

การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณี บ้านดงเต็ง ตำบลท่าสองคอน

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ปริญญาโท

ของ

เมธี ชัยมาโย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์)

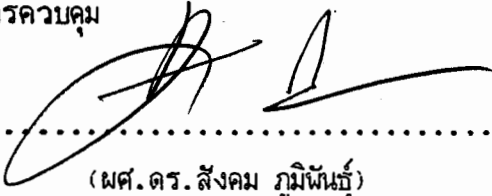
กุมภาพันธ์ 2536

ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญาโทฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

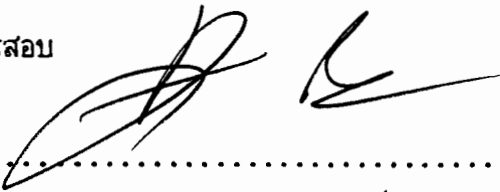
คณะกรรมการควบคุม และคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปริญญาโทฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก
ไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) ของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ได้

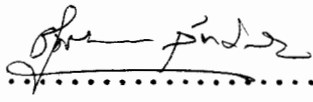
คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน
(ผศ.ดร.สังคม กุมพินิช)

..... กรรมการ
(อาจารย์ชู้พิกตร์ สุทธิสา)

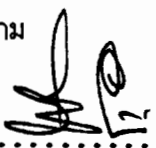
คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(ผศ.ดร.สังคม กุมพินิช)

..... กรรมการ
(อาจารย์ชู้พิกตร์ สุทธิสา)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผศ. อุดม พิริยสิงห์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญาโทฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) ของ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

..... รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ดร.มนตรี อนันตรักษ์)

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ....

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาโทฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะพระคุณของครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้กล่อมเกลากล่อหล่อม ชี้แนะ จนผู้วิจัยมีภูมิปัญญาเพียงพอที่จะทำปริญญาโทฉบับนี้ได้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สังคม ภูมิพันธ์ อาจารย์ชุนักตร์ สุทธิสา ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุทุม นิริยสิงห์ อาจารย์ ดร. บุญสม ยอดมาลี ที่ทำหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์ยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ หลวงพ่อเคน โสโภ ป่อไสว-แม่ดอกไม้ สิงห์แก้ว พ่อสอน-แม่ใบแสนตรี ที่เมตตาข้าว น้ำ และที่นั้ก คุณเพลินนิศ ลามพันธ์ คุณรัฐพงษ์ ชงไชย และชาวบ้านดงเต็งทุกท่านที่เมตตาให้ข้อมูลการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ แม่อุ้ยเกษแก้ว ชัยมาโย พ่ออุ้ยสำเภา-แม่อุ้ยสำรวย สหุตนิย ที่คอยเกื้อหนุนผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณ เพื่อน พี่ น้อง วิชาเอกไทยคดีศึกษาทุกท่าน ที่คอยเกื้อหนุน ผลักดัน ให้ผู้วิจัยได้ผ่านกระบวนการต่าง ๆ จนสามารถบรรลุถึงจุดหมายปลายทางได้

คุณค่าหรือประโยชน์จากปริญญาโทฉบับนี้ ผู้วิจัยขอทิศแต่ดวงวิญญาณของ พ่ออุ้ยกาหอม ชัยมาโย พ่อจารย์บัวศรี ศรีสูง ที่ล่วงสู่สัมปรายภพแล้ว

เมธี ชัยมาโย

การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณี บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

บทคัดย่อ
ของ
เมธี ชัยมาโย

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์)
กุมภาพันธ์ 2536

การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณี บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง

จังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการการพัฒนาหมู่บ้าน กิจกรรมการพัฒนา ปัญหา อุปสรรคและผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในการศึกษาวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกต กลุ่มผู้รู้ จำนวน 24 คน คณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 26 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และสมาชิกกลุ่มกิจกรรม จำนวน 67 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ระหว่างวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ถึง วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2535

ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

พัฒนาการการพัฒนาบ้านดงเค็งมี 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 เป็นการพัฒนาตามแนวทางของรัฐระหว่าง พ.ศ. 2480 ถึง พ.ศ. 2524 สมาชิกในชุมชนได้ปลูกอ้อย ฝ้าย ปอ มันสำปะหลัง และข้าว เพื่อสนองความต้องการของตลาดภายนอกชุมชน มีผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เทคนิควิธีการผลิต สังคมวัฒนธรรม และสภาพจิตใจของคนในชุมชน และระยะที่ 2 เป็นการพัฒนาตามแนวทางของชุมชน ระหว่าง พ.ศ. 2525 ถึงปัจจุบัน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน ได้มีการตั้งกลุ่มกิจกรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 กลุ่มกิจกรรมได้พัฒนาขึ้น เป็นองค์กรประชาชน และได้ขยายตัวเป็นกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนจำนวน 8 กลุ่มกิจกรรม เนื้อแก้ไข้ปัญหาของชุมชน กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้สามารถแบ่งออกได้ 3 ประเภทคือ กลุ่มทางเศรษฐกิจ กลุ่มทางเทคโนโลยี และกลุ่มทางสวัสดิการชุมชน โดยมีกลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือเป็นแม่ข่าย กลุ่มแม่ข่ายได้พัฒนาองค์กรเป็นแกนหลักของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนระดับภาค เป็นชมรมอู้มชู่ ไทอีสาน ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาองค์กรเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโค เมืองมหาสารคาม จำกัด ในการดำเนินงานขององค์กรประชาชนบ้านดงเค็ง ได้มีการแลกเปลี่ยน ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์การทำงาน กับองค์กรสนับสนุนช่วยเหลือตนเองทั้งภาครัฐและเอกชน

ผลการดำเนินงานการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง จำแนกตามองค์ประกอบการพัฒนา

ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ประชาชนสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับความ ต้องการบริโภคในชุมชน มีเป้าหมายการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินที่เหลือขาย มีผลผลิตเหลือพอที่จะขายได้ แต่ไม่สามารถผลิตอาหารได้เพียงพอกับความต้องการภายในชุมชน มีการผลิตที่ไม่ขาดทุน ความสามารถในการชำระหนี้ไม่สูงนัก มีการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อประโยชน์ของครอบครัว สามารถสร้างองค์กรทาง เศรษฐกิจ คือสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด

2. องค์ประกอบด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการฟื้นฟู สร้างเสริมแหล่ง น้ำและป่าไม้ แต่ทรัพยากรป่าไม้ยังไม่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนได้ ชุมชนมีการสร้างระเบียบการใช้ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินสาธารณะและสัตว์ธรรมชาติ แต่ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ทราบว่า ชุมชนมีการสร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำ ชุมชนมีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ได้สงวนป่าไม้ไว้สำหรับประโยชน์ของหมู่บ้าน จัดสรรที่ดินสาธารณะให้สมาชิกในชุมชนได้เช่าและปลูกหม่อน ในการดำเนินการรักษาระเบียบวินัย ในการใช้ทรัพยากร คณะกรรมการหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนร่วมมือกันดูแลรักษาแต่ยังมีการลักลอบ ตัดไม้ และจับสัตว์น้ำในเขตหวงห้ามของอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด

3. องค์ประกอบด้านเทคโนโลยี สมาชิกในชุมชนได้มีการปรับปรุงเทคนิค วิธีการ ทำนาแผนใหม่ เพื่อประหยัด ค่าใช้จ่าย และเวลาในการปักดำ ปรับปรุงคุณภาพของดินโดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปรับปรุงการใช้พื้นที่ดินอย่างคุ้มค่าโดยการปลูกไม้ผลตามหัวไร่ปลายนา แต่ขาดการ จัดการที่ดีจึงไม่ค่อยประสบผลสำเร็จนัก

4. องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม สมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนเห็นว่า ความเอื้อเพื่อ การช่วยเหลือ เกื้อกูลกันของสมาชิกในชุมชนลดลง และสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนเห็นว่า วัดยังเป็น ศูนย์กลางของชุมชนในด้านความเชื่อและพิธีกรรม ผู้อาวุโสยังได้รับการยอมรับนับถือ ชุมชนได้สร้าง เครือข่ายกับชุมชนอื่นในระดับท้องถิ่น ระดับภาค และระดับประเทศ

5. องค์ประกอบด้านจิตใจ สมาชิกในชุมชนมีความขยัน มุ่งมั่นในการทำงาน รู้จัก แบ่งปันประโยชน์ให้กับชุมชนอื่น สมาชิกในชุมชนบางส่วนมีการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อการเลี้ยงชีพ

ประชาชนสามารถเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ชุมชนสามารถตัดสินใจ รู้จักเลือก รู้จักรับ อย่างรู้เท่าทัน ทำให้ตัดสินใจไม่ส่งหมบ้าน เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง

การพัฒนาของบ้านดงเค็ง เป็นการพัฒนาตามแนวทางที่ชุมชนได้เลือกสรรและประยุกต์ แนวทางต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยการสร้างองค์กรประชาชน เพื่อเป็น องค์กรกลางในการจัดสรรสร้างเสริมองค์ประกอบต่าง ๆ ของการพึ่งตนเอง เพื่อให้องค์ประกอบ เหล่านี้สามารถเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะพึ่งตนเองได้

ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง มีดังนี้

1. ปัญหาภายในชุมชน คือ ผู้นำมีแนวคิดขัดแย้งกัน การช่วงชิงการเป็นผู้นำของ ประชาชน ประชาชนส่วนหนึ่งไม่มั่นใจในการดำเนินงานด้านการเงินของผู้นำ และความต่อเนื่อง ของการให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกของประชาชน

2. ปัญหาภายนอกชุมชน คือ องค์กรพัฒนาจากภายนอกชุมชนไม่มั่นใจในเป้าหมาย อันแท้จริงของผู้นำชุมชน และองค์กรพัฒนาจากภายนอกชุมชนมีเป้าหมายการพัฒนาที่แตกต่างกัน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะคือ การดำเนินงานพัฒนาของชุมชน ควรมี การประสานงานระหว่างผู้นำในชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรพัฒนาของรัฐ เพื่อความเข้าใจ ร่วมกัน และการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนควรมีการสร้างจิตสำนึกของประชาชน โดยการให้การศึกษาชุมชน เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นตนเองให้มากขึ้น

VILLAGE DEVELOPMENT FOR SELF-RELIANCE : A CASE STUDY
OF BAN DONGKHENG, TAMBON THASONGKHON,
AMPHOE MUANG, MAHA SARAKHAM

AN ABSTRACT

BY

MATHEE CHAIMAYO

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Arts degree in Thai Studies (Social Sciences)
at Srinakharinwirot University

February 1993

VILLAGE DEVELOPMENT FOR SELF-RELIANCE : A CASE STUDY OF BAN DONGKHENG, TAMBON THASONGKHON, AMPHOE MUANG, MAHA SARAKHAM

The purpose of the study is to investigate the development of Ban Dongkheng, Tambon Thasongkhon, Amphoe Muang, Maha Sarakham, regarding development stages, activities, problems, and effects upon villagers' self-reliance. The techniques used in the research include observation, and structured and unstructured interviews. Data elicitation was carried out between December 1, 1991 and July 31, 1992, during which period 24 key informants and 67 members of working committee were interviewed.

The analysis reveals the following:

The development of Ban Dongkheng is of two stages. The development in stage 1, taking place between 1937 and 1981, was based on the government policy. During the period, the villagers raised rice and several other kinds of cash crops, such as sugar cane, cotton, jute, and cassava, in order to meet the demand of the market. The attempt had a tremendous effect on the villagers' economic, cultural, and environmental conditions. The development in stage 2 was conducted by the villagers themselves from 1982 to 1992.

During the second phase of the development, under support from government and private sectors, the villagers formed eight activity groups in 1983 in order to solve various problems they were then facing. The eight activity groups could be classified into three main groups, concerning three aspects, namely, economy, technology, and community services. All of the groups operated under supervision of the members of the so-called Bank of Water Buffaloes and Cows. This cattle-raising group initiated

within the village an organization entitled Pobid Creek Cultural Center, and co-operated with the people to develop a regional network known as the Thai-Isan Support and Protection Club. The cattle-raising group itself was developed into the Maha Sarakham Cow Ranchers' Co-operative Limited. In operating the organizations, the villagers of Ban Dongkheng exchanged information, knowledge and working experience with both government and private sectors supporting the development of self-reliance.

The impacts of the village development upon self-reliance can be presented in relation to several variables:

1. With regard to the people's economy, the villagers have been able to produce sufficient rice for their own consumption, with some extra amount that is enough to be sold provided that they need some money. Yet, their non-profitable production of food does not meet the demand within the community, and, although their incomes can cover expenses within families, their capacity of paying debts is not high. Nevertheless, the villagers have managed to establish an economic organization -- the Maha Sarakham Cow Ranchers' Co-operative Limited.

2. In relation to natural resources and environment, the villagers put a lot of effort on the improvement of water resources and forests. Rules and regulations have been set up within the community concerning utilization of natural and public resources including forests, water, land, and animals, although most of the community members are not aware of such regulations. Attempts have been made among the working committee members to manage reservation of forest areas, division of rental land for cultivation, and maintenance of water supply. However, tree cutting and fishing in the Pobid Reservoir

still occasionally take place.

3. In terms of technological development, the villagers have adopted a new rice planting method which helps them save time and money. Soil has been improved by using biotic fertiliser made from animal manure, grass and leaves, whereas farmlands have been maximally utilized by planting fruit trees along each end. However, the attempt has not been totally successful owing to ineffective management.

4. Regarding social and cultural aspect, a number of the community members feel that assistance among the villagers has decreased, and the majority of the people consider that the village temple still plays a major role in the community, especially as the center for beliefs and rituals. Seniority is still deemed respectable, and the village has established linkages with outside organizations at local, regional, and national levels.

5. With regard to morale, the villagers keep to themselves diligence, and concentration on their work, giving assistance to people from other communities. Some villagers seek fortune by gambling. As a whole, the villagers can choose their ways of living, make their own decisions, learn to give and take and cope with the world outside. Consequently, a decision has been made not to participate in the project for model developing villages.

The development of Ban Dongkheng is based on the strategies which the villagers have chosen and adapted from various techniques to make it suitable for the conditions within the village. Various bodies have been initiated which in turn act as central organizations functioning to support and arrange essential variables for self-reliance among the people within the community.

There are also a number of problems concerning the operation of the development for self-reliance in the village under investigation:

1. The problems within the community involves conflicting ideas among leaders, competition for leadership, suspect on leaders' financial management, and continuity of educational activities related to building self-consciousness among the people.

2. The problems outside the community concerns doubts on the leaders' objectives cast by outside development agents, who have different goals for the development.

It is suggested that there should be more practical co-ordination among community leaders, private and government sectors, for mutual understanding. In arranging activities for the people, education should be provided so that self-consciousness among the villagers would be created and more participation by the people in developing their own community would be allowed.

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	7
	ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย	9
	ความสำคัญของการศึกษาวิจัย	9
	ขอบเขตในการศึกษาวิจัย	9
	วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย	12
	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	13
	วิธีการสร้างเครื่องมือ	13
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	14
	การจัดกระทำข้อมูล	14
	นิยามศัพท์เฉพาะ	14
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
2	สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน	30
	ประวัติความเป็นมา	30
	สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน.....	31
	ลักษณะทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	35
	สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม	39

3	พัฒนาการการพัฒนาของบ้านดงเค็ง	51
4	กลุ่มกิจกรรม ปัญหา และอุปสรรคของการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง	61
	กลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าว	62
	กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ	66
	กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง	83
	กลุ่มกิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	87
	กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน	91
	กลุ่มกิจกรรมหมอยาสุมไพโร	96
	กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่	100
	กลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่	103
5	ผลของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง	113
	ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ	114
	ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	127
	ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี	138
	ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านสังคม วัฒนธรรม	142
	ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ	154
6	บทสรุป	164
	สรุปผลการศึกษาวิจัย	165

บทที่	หน้า
ข้อเสนอแนะ	178
ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	179
บรรณานุกรม	180
ภาคผนวก	185
ภาคผนวก ก รายงานผู้ให้สัมภาษณ์	186
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	192
ภาคผนวก ค แผนที่	209

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามกลุ่มกิจกรรมพัฒนา	11
2	แสดงปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยและจำนวนวันที่ฝนตก สถานีตรวจอากาศอ่างเก็บน้ำ แก่งเลิงจาน ปี พ.ศ. 2530-2535	33
3	แสดงจำนวนครอบครัวที่ถือครองที่ดิน จำแนกตามขนาดการถือครอง	41
4	แสดงจำนวนประชากร จำแนกตามกลุ่มอายุ	43
5	แสดงจำนวนนักเรียนของโรงเรียนดงเค็ง-ดอนหัน จำแนกตามระดับชั้น	45
6	แสดงรายชื่อของสมาชิกที่ได้เลี้ยงโค-กระบือ	78
7	แสดงระดับรายได้และรายจ่ายของกลุ่มประชากรในรอบปี พ.ศ. 2534	115
8	แสดงความสมดุลย์ของรายรับและรายจ่ายของกลุ่มประชากรในรอบปี 2534 จำแนกตามระดับความสมดุลย์	116
9	แสดงที่มาของรายได้ของกลุ่มประชากรในรอบปี 2534	118
10	แสดงรายจ่ายของกลุ่มประชากรในรอบปี 2534	119
11	แสดงเป้าหมายของการผลิตข้าว	121
12	แสดงมูลค่าการลงทุนทางการเกษตรในปีการผลิต 2534 จำแนกตามปัจจัยการผลิต	122
13	แสดงจำนวนครอบครัวที่ได้กำไรหรือขาดทุนจากการลงทุนทางการเกษตร ในปีการผลิต 2534 จำแนกตามระดับกำไรขาดทุน	123
14	แสดงจำนวนสมาชิก แหล่งเงินทุน จำนวนหนี้สิน และความสามารถในการชำระหนี้ จำแนกตามแหล่งเงินทุน เมื่อสิ้นปีบัญชี 2534 (31 มีนาคม 2535)	125

15	แสดงจำนวนครอบครัวที่ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สิน จำแนกตามกิจกรรม	126
16	แสดงจำนวนครอบครัวที่ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอปิด จำแนกตามการใช้ประโยชน์	132
17	แสดงจำนวนครอบครัวที่รับรู้กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จำแนกตามประเภทของทรัพยากร	137
18	แสดงจำนวนครอบครัวที่เลือกใช้เครื่องมือการผลิตแบบดั้งเดิม จำแนกตามเหตุผล	141
19	แสดงการแบ่งปันอาหารของสมาชิกในชุมชน จำแนกเป็นรายกิจกรรม	144
20	แสดงจำนวนประชากรที่ช่วยเหลือกันภายในชุมชน จำแนกตามเหตุผล	146
21	แสดงความคิดเห็นของกลุ่มประชากรในการยอมรับคณะบุคคลในการระงับ ข้อพิพาทในชุมชน จำแนกตามกลุ่มบุคคล	147
22	แสดงจำนวนครอบครัวที่ทำงานในเวลาว่างจากการทำนา จำแนกตามประเภทของงาน	155
23	แสดงจำนวนและร้อยละของการประกอบกิจกรรมในเวลาว่างหลังฤดูกาลทำนา ในรอบ 1 สัปดาห์ จำแนกเป็นรายกลุ่มกิจกรรม	156
24	แสดงจำนวนครัวเรือนที่ใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก และความถี่ของการใช้ประโยชน์ จำแนกตามประเภท	160
25	แสดงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมของกลุ่มประชากร จำแนกเป็นรายกิจกรรม	162

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของการพึ่งตนเอง (TERMS Model)	8
2 แสดงองค์ประกอบ 5 อย่างของชุมชน	19
3 แผนภูมิแสดงองค์ประกอบการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง	21
4 แผนภูมิแสดงองค์ประกอบของการพึ่งตนเอง	22
5 แผนที่แสดงแนวปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	34
6 แผนที่แสดงชุดดินในเขตพื้นที่บ้านดงเค็ง	36
7 แผนที่แสดงที่ตั้งหนองน้ำธรรมชาติของบ้านดงเค็ง	37
8 แผนที่แสดงโครงสร้างทางธรณีวิทยาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	38
9 แผนภูมิแสดงพัฒนาการการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง	60
10 แผนภูมิแสดงหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด	75
11 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างธนาคารโค-กระบือ กับองค์การพัฒนากายนอก ชุมชน และกลุ่มกิจกรรมในเครือข่ายของธนาคารโค-กระบือ	77
12 แผนที่แสดงที่ตั้งแหล่งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบ้านดงเค็ง	130
13 แผนภูมิแสดงความเป็นศูนย์กลางของวัดดงเค็งญาวสิทธิ์	150
14 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของบ้านดงเค็งกับองค์การเครือข่าย	153
15 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม	210
16 แผนที่อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	211
17 แผนที่ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	212
18 แผนที่แสดงบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ...	213

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อระดับรายได้ ความเป็นอยู่ การอยู่ดีกินดี คุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทดีขึ้น จำนวนผู้ไม่รู้หนังสือลดลง รัฐบาลบริการทางด้านการศึกษา สาธารณสุข การคมนาคมและการสื่อสารกระจายสู่ชนบทมากขึ้น ดังที่คณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สรุปผลการพัฒนาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงที่สุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ว่า รายได้ประชาชาติส่วนรวมเพิ่มขึ้นจาก 58,900 ล้านบาท เป็น 1,041,920 ล้านบาท (เพิ่มขึ้น 18 เท่า) ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก 2,150 บาท/ปี/คน เป็น 20,420 บาท/ปี/คน (เพิ่มขึ้น 10 เท่า) ส่วนการพัฒนาทางด้านสังคมนั้น มีการยกระดับและกระจายบริการทางสังคมอย่างกว้างขวางทั้งทางด้านการศึกษา สาธารณสุข เป็นผลทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2530 : 1) จากการลงทุนทางด้านคมนาคมขนส่ง และพลังงานของรัฐบาล ในช่วงแผนฯ ฉบับที่ 1 ถึง แผนฯ ฉบับที่ 4 ประกอบกับสิทธิประโยชน์นานัปการที่นักลงทุนทั้งภายในและภายนอกประเทศได้รับ ทำให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศด้านอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังที่ กนกศักดิ์ แก้วเทพ ได้สรุปผลการพัฒนาในช่วงระยะเวลาเดียวกับคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สรุปว่าการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสินค้าส่งออกของประเทศ สัดส่วนของสินค้าภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 2.4 เป็นร้อยละ 55.3 ในขณะที่สินค้าภาคเกษตรกรรมลดลง ร้อยละ 82.6 เหลือเพียงร้อยละ 34 (กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2533 : 16) ซึ่งปัจจัยที่ทำให้อัตราการเจริญเติบโต

ของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ และ ค่าจ้างแรงงานที่ไม่สูงนักเป็นพื้นฐานสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2534 : 2) ความเจริญทางเศรษฐกิจเกิดจากการเห็นพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยการนำเอา ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานราคาถูก ไปแลกกับดัชนีชี้วัดถึงความเจริญทาง เศรษฐกิจ

ถึงแม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศ แต่ก็มีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของชุมชนในชนบทสูญเสียไป ประชาชนยากจน การอพยพแรงงาน เข้าสู่เมืองมีมากขึ้น สถาบันหมู่บ้านลดความสำคัญลง ตักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท ลดลง ดังที่ ชวิศ มกรพงศ์ (2531 : 121) กล่าวว่า ผลของการพัฒนาไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาความ ยากจนของคนส่วนใหญ่ เนื่องจากการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม การพัฒนาประเทศทำให้ ทรัพยากรเสื่อมโทรมโดยเฉพาะป่าไม้ เจริญศักดิ์ ปิ่นทอง และอคิน วัฒนพันธ์ (2527 : 42) ได้สรุป ถึงผลของการพัฒนาว่า การพัฒนาทางด้านวัตถุหรือการเพิ่มผลผลิตในหมู่บ้านนั้นเป็นการพัฒนาเพื่อให้ คนภายนอกได้มีโอกาสดูดซับเอาทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านได้มากขึ้น นิธิจ ลากษานานนท์ กล่าวโดยสรุปว่า ความเจริญที่เกิดขึ้นในชนบท โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Infra-structure) ได้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อลำเลียงอาหาร และวัตถุดิบไปเลี้ยงเมืองเป็นสำคัญ (นิธิจ ลากษานานนท์. 2529 : 2) จะเห็นได้ว่านักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานในชนบท มีทัศนะที่ สอดคล้องกันว่า ถึงแม้ประเทศไทยจะมีความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยมีตัวเลขแสดงถึงรายได้ ประชาชาติเป็นเครื่องชี้วัด แต่การพัฒนากลับก่อให้เกิดปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้าน สังคมวัฒนธรรม ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ และสภาพจิตใจของประชาชน ซึ่งบทบรรณาธิการสังคม วัฒนา (2533 : 15) สรุปได้ชัดเจนว่าชนบทไทยเกิดการล้มละลายเนื่องจากรายจ่ายมากกว่า รายรับ มีหนี้สิน ต้องขายวัว ขายลูก เพราะความยากจน

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชนบทนี้ เกิดจากการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล จึงมีแนวคิดใน การพัฒนาชนบทหลายแนวคิดที่มุ่งแก้ไข้ปัญหาในชนบท ซึ่งจะนำไปสู่ภาวะความสมดุลย์ของการพัฒนา และมีเป้าหมายไปที่การพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า คนหรือชุมชนมี

ศักยภาพเพียงพอที่จะช่วยเหลือตนเองได้ คนหรือชุมชนจะต้องแก้ไขปัญหาของตนเองหรือชุมชนได้ ซึ่งการแก้ไขปัญหานั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ดังที่ กาลัก เต๊ะชันหมาก ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาเป็นเรื่องของประชาชนหรือแต่ละชุมชนที่จะต้องวิเคราะห์ตัวเอง เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง (กาลัก เต๊ะชันหมาก. 2530 : 40) เป้าหมายของการพัฒนาแบบพึ่งตนเองอยู่ที่การพัฒนาคณะ การพัฒนาตัวบุคคลหรือคุณภาพของคนให้เกิดความเชื่อมั่นว่า ตน ย่อมพึ่งตนเองได้ (Self-reliance) ซึ่งสามารถวัดได้จาก คนสามารถคิดเองเป็น ทำเองเป็น แก้ปัญหาเองเป็น หรือวัดจากการที่บุคคลหรือชุมชนสามารถกำหนดทิศทางหรือวิถีชีวิตของตนเองได้ (ดิเรก ฤกษ์ห่วย. 2523 : 8-9)

เมื่อกล่าวถึงการพึ่งตนเอง สามารถจำแนกได้ 3 ระดับ คือ ระดับบุคคลหรือปัจเจก ระดับท้องถิ่นหรือชุมชน และระดับประเทศ (สุพรรณิ ไชยอำพร. 2529 : 502) บุคคลที่จะพึ่งตนเองได้จะต้องมีองค์ประกอบ 4 ประการคือ ประการที่หนึ่ง ประชาชนสามารถคิด ตัดสินใจด้วยตัวเอง (Self-determination) พิจารณาเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง ประการที่สอง ประชาชนทุกคนถือว่าเป็นผู้มีศักยภาพ (Potential) ในตนเอง สามารถนำศักยภาพมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ประการที่สาม ประชาชนทุกคนต้องมีส่วนร่วม (People-participation) ในการดำเนินกิจกรรมทุก ๆ ขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการร่วมกระทำกรหรือร่วมกันรับผลที่เกิดจากการตัดสินใจของการกระทำนั้น ๆ ประการสุดท้าย มีพื้นฐานความคิดความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีคุณค่าในความเป็นมนุษย์แฝงอยู่ในตัวเอง (Worth and Dignity of Man) (โถมสมร เหลือโกศล. 2531 : 32-34) มีผู้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับแนวคิดการพึ่งตนเองระดับบุคคล ได้แก่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม แห่งบ้านวังหิน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย แห่งบ้านตระแบก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งจะเห็นแบบแผนและเป้าหมายของการผลิต พ่อคำเตื่อง ภาษี แห่งบ้านโนนเขวา อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ จะเห็นความสมดุลของธรรมชาติ (ประเวศ วะสี. 2533 : 24-36)

การพึ่งตนเองในระดับชุมชนนั้น คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติได้อธิบายว่า มีองค์ประกอบ 5 ประการที่สำคัญคือ องค์ประกอบทางจิตใจ องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบทางเทคโนโลยี องค์ประกอบทางเศรษฐกิจและองค์ประกอบทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้จะต้องเกื้อกูลสัมพันธ์กัน (เฉลิมชัย ห่ออนาคต. 2531 : 3-4) มีชุมชนที่พัฒนาสอดคล้องกับแนวคิดการพึ่งตนเองระดับชุมชนได้แก่ บ้านน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เน้นทางด้านสวัสดิการของประชาชน (ชบ ยอดแก้ว. 2532 : 65-70) บ้านสระคูณ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เน้นทางด้านเกษตรแบบผสมผสาน (เสวี พงศ์นิศ. 2532 : 1-113) บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จะเน้นด้านธุรกิจชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และจังหวัดนครราชสีมา. 2533 : 127-147)

ส่วนการพึ่งตนเองในระดับประเทศนั้น ไม่ได้หมายความว่าต้องปิดประเทศไม่ติดต่อกับประเทศอื่น ดังที่ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2529 : 7) กล่าวว่า การพึ่งตนเองนั้นควรที่จะได้อาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือประเทศอื่น ในขอบเขตที่กว้างขวางอย่างไม่ถูกชี้นำ และมีอิสระในตนเอง และเป็นการลดการพึ่งพาการนำเข้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าประเภทอาหาร ปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม ทูม เครื่องมือ และผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภค การเพิ่มสมรรถนะการผลิต การกระจายรายได้ ตลอดจนนโยบายของรัฐ ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน (บุญกัน ดอกไธสง และชเนศ ต่วนชะเอม. ม.ป.ป. : 97)

แนวคิดการพึ่งตนเองมีปรากฏชัดเจนในแผนฯ ฉบับที่ 5 ซึ่งรู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อ "แผนพัฒนาชนบทแนวใหม่" มีเป้าหมายให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และพัฒนาองค์กรประชาชนให้สามารถแก้ไขปัญหาของตัวเอง (วิทยากร เชียงกุล. 2526 : 52-56) นั่นคือการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ มีชุมชนหลายชุมชน ที่ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง เช่น แนวทางธุรกิจชุมชน เป็นการพึ่งตนเองทางด้านการเงิน แนวทางสวัสดิการชุมชน เป็นการตั้งกองทุนเพื่อเป็นสวัสดิการแก่สมาชิกทางด้านการรักษาพยาบาล แนวทางเกษตรผสมผสาน เป็นการผลิตเพื่อสนองต่อความต้องการบริโภคภายในครอบครัว

ก่อนที่เหลื่อชาย ถึงแม้ว่าแต่ละชุมชนจะเลือกแนวทางที่แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละชุมชนมีศักยภาพชุมชน สภาพปัญหา และความต้องการที่แตกต่างกัน แต่แนวทางที่เลือกใช้นั้น ล้วนเป็นการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิก เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย คือการพึ่งตนเอง ทั้งสิ้น

การพัฒนาชุมชนในแนวทางต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาของชนบท โดยเฉพาะในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน และผลของการพัฒนาตามแนวทางการพึ่งตนเองนี้ มีทั้งที่ประสบผลสำเร็จทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง เช่น บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดสุรินทร์ บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ บ้านท่านางแนว ตำบลท่านางแนว อำเภอวางน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น และยังมีชุมชนอีกมากที่นำแนวคิดการพึ่งตนเองไปใช้แล้ว มีผลการพัฒนาที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้แนวคิดการพึ่งตนเองนี้ถูกนำไปเป็นแนวทางการพัฒนาชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น

ในเขตจังหวัดมหาสารคาม มีชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองหลายหมู่บ้าน อาทิ บ้านดอนงัว อำเภอบรบือ บ้านแค้น อำเภอนาโพธิ์ บ้านดงเค็ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งแต่ละชุมชนจะเลือกใช้แนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองที่แตกต่างกัน เช่น บ้านดอนงัว ได้จัดตั้งองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านทางด้านธุรกิจชุมชน กิจกรรมการพัฒนาที่สำคัญ เช่น ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มทอผ้า ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และธนาคารโค-กระบือ (พินันท์ ทั้งโคตร. 2534) บ้านแค้น จัดตั้งองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านทางด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมที่สำคัญคือ การดำเนินกิจกรรมต่อต้านการทำนาเกลือบริเวณลุ่มน้ำเสียว ในปี พ.ศ. 2533 (เดชา เปรมฤทัยเลิศ. 2534.)

บ้านดงเค็ง และหมู่บ้านใกล้เคียง ก็มีสภาพปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลย์ เช่นเดียวกับชนบทส่วนใหญ่ของประเทศ คือปัญหาความยากจน การมีหนี้สิน การอพยพแรงงาน ทวีพยากรเสื่อมโทรม และการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน (วิทยากร เชียงกูล. 2526 : 52-56) ซึ่งชนบทเหล่านี้ได้พยายามแก้ปัญหาของตนเองตลอดมา สำหรับบ้านดงเค็ง แกนนำของหมู่บ้านได้

ประสานงานกับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง (อสมชต.) ทั้งภาครัฐและเอกชน บ้านดงเค็งจึงได้รับการสนับสนุนจาก อสมชต. ทั้งทางด้านบุคลากร วิชาการ และทุน ทำให้บ้านดงเค็งมีศักยภาพของชุมชนสูงขึ้น มีการนำเอาแนวคิดการพึ่งตนเอง มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาชุมชน เช่น การสะสมทุนในรูปของโค-กระบือ การระดมทุนในรูปของธนาคารข้าว การเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคตามโครงการหมูมหาชน เป็นต้น นอกจากนี้บ้านดงเค็งยังได้พยายามขยายแนวคิดการพึ่งตนเองไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านเม่น บ้านหนองใหญ่ บ้านกลาง บ้านดอนหัน บ้านเม่นน้อย โดยการรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันระหว่างชุมชน เรียกว่า ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอียด โดยมีบ้านดงเค็งเป็นศูนย์กลาง (บัวศรี ศรีสูง. 2534)

จากการพัฒนาตามแนวทางของบ้านดงเค็งนั้น มีกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ กิจกรรมธนาคารข้าว จัดตั้งขึ้นเพื่อระดมทุนจากการบริจาคข้าวของประชาชนในชุมชน เพื่อช่วยเหลือสมาชิกของชุมชนให้มีข้าวบริโภค และเป็นทุนสำรองในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน กิจกรรมธนาคารโค-กระบือ จัดตั้งขึ้นเพื่อให้สมาชิกมีแรงงานไว้ใช้ในการประกอบอาชีพ และการสะสมทุนในรูปของสัตว์เลี้ยง กิจกรรมกองทุนผู้ตาย เพื่อผู้ยังจัดตั้งขึ้นเพื่อให้สมาชิกของชุมชนมีเงินทุนในการจัดการศพ กิจกรรมกองทุนเงินล้าน เป็นการออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชน กิจกรรมการเกษตรปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กิจกรรมนาแผนใหม่ ได้แก่ การทำนาหว่าน กิจกรรมหมูมหาชน เป็นการเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นเมือง เพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว กิจกรรมหมอยาสมุนไพร เป็นการฟื้นฟูการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาพยาบาลของชุมชน จะเห็นได้ว่าบ้านดงเค็ง พยายามสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของชุมชน จากการสัมภาษณ์สมาชิกของชุมชน ต่างเชื่อมั่นว่าการที่ชุมชนมีกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา พัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้าน กิจกรรมการพัฒนา ปัญหาอุปสรรค และผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นแนวทางในการนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

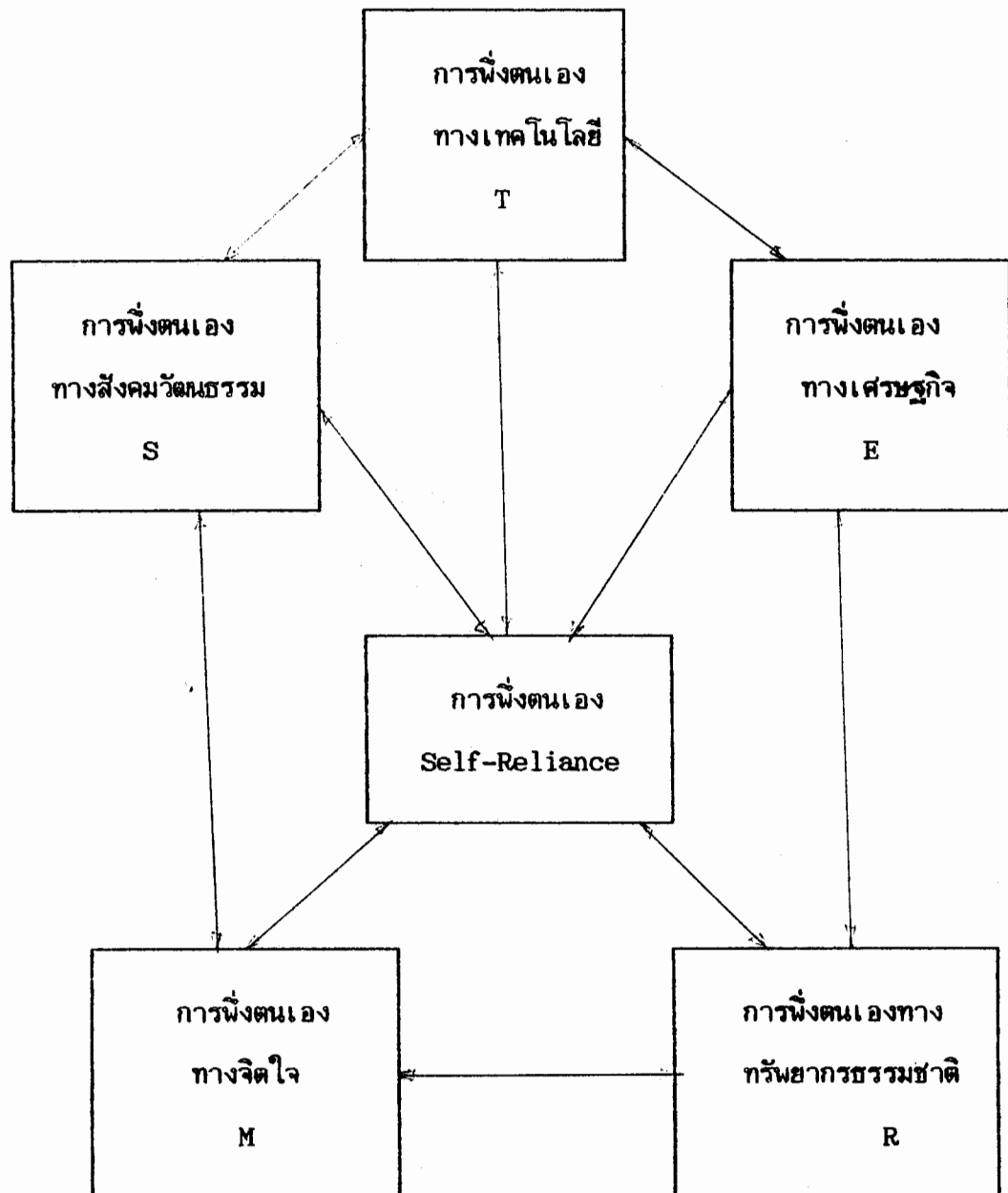
กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชน จากแนวคิดของ ดิเรก ฤกษ์หว่าย (2523) สุนทรณี ไชยอำพร (2529) กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) เจลิมชัย ห่อนาค (2531) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2531) และ ประเวศ วะสี (2533) มาบูรณาการเป็นกรอบแนวคิด สรุปได้ดังนี้

องค์ประกอบการพึ่งตนเองมี 5 ประการคือ

1. องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ราชรับรายจ่ายสมดุลย์ ผลิตเพื่ออยู่ เพื่อกินที่เหลือขาย ไม่ขาดทุน ไม่มีหนี้สิน ประหยัด สร้างองค์กรทางเศรษฐกิจ
2. องค์ประกอบด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย การสร้างหรือฟื้นฟูทรัพยากรชั้นใหม่ สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ การสร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากร ร่วมรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
3. องค์ประกอบด้านเทคโนโลยี ประกอบด้วย ความรู้ทางด้านเทคโนโลยี การซ่อมแซม ปรับปรุง ดัดแปลงเทคโนโลยีได้ภายในชุมชน สามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีได้
4. องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความเอื้อเฟื้อ การช่วยเหลือ เกื้อกูล สถาบันครอบครัวที่มั่นคง การนับถือผู้อาวุโสในชุมชน วัตถุประสงค์กลางของชุมชน การรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น
5. องค์ประกอบด้านจิตใจ ประกอบด้วย ชยัน มุ่งมั่น ไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ การตัดสินใจด้วยตัวเอง การเลือกแนวทางการดำรงชีวิตด้วยตนเอง

องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้ จะต้องเกื้อกูลสัมพันธ์กันและกรอบแนวคิดนี้สามารถแสดง ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของการพึ่งตนเอง (TERMS Model)

ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง
2. เพื่อศึกษากิจกรรมการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง
3. เพื่อศึกษา ปัญหา อุปสรรค และผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

ความสำคัญของการศึกษาวิจัย

ผลของการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นข้อมูล สารสนเทศ เพื่อให้หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท นำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมต่อไป

ขอบเขตในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาในด้าน พื้นที่ ประชากร และระยะเวลา ดังต่อไปนี้

1. พื้นที่ ผู้วิจัยเลือก บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นสนามในการศึกษาวิจัย
2. ประชากร ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากร สามารถจำแนกได้ดังนี้
  - 2.1 ผู้รู้ (Key-informants) เพื่อศึกษาข้อมูลด้านสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน พัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้าน ประกอบด้วย พระสงฆ์ 2 รูป เจ้าประจำหมู่บ้าน 1 คน อดีตกรรมการหมู่บ้าน 5 คน กรรมการหมู่บ้าน 10 คน และศึกษาข้อมูล ด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน (อชช.) (Self-help Organization) กับองค์กร

สนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง (อสชต.) (Self-help Promotion Institution) ประกอบด้วย
 พัฒนาการตำบลท่าสองคอน เจ้าหน้าที่ของสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์
 อำเภอเมืองมหาสารคาม เจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น พนักงานโครงการ
 พัฒนาชนบทอีสาน (NERDEP) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พนักงานศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน
 (CBIRD) อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พนักงานศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน
 (CCD) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น แห่งละ 1 คน รวมจำนวนผู้รู้ 24 คน

2.2 คณะกรรมการกิจกรรมการพัฒนากิจการบ้านดงเค็ง จำนวน 26 คน เพื่อรวบรวม
 ข้อมูลด้านการดำเนินกิจกรรมพัฒนา ปัญหาและอุปสรรค ของการดำเนินงาน ซึ่งมีกิจกรรมการพัฒน
 ดังนี้

- 2.2.1 กิจกรรมธนาคารข้าว
- 2.2.2 กิจกรรมธนาคารโค-กระบือ
- 2.2.3 กิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง
- 2.2.4 กิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม (หม่อน-ไหม)
- 2.2.5 กิจกรรมกองทุนเงินล้าน
- 2.2.6 กิจกรรมหมอยาสมุนไพร
- 2.2.7 กิจกรรมนาแผนใหม่
- 2.2.8 กิจกรรมหมูมาหมาหนี่

2.3 กลุ่มตัวอย่าง เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมพัฒนาจำนวน 8 กลุ่ม เพื่อรวบรวม
 ข้อมูลด้านผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง โดยการสุ่มตัวอย่างแบบมีสัดส่วน เป็นราย
 กิจกรรม กิจกรรมที่มีประชากรทั้งหมดบ้านเป็นสมาชิก เลือกกลุ่มตัวอย่างกิจกรรมละ 15 คน
 กิจกรรมที่มีประชากรในหมู่บ้านเลือกเป็นสมาชิก เลือกกลุ่มตัวอย่างกิจกรรมละ 5 คน และกิจกรรม
 ที่สมาชิกน้อยกว่า 5 คน จะเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะเก็บรวบรวม
 ข้อมูลจากกลุ่มกิจกรรมที่มีจำนวนสมาชิกน้อย ไปหากกลุ่มกิจกรรมที่มีจำนวนสมาชิกมาก จากสมาชิกกลุ่ม
 กิจกรรมที่ไม่ซ้ำกัน ดังตาราง 1

ตาราง 1 แสดงจำนวนประชากร และกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามกลุ่มกิจกรรมพัฒนา

ลำดับที่	กลุ่มกิจกรรมพัฒนา	จำนวนสมาชิก	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
1	กิจกรรมธนาคารข้าว	104	15
2	กิจกรรมธนาคารโค-กระบือ	104	15
3	กิจกรรมผู้ตายเพื่อผู้ยัง	68	5
4	กิจกรรมเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม (หม่อน-ไหม)	61	5
5	กิจกรรมกองทุนเงินล้าน	17	5
6	กิจกรรมหมอยาสมนไพร	2	2
7	กิจกรรมนาแผนใหม่	6	5
8	กิจกรรมหมูมหาหมานี่	104	15
	รวม	466	67

3. ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2534 เป็นต้นไป

วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะคือ

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ศึกษาเอกสารด้านการพัฒนาชนบทในเรื่องการพึ่งตนเอง ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน ปัญหาการพัฒนาชนบท ซึ่งผู้วิจัยศึกษาได้ค้นคว้าเอกสารจากแหล่งเอกสาร ดังต่อไปนี้

- 1.1 สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- 1.2 หอสมุดวิทยาลัยครู มหาสารคาม
- 1.3 หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- 1.4 ห้องสมุดสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- 1.5 สำนักงานศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน (CBIRD)

2. การศึกษาภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัย แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 วิธีคือ

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัย ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) กับกลุ่มประชากรผู้รู้ คณะกรรมการกิจกรรมพัฒนา เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้าน ประวัติชุมชน ลักษณะทางกายภาพ โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียม ประเพณี นโยบายการพัฒนาของหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง วิธีการดำเนินงานผลการดำเนินงานของกิจกรรมการพัฒนา ปัญหา อุปสรรคของการดำเนินงาน และวิธีการแก้ไขปัญหาของคณะกรรมการ

ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) กับกลุ่มประชากรที่เป็นสมาชิก กิจกรรมการพัฒนา เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้านผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

2.2 การสังเกต ผู้วิจัย ใช้การสังเกตเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้าน การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรม การแก้ไขปัญหา อุปสรรคของคณะกรรมการ ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

โครงสร้างทางสังคม การแบ่งปันภายในสังคม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
(Participant Observation and Non-participant Observation)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

วิธีการสร้างเครื่องมือ

สำหรับเครื่องมือที่เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการสร้างดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง
2. สร้างแบบสัมภาษณ์ ตามความมุ่งหมาย และกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย
3. นำแบบสัมภาษณ์ เสนอคณะกรรมการควบคุมปริญญาโทฯ ตรวจสอบแก้ไขความสมบูรณ์ของเนื้อหา และความถูกต้องของภาษา
4. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้ว เสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหา ผู้เชี่ยวชาญดำเนินการตรวจสอบคือ ดร.บุญสม ยอดมาลี ตำแหน่งนักวิจัย สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
5. ปรับปรุงแก้ไขจนได้แบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์
6. นำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ทำหนังสือถึงนายอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เพื่อแจ้งให้ทราบ และขออนุญาตเข้าพื้นที่ในเขตปกครอง
2. ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การจัดกระทำข้อมูล

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม มาจำแนกตามประเด็นที่กำหนดไว้ในความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย
2. ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
3. วิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายและกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย และนำเสนอโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การพัฒนา หมายถึง การสร้างขีดความสามารถของประชาชน ให้สามารถช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ ของชาวบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ชุมชนหรือสังคมจัดระบบทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม สภาพจิตใจ ให้ประชาชนสามารถดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของตน ด้วยการร่วมมือกัน พึ่งพาอาศัยกันกับบุคคลอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน
3. ประหยัด หมายถึง การใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างคุ้มค่า

4. ชยัน หมายถึง ความสม่ำเสมอในการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
5. มุ่งมั่น หมายถึง ความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุถึงเป้าหมายโดยใช้วิธีการที่เหมาะสม
6. ไมโลภ หมายถึง การไม่เอาแต่ประโยชน์ส่วนตนจนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
7. ไม่นุ่มเฟือย หมายถึง การใช้จ่ายทรัพย์สินที่ค้ำประกันความคุ้มค่าของผลตอบแทน
8. เทคโนโลยี หมายถึง สิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของชาวบ้านดงเค็ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
9. ผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน หมายถึง การผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวหรือชุมชน ผลผลิตที่เหลือการบริโภคจึงขาย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 4 เรื่องคือ

1. ความหมายของการพึ่งตนเอง และแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับระดับของการพึ่งตนเอง
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการพึ่งตนเองจำแนกเป็น
  - 3.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการพึ่งตนเอง
  - 3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการพึ่งตนเอง
4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพึ่งตนเอง จำแนกเป็น
  - 4.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพึ่งตนเอง
  - 4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพึ่งตนเอง

ความหมายการพึ่งตนเอง และแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเอง หมายถึง กลุ่มหรือสังคมที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับบุคคลอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน (อรทัย อาจอ่ำ. 2531 : 20)

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 : 34) ให้ความหมายว่าการพึ่งตนเอง หมายถึง การที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชน สามารถดำเนินการด้วยตนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยการร่วมมือกับบุคคลอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน แต่การพึ่งตนเองที่แท้จริงนั้น กลุ่มชนนั้นจะต้องมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย มีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง

วิวัฒน์ชัย อัครถาวร (2529 : 131-132) ให้ความหมายว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง สถานการณ์ที่ชุมชนหรือสังคมมีระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ระบบการเมืองและการบริหารประเทศแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ และระบบความคิด ความเชื่อ จิตสำนึกแบบพึ่งตนเอง รวมทั้งมีการปฏิบัติที่เป็นจริง ในอันที่จะพัฒนาสังคมของตนเพื่อยืนยันบารมีของตัวเอง โดยมุ่งรับใช้ผลประโยชน์และความจำเป็นทางสังคมของคนส่วนใหญ่ในสังคม

วารสารวิจัยสังคม (2529 : 3) ให้ความหมายในเชิงสัมพันธว่า การพึ่งตนเอง คือ การพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน ซึ่งการพึ่งพานี้จะต้องไม่มุ่งแข่งขัน ไม่ครอบงำ แต่มุ่งสู่ความเป็นอิสระต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล

สรุปแล้ว การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ชุมชนหรือสังคม จัดระบบให้ประชาชน ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยการร่วมมือกับบุคคลอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับระดับของการพึ่งตนเอง

สุนทรณี ไชยอำพร (2529 : 502) ได้แบ่งระดับของการพึ่งตนเองเป็นระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศ

บุญกัน ดอกไฮสง และชเนศ ต่วนชะเอม (ม.ป.ป. : 97) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง มีอยู่ 3 ระดับคือ ระดับชาติ ระดับชุมชน และระดับบุคคล การพึ่งตนเองในระดับชุมชนนั้นต้องพึ่งพาความสามารถ และใช้ทรัพยากรของชุมชน ซึ่งเกิดจากการพึ่งตนเองในระดับบุคคลจะส่งผลสู่การพึ่งตนเองในระดับชุมชน และระดับประเทศตามลำดับ

กล่าวโดยสรุป การพึ่งตนเองมี 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศ

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการพึ่งตนเอง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการพึ่งตนเอง

โถมสมร เหลือโกศล (2531 : 32-34) กล่าวว่า บุคคลจะพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 4 ประการคือ

1. ประชาชนมีความสามารถคิดและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง (Self Determination) มีความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด สามารถดำเนินการใด ๆ ได้ด้วยภูมิปัญญาของตนเอง ไม่ใช่เกิดจากการถูกรอบงำทางความคิด

2. ประชาชนทุกคนถือว่าเป็นผู้มีศักยภาพ (Potential) ในตนเอง และต้องสามารถนำศักยภาพนั้น มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน

3. ประชาชนต้องมีส่วนร่วม (People Participation) ในการดำเนินงาน หรือกิจกรรมทุก ๆ ขั้นตอน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ ร่วมรับผลของการกระทำนั้น

4. มีพื้นฐานความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนเป็นผู้มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีเกียรติ แผงอยู่ในตัวเอง

อุทัย ดุลยเกษม (2530 : 84-86) ได้ศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในระดับบุคคล คือ

1. การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน
2. เงินทุนและแรงงานส่วนใหญ่ได้มาจากภายในครอบครัว

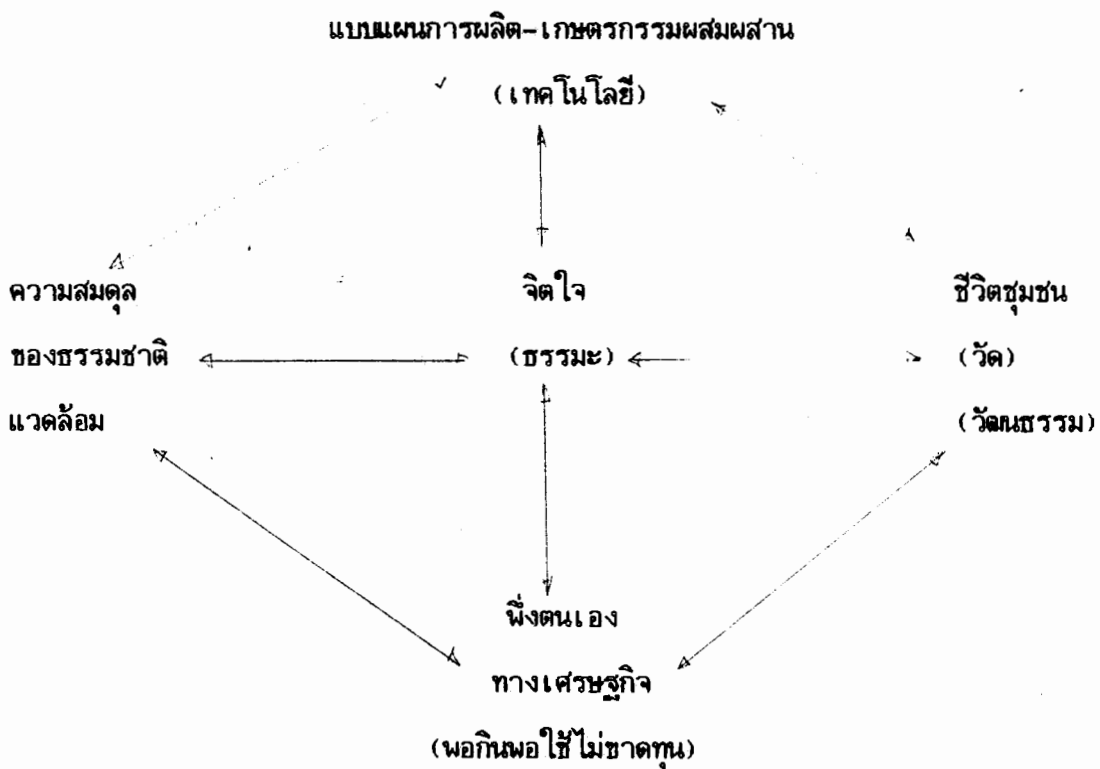
3. แบบแผนการผลิตมีลักษณะผสมผสาน ไม่ปลูกพืชเพียงชนิดเดียว
4. แบบแผนการผลิตที่ลดต้นทุนให้เหลือน้อยที่สุด
5. การจัดการที่รู้จักสถานการณ์ภายนอกชุมชน
6. มีความรู้ความสามารถในกิจกรรมที่กระทำ
7. มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัด และมีอัธยาศัย
8. มีความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ
9. มีความเชื่อมั่นในตนเองว่าตนเองทำได้

องค์ประกอบการพึ่งตนเองของระดับชุมชน

ประเวศ วะสี (2531 : 72-77) ได้อธิบายถึงชุมชนชนบทที่จะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ 5 อย่าง หรือเบญจกัมม์ของชุมชนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันประกอบด้วย

1. จิตใจที่มีธรรมะ มีความซื่อสัตย์ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษ ไม่ใช่จ่ายหมื่นเพื่อย สิ่งเหล่านี้จะกำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ
2. แบบแผนการผลิต เป็นแบบผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่าง เป็นเกษตรกรรมผสมผสาน (วนเกษตร พืชเกษตร หรือเกษตรกรรมชาติ) ซึ่งทำให้มีกินมีใช้ และธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล
3. ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม และขึ้นกับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมาก และพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้
4. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อใช้เอง กินเอง ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมกับพฤติกรรมไม่หมื่นเพื่อย ทำให้เศรษฐกิจมีความสมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุนไม่เป็นหนี้สิน มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

5. ชีวิตชุมชน ระบบชีวิตมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มีอาหาร การกินเหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือสังสรรค์กัน จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมชุมชนขึ้น คือมีความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน มีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง มีการนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบัน ของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทางสาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรม เป็น สถานสังคมสงเคราะห์ และช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิ ได้ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 แสดงองค์ประกอบ 5 อย่างของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2531 : 3-4) ได้อธิบายถึงผลของการประชุมเชิงปฏิบัติการของสภาวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยว่า การพัฒนาแบบพึ่งตนเองนั้นต้ององค์ประกอบ 5 ประการ ที่สัมพันธ์กันเรียกว่า TERMS MODEL ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ องค์ประกอบทางสภาวะแวดล้อม องค์ประกอบทางเทคโนโลยี องค์ประกอบทางจิตใจ และองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม

เฉลิมชัย ห่อหนาค (2531 : 3-4) ได้อธิบาย องค์ประกอบการพัฒนาแบบพึ่งตนเองมี 5 ประการ

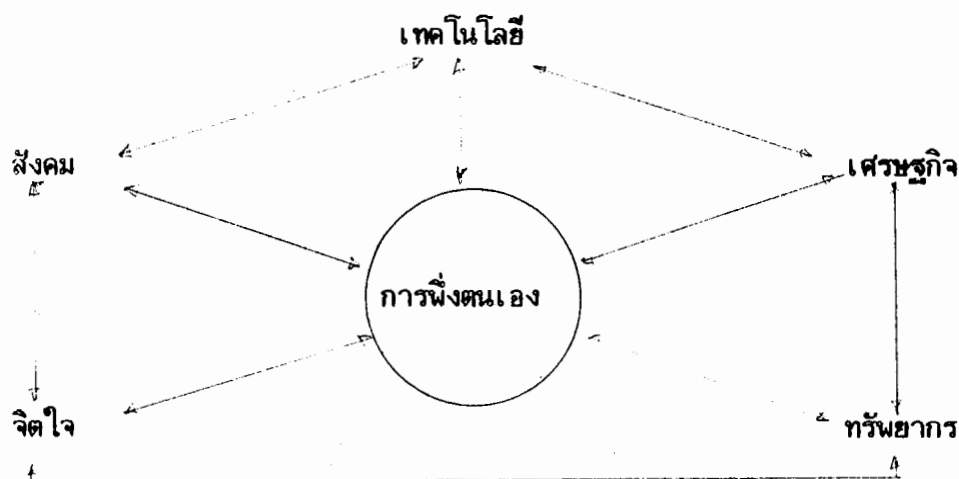
1. จิตใจคนในชนบท (Mind : M) ต้องเป็นไปในลักษณะของการพึ่งตนเอง คือ สามารถตัดสินใจด้วยตัวเองมากที่สุด สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรดีหรือไม่ดี โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยหรือรอการตัดสินใจจากผู้อื่น

2. สังคม (Social : S) ต้องมีการปรับปรุงสังคมให้มีลักษณะเป็นแบบพึ่งตนเอง

3. เทคโนโลยี (Technology : T) ตั้งแต่สมัยก่อนปู่ย่าตายาย ได้มีการสะสมเทคโนโลยีที่เหมาะสมไว้ให้ แต่ในปัจจุบันถูกอิทธิพลของเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ซึ่งบางอย่างทำให้สูญเสียศักยภาพการพึ่งตนเองไป จึงต้องมีการค้นหา วิจัยคัดเลือก และปรับปรุงเทคโนโลยีให้เหมาะสม

4. เศรษฐกิจ (Economic : E) ความเท่าเทียมกันระหว่างรายรับ-รายจ่ายของชาวชนบท โดยจะต้องดำเนินการให้เหมาะสมและตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง

5. ทรัพยากรธรรมชาติ (Resource : R) ประชาชนในชนบทจะต้องรู้ข้อมูลทางทรัพยากรธรรมชาติ สามารถนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ และวางแผนพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังภาพประกอบ 3 ดังนี้

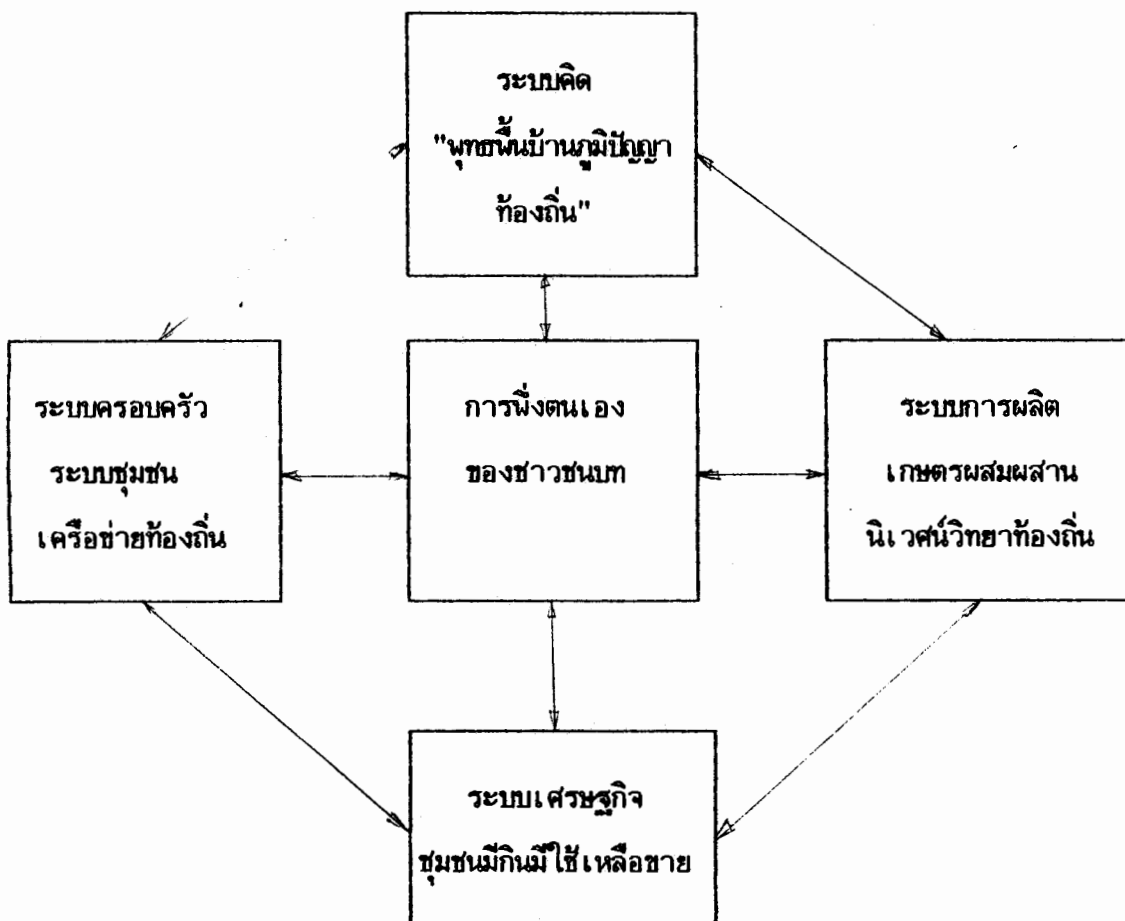

ภาพประกอบ 3 แผนภูมิแสดงองค์ประกอบการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง

เอนก นาคะบุตร (2531 : 25-30) ได้กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง ต้องมีองค์ประกอบที่เกื้อกูลสัมพันธ์กันอย่างน้อย 4 องค์ประกอบ คือ

1. องค์ประกอบด้านระบบคิด วิธีคิดในการพัฒนา ด้านต่าง ๆ จะต้องนำ "พุทธวิธี" มาประยุกต์ใช้โดยเฉพาะในการดำเนินชีวิต พัฒนาตนเอง เกื้อกูลเพื่อนบ้านลดละอบายมุข ไม่ทำลายตนเอง มองปัญหาอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เช่น มองการรักษาทั้งด้านจิต-กาย ที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจและชุมชน
2. องค์ประกอบด้านระบบการผลิตทางการเกษตร ยึดหลักการผสมผสานระหว่างการเพาะปลูกกับการเลี้ยงสัตว์ให้สัมพันธ์กัน ให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน ผสานสิ่งเหลือใช้จากพืชและสัตว์อย่างต่อเนื่องครบวงจร ซึ่งจะส่งผลต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู ระบบนิเวศน์วิทยาท้องถิ่นในระดับครัวเรือน และจะส่งผลถึงระดับชุมชนได้
3. องค์ประกอบระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจในระดับครอบครัวที่มุ่งผลิตเพื่อความมีอยู่มีกินที่เหลือขาย และขายอย่างรู้เท่าทัน ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระดับชุมชนโดยการจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารควาย ธนาคารปุ๋ย กองทุนร้านค้า เอนกประสงค์ มีสถาบันการเงินภายในหมู่บ้าน เพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจภายในหมู่บ้าน หรือชุมชนอื่น ๆ

4. องค์ประกอบด้านระบบวัฒนธรรมชุมชน ระบบครอบครัว และสถาบันเครือข่ายของหมู่บ้านสังคมในชนบทจะมีความเชื่อทางศาสนา วัด พระ ผู้นำอาวุโส เป็นสถาบันหลักของหมู่บ้าน เป็นหลักยึดเหนี่ยวไม่ให้หมู่บ้านแตกสลาย การพัฒนาน่าจะเป็นการนำเอาศักยภาพของชุมชนในชนบทมาใช้ให้เกิดประโยชน์ แทนการพัฒนาจากองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน องค์ประกอบของการพึ่งตนเอง สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 แผนภูมิแสดงองค์ประกอบของการพึ่งตนเอง

2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการพึ่งตนเอง

นิเชียน ลิ้มหวังอยู่ (2530 : บทคัดย่อ) ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของประชาชนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มี 4 ปัจจัย ซึ่งแต่ละปัจจัยมีองค์ประกอบย่อย ดังนี้

1. ปัจจัยทางการเมือง มี 3 องค์ประกอบ คือ ความสามารถในการรับข่าวสาร การมีส่วนร่วม การรู้จักแก้ปัญหา
  2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ มี 1 องค์ประกอบ คือ การมีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอต่อการดำรงชีพ ความสมดุลระหว่างรายได้และรายจ่ายและการใช้ทรัพยากร
  3. ปัจจัยทางจิตวิทยา มี 4 องค์ประกอบ คือ ความมั่นใจในตนเอง ความรับผิดชอบ ความคิดริเริ่มในการสร้างความร่วมมือ และความพอใจภูมิใจในตัวเอง
  4. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม มี 3 องค์ประกอบ คือ ประชากรเหมาะสมกับการผลิต มีสถาบันแก้ปัญหาร่วมกัน และความสามารถรับประสานกับภายนอก
- กล่าวโดยสรุปคือ การพึ่งตนเองของชุมชนจะต้องมีองค์ประกอบที่เกื้อกูลสัมพันธ์กัน 5 ปัจจัยคือ ปัจจัยทางจิตใจของประชาชน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางเทคโนโลยีแบบแผนการผลิต ปัจจัยทางธรรมชาติแวดล้อม ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพึ่งตนเอง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพึ่งตนเอง

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2531 : 41-56) กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ทำให้ชนบทไทยเสียเปรียบชุมชนเมือง การพัฒนาที่แท้จริงต้องพัฒนาคน เพื่อเพิ่มคุณภาพของคน ซึ่งคุณภาพของคนมี 2 ด้านคือ ด้านจิตใจ ที่มีความมั่นคง คุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ซื่อ ความรู้ดีชั่ว และขีดความสามารถทางเทคโนโลยี ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการผลิตสินค้า การบริการ และการประกอบอาชีพการพัฒนาคือเป็นจุดเบื้องต้นของการพัฒนา เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจสหกรณ์ เพื่อผสมผสานประโยชน์ของสมาชิก

ในทันที เสริมสร้างการพัฒนาบุคคลให้มีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง มีสามัคคีธรรมในทางเศรษฐกิจ และสังคม มีขีดความสามารถทางเทคโนโลยี สามารถติดต่อกับองค์กรภายนอกบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน

ระพี สาคริก (2529 : 3-5) กล่าวโดยสรุปว่า งานพัฒนาคือ งานสร้างประโยชน์สุขให้แก่มนุษย์และสร้างความมั่นคง โดยการสร้างความสมดุลธรรมชาติ การพัฒนาจะต้องรักษาความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับสิ่งต่าง ๆ เช่น ปัจจัยการผลิต ปัจจัยการเป็นอยู่ของคน ปัจจัยที่รักษาไว้ซึ่งพื้นฐานของธรรมชาติ และปัจจัยทางสังคม ให้อยู่ในสภาพที่เชื่อมโยงกันและถ่วงดุลย์กันไว้อย่างเหมาะสม

เย็นใจ เลหาภวิช (2529 : 1-2) กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาส่วนใหญ่ มักจะมีจุดหมายอยู่ที่การเพิ่มรายได้ หรือการเพิ่มผลผลิต โดยหวังว่าการเพิ่มรายได้จะทำให้คนอยู่ดีกินดี แต่ไม่ได้มองปัญหาสำคัญคือ รายจ่าย คนยังมีรายได้มากยังมีรายจ่ายมาก เปรียบเสมือนโองกันรั้วถ้าไม่อุดรูรั้ว เปลี่ยนนิสัยให้เป็นคนประหยัดและออมแล้วการพัฒนาจะไม่ได้ผล การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นเมื่อถามว่า ชัยชนะอย่างฉลาด ปราศจากอบายมุข พึ่งตนเองด้วยศักดิ์ศรี มีวินัย ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน เห็นความทุกข์ยากของเพื่อนบ้านเป็นภารกิจที่ต้องช่วยกันแก้ไข

เสรี พงศ์พิศ (2532 : 1-10) กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาชนบทจะต้องเปลี่ยนแปลงแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาจากข้างนอกเข้าไปข้างใน เป็นจากข้างในมาสู่ข้างนอก การพัฒนาที่ถูกต้องต้องเริ่มต้นที่ศักยภาพและภูมิปัญญาของประชาชน ประชาชนจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง ซึ่งจะเกิดจากศรัทธาและเห็นคุณค่าแห่งประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง ประชาชนจะเป็นผู้แสวงหาทางเลือกของตนเองบนรากฐานแห่งคุณธรรม องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาควรที่จะมีบทบาทเพียงเพื่อเสริมกระบวนการพัฒนา ไปสู่ความเป็นตัวเองของประชาชน แนวคิดการพัฒนานี้ไม่ได้ปฏิเสธอำนาจรัฐ ระบบตลาด แต่การพัฒนาควรที่จะพึ่งตนเองให้มากที่สุด การติดต่อกับองค์กรภายนอก อย่างมีศักดิ์ศรี รู้เท่าทัน และมีจุดยืนของตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ (2530 : 170-172) ได้กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นจะต้องถือชาวบ้านเป็นองค์ประธานของการพัฒนา ประชาชนต้องได้รับความรู้ มีความสำนึก มีความรับผิดชอบในความเจริญก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ประชาชนต้องมีอำนาจในการตัดสินใจ เลือกการพัฒนาที่สนับสนุนและเกื้อกูลการดำรงชีวิตของประชาชนเอง เป็นการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม สังคม และการเมือง ให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ และร่วมมือกับสมาชิกของชุมชน พัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ประชาชนร่วมกันกำหนด ซึ่งอาจจะไม่ใช่ เงิน ความเจริญก้าวหน้า ความทันสมัย แต่อาจจะเป็นความเรียบง่าย สันติธรรม สันติสุขและสมณะ การพัฒนาที่ถือเอาชีวิตคนเป็นศูนย์กลางนี้ ไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยี ระบบตลาด ระบบเงินตรา ถนน ไฟฟ้า แต่พัฒนาคนให้รู้จักเลือก รู้จักรับอย่างรู้เท่าทัน เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ การพัฒนาอย่างนี้

กาญจนา แก้วเทพ เรียกว่า "การพัฒนาคนทั้งครบ"

กล่าวโดยสรุป แนวทางการพึ่งตนเองนั้น จะต้องพัฒนาคนให้มีจิตสำนึก มีศักยภาพ มีความเชื่อมั่นว่า ตนเองสามารถช่วยเหลือตนเองและสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้

อภิชาติ ทองอยู่ (2532 : 57-63) ได้กล่าวถึงทางเลือกของหมู่บ้านชนบทไทยไว้ 3 ประการคือ

ประการที่ 1 เป้าหมายของการผลิต ควรจะเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว ให้มีกิน มีใช้ตลอดปี ผลผลิตส่วนเกินจึงขาย

ประการที่ 2 สถาบันกันชนทางเศรษฐกิจ ชนบทควรมีสถาบันกันชนทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนมีอำนาจต่อรองกับองค์กรภายนอกมากขึ้น โดยการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขึ้น

ประการที่ 3 สถาบันประกันสังคม ประชาชนในชนบทควรมีสถาบันประกันสังคมในระดับหมู่บ้าน เช่น ธนาคารข้าว สหกรณ์ หรือกองทุนต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักประกันการดำรงชีพของประชาชนในชนบท

อย่างไรก็ตามทางเลือกทั้ง 3 ประการนี้ จะต้องสอดคล้องและส่งเสริมขนบธรรมเนียมอันดีงาม และประสานความสัมพันธ์ของคนในชนบทไว้ด้วยกัน

พระไพศาล วิสาโล (2531 : 78-93) กล่าวว่า ทางออกของเกษตรกรไทยในปัจจุบันคือ พุทธเกษตร หรือเกษตรแนวใหม่ ซึ่งพุทธเกษตรมีหลักการอยู่ที่จิตใจ จะต้องมีความเชื่อมั่น มุ่งมั่น มีอิสระจากการพึ่งพาทายนอกรทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม ทางด้านรูปธรรม ได้แก่ ลดการพึ่งพาทางด้าน ปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช) สินค้าประเภททุน (เครื่องจักร) ราคาสินค้าผูกพันกับตลาดภายนอกชุมชนที่ไม่สามารถควบคุมได้ ทางด้านนามธรรม ได้แก่ เพิ่มคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มากกว่าจะเอาวัดเอาเปรียบหรือกอบโกยเอาเปรียบธรรมชาติ ทำให้เกิดแบบแผนการผลิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดสติปัญญา สามารถดำรงชีวิตโดยอาศัย วิจารณ์ญาณ ของตนเองอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

อยู่ สุนทรชัย (2530 : 1-42) ได้กล่าวว่า การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสมดุลระหว่างความสามารถในการผลิตกับการบริโภค ระหว่างความสามารถในการออมกับการลงทุน ระหว่างมูลค่าของสินค้าและการบริการที่ส่งออกกับการนำเข้า บุคคลที่พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ คือ บุคคลที่สามารถผลิตสินค้าและบริการได้เพียงพอสำหรับสนองความต้องการพื้นฐานภายในครอบครัว รักษาคุณลักษณะการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกับบุคคลภายนอกสามารถลงทุน ขยายการผลิตด้วยเงินออมภายในครอบครัวและทรัพยากรบุคคลภายในครอบครัว การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ได้หมายความว่า บุคคลจะต้องมีระบบเศรษฐกิจ การผลิต การบริโภค การค้า การลงทุน ที่จะไม่พึ่งพาอาศัยบุคคลอื่นแต่ประการใด

วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2531 : 165-182) กล่าวโดยสรุปว่า การประกอบอาชีพต้องกระทำเพื่อสนองความต้องการของชีวิต เพื่อช่วยให้เราครอบครัวเรามีอยู่มีกินก่อนเหลือจึงขายสนองตอบชีวิตมากกว่า ไม่ได้ปฏิเสธตลาดแต่ไม่ได้เอาตลาด (ราคา) มาเป็นตัวกำหนด วนเกษตรเป็นความพยายามของคน ที่จะสร้างความสมดุลของธรรมชาติที่เสียไป ให้กลับคืนมา มีความเกื้อกูลกันระหว่าง พืช สัตว์ มนุษย์ ที่จะต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกัน

ชบ ยอดแก้ว (2532 : 65-70) กล่าวโดยสรุปว่า เมื่อเกิดปัญหาอยู่ที่คน การพัฒนาต้องมุ่งแก้ไขปัญหาของคนจึงจะเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ การแก้ปัญหาคนอีกประการหนึ่งคือการสร้างสวัสดิการให้คนในชนบท โดยการระดมทุนภายในชุมชนเพื่อเป็นสวัสดิการเกี่ยวกับชีวิตของสมาชิก เรียกว่า การออมทรัพย์แบบวงจรพัฒนาชีวิต ให้สวัสดิการทางด้านการรักษาพยาบาล ฅาปนกิจศพ และสมาชิกดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น กลุ่มออมทรัพย์ เป็นการสร้างแหล่งเงินทุนขึ้นในหมู่บ้าน เป็นแหล่งกั้ยืมเงิน มีสวัสดิการเมื่อเจ็บป่วย ตลอดจนการตั้งสหกรณ์ร้านค้าภายในหมู่บ้าน เพื่อป้องกันเอาเปรียบจากพ่อค้า การมีเงินทุนภายในหมู่บ้านก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม มีอำนาจต่อรอง กับองค์กรธุรกิจอื่น ๆ

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 : 210-211) กล่าวว่า ปัจจัยสร้างสรรค์ที่ขาดไม่ได้สำหรับการสร้างระบบการพึ่งตนเอง มีดังนี้

1. จิตสำนึกและความตื่นตัว (Awareness) ให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ในหลักการที่ว่า "คนจนสามารถช่วยตัวเอง พร้อม ๆ กับช่วยเหลือผู้อื่นได้"
2. การจัดตั้งองค์กร การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ใช่เรื่องระดับปัจเจกบุคคล (Individual) แต่ต้องเป็นการทำกิจกรรมร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน
3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม สมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุก ๆ ขั้นตอน
4. การสำแดง (Manifestation) ศักยภาพของกลุ่ม สามารถแสดงออกได้

2 ทางคือ

- 4.1 การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) เป็นการแสดงพลังสามัคคีภายในกลุ่ม เพื่อลดการพึ่งพาหรือการถูกเอาเปรียบจากภายนอก
- 4.2 การต่อรองกับภายนอก (Bargaining Power) เป็นการแสดงพลังที่มีอยู่ด้วยการต่อรองกับภายนอกกลุ่ม ทั้งทางด้านราคา หรือบริการ หรือเพื่อรักษาความเป็นอิสระของกลุ่ม ซึ่งการแสดงพลังของกลุ่มทั้ง 2 วิธีนี้ จะต้องมีความสัมพันธ์กัน

ชิต นิลพานิช และกลุณ ฆนาพงศธร (2532 : 350-355) ได้กล่าวว่า องค์กรประชาชนในการพัฒนาชนบทคือ ตัวแทนของประชาชนในชนบทที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือคณะบุคคล โดยมีการแบ่งภาระหน้าที่กันทำและรับผิดชอบในกิจการที่เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นของตน ซึ่งองค์กรประชาชนนี้ อาจจำแนกได้ตามวัตถุประสงค์ได้ 4 ประเภทคือ

1. กลุ่มเศรษฐกิจหรือกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวสวน
2. กลุ่มการปกครองและป้องกันหมู่บ้าน เช่น กลุ่มอาสาสมัครป้องกันหมู่บ้าน

เป็นต้น

3. กลุ่มด้านการศึกษาและวัฒนธรรม เช่น กลุ่มอนุรักษ์ศิลปะพื้นเมือง เป็นต้น
4. กลุ่มบริการสังคม เช่น ธนาคารข้าว สหกรณ์ กลุ่มสตรี เป็นต้น

การพิจารณาการบริหารองค์กรต้องพิจารณาองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ ความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของสมาชิก บทบาทและหน้าที่ขององค์กรต้องชัดเจน องค์กรจะต้องมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างแน่ชัด ประชาชนมีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรมีกิจกรรมเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุปว่า การพึ่งตนเองในระดับชุมชนนั้น สมาชิกของชุมชนจะต้องพึ่งตนเองในระดับบุคคลก่อน ซึ่งมีทางเลือกหลายทาง คือ การลดต้นทุนการผลิต การลดรายจ่ายในชีวิตประจำวัน ลดการพึ่งพาตลาดภายนอก การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านปัจจัย 4 แต่ทางเลือกเหล่านี้มีความเห็นร่วมกันคือ สมาชิกของสังคมจะต้องช่วยเหลือกัน เกื้อกูล แบ่งปันระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยการจัดตั้งองค์กรประชาชนเพื่อมีพลังอำนาจต่อรองกับองค์กรภายนอก ซึ่งสามารถแยกประเภทของกลุ่มได้ดังนี้ คือ กลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มปกครอง กลุ่มการศึกษาและวัฒนธรรม และกลุ่มบริการสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพึ่งตนเอง

สุธรรม รัตนโชติ (2531 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพบว่า โครงการพัฒนาองค์กรประชาชนก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนทั่วไปและกลุ่มยากจนและด้อยโอกาส ดังนี้

1. ผลกระทบต่อกลุ่มประชาชนทั่วไป คือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน เช่น การบริหารองค์กร ความต่อเนื่องขององค์กรประชาชน การได้รับข่าวสารข้อมูล ทันต่อเหตุการณ์ภายนอกมากขึ้น

2. ผลกระทบต่อกลุ่มผู้ยากจนและผู้ด้อยโอกาส ทำให้กลุ่มสตรี เด็กก่อนวัยเรียน วัยรุ่น ผู้มีที่ดินทำกินน้อยกว่า 10 ไร่ ผู้เช่าที่ดินทำกิน ผู้รับจ้าง มีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากกลุ่มพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน กองทุนศูนย์สาธิตการตลาด โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มสัจจะ แทนจะเป็นกลุ่มของผู้ด้อยโอกาสเลยทีเดียว

อรทัย อาจอ่ำ (2531 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพบว่า ชุมชนมีศักยภาพและขีดความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาด้านฐานของชุมชนร่วมกัน โดยการรวมตัวกันเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมาย และทำงานร่วมกับสถาบันสนับสนุนหลัก มีการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่จำเป็น เพื่อผลักดันให้เกิดการจัดตั้งองค์กรของชุมชน สำหรับเป็นองค์กรในการดำเนินกิจกรรม แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อบรรลุสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือในการรวมตัวประชาชน คือ การออมทรัพย์กองทุนชุมชน กองทุนการศึกษา ร้านขายสินค้าราคาถูก จะเห็นว่า กลุ่มผู้มีรายได้น้อยหรือคนในชุมชนมีศักยภาพและความสามารถ ในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตนเองให้ดีขึ้นได้ ถ้ามีการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความสามารถ

กล่าวโดยสรุป องค์กรประชาชนเป็นแนวทางที่จะทำให้ชุมชน ได้รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกัน ระดมทุน สร้างสวัสดิการให้ประชาชนในสังคมมีความสามารถ มีศักยภาพ รวมพลังเพื่อมีอำนาจต่อรองกับองค์กรภายนอก เพื่อการพึ่งตนเองในระดับชุมชนได้ ดังนั้น การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ การพึ่งตนเอง แนวทางการพึ่งตนเองโดยจัดตั้งองค์กรประชาชน เป็นสำคัญ

สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมา

บ้านดงเค็ง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2410 โดย "พ่อใหญ่ญา" และ พ่อใหญ่แสงสร้อย พาดรอบครัวอพยพมาจากบ้านอุ่มแดน เนื่องจากหมู่บ้านเดิมมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นคือ มีแก๊งวิ่งเข้าหมู่บ้าน และเกิดแผ่นดินแยกผ่ากลางหมู่บ้าน ดึงคำให้สัมภาษณ์ของพ่อใหญ่โฮม จันทะคาม ที่กล่าวถึงความลึกของรอยแยกว่า "ด้ายหนึ่งหลอดหย่อนลงไม่ถึง" (โฮม จันทะคาม. 2534) ปรากฏการณ์เหล่านี้ชาวบ้านเชื่อว่าจะเกิดอาเพศ เกิดบอบเป่าโพงผีกินคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านบางส่วนอพยพออกไปอยู่บ้านเม่น บ้านหนองใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในปัจจุบัน และประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งได้อพยพไปทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มาตั้งหมู่บ้านอยู่กลางดงไม้เค็ง ซึ่งเห็นว่ามีเหมาะสมสำหรับการตั้งหมู่บ้าน ให้ชื่อว่า "บ้านดงเค็งญา" ตามชื่อของ ป่าไม้และชื่อของผู้นำในการตั้งหมู่บ้าน ซึ่งกนกวรรณ อารีย์พัฒนไพบูลย์ อธิบายว่า เป็นการตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อของพืชและบุคคลสำคัญ (กนกวรรณ อารีย์พัฒนไพบูลย์. 2534 : 35) ในสมัยต่อมาได้ตัดคำว่า "ญา" ออกเหลือแต่ชื่อดงเค็ง ดังเช่นปัจจุบัน เมื่อตั้งหมู่บ้านได้ประมาณ 3 ปี ทางหมู่บ้านได้มีการสร้างวัดทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ตั้งในปัจจุบัน ชื่อว่า วัดดงเค็งญาวาสีห์ และวัดนี้เป็นที่จำพรรษาของพระอุปัชฌาได้น ปุญญาโณ เป็นพระสงฆ์ที่ชาวบ้านดงเค็งให้ความเคารพนับถือ จนถึงปัจจุบัน พระอุปัชฌาได้น ปุญญาโณ เป็นพระสงฆ์ที่คงแก่เรียน ได้คัดลอกนิทานพื้นบ้านและชาดกต่าง ๆ ลงในใบลานเพื่อให้พระภิกษุสามเณรในวัดได้ศึกษา ต่อมาจอมพล ป. พิบูลสงครามสั่งให้กรมการเมืองเผาเอกสารเหล่านี้ทิ้ง (สอน แสนตรี. 2534)

ในอดีตชาวบ้านดงเค็งมักจะประสบกับภัยแล้งอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน บางครั้งไม่ได้ทำนา 2-3 ปี ติดต่อกันก็มี ทำให้มีประชาชนส่วนหนึ่งได้อพยพไปหาที่ทำกินใหม่ เรียกว่าการไปบ้านใหม่ ส่วนมากจะไปอยู่แถบอำเภอนากลาง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (บุญหลาย บุญพันธ์. 2535) ส่วนประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านต้องประสบกับการขาดแคลนข้าว ขาดแคลนน้ำบริโภค บางปีเคยเอาฝ้ายไปแลกข้าวแถบอำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ใช้เวลาประมาณ 10-15 วันต่อครั้ง ได้ข้าวมาครั้งละ 1-2 กระสอบ (ทองศรี ศรีสูง. 2535) เคยรวมกลุ่มกันไปซื้อข้าวที่หัวเมืองเตา (บ้านเมืองเตา ต. เมืองเตา อ. พยุหะภูมิพิสัย จ. มหาสารคาม) (สอน แสนตรี. 2534) ร่วมกันขุดคันฝายเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง (จันทร์ ศรีสุจารย์. 2535) และร่วมมือกันถางป่ารอบหมู่บ้านเพื่อป้องกันไฟป่า (หนูเพียร ธาบุรี. 2535) จากการทำชาวบ้านดงเค็ง ประสบความลำบากเดือดร้อน ทำให้ชาวบ้านมีความสมัครสมานสามัคคีร่วมมือกัน ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกของหมู่บ้านมีอยู่มีกิน และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

ที่ตั้ง

บ้านดงเค็ง หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของตำบลท่าสองคอน มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านโนนเต้ ตำบลท่าสองคอน บ้านดอนโค ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านดอนหัน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านหนองใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน บ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลบ่อใหญ่

อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านหนองใหญ่ บ้านเม่น บ้านเม่นน้อย ตำบลแก่งเลิงจาน

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ขนาด

บ้านดงเต็งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,587.2 ไร่ มีพื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัย 163 ไร่ พื้นที่ทำกิน 996 ไร่ พื้นที่สาธารณประโยชน์ 428.2 ไร่ ซึ่งประกอบด้วย โรงเรียน 26 ไร่ โคกหนองสรวง 223 ไร่ ดอนเต่าลอย 22.2 ไร่ หนองอีปึก 33 ไร่ ดอนปู่ตา 9 ไร่ อ่างเก็บน้ำชลประทาน ลำห้วยปอบิด 100 ไร่ และวัด 15 ไร่

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของบ้านดงเต็ง เป็นแบบที่ราบลูกคลื่น (Rolling Plain) ซึ่งบ้านดงเต็งตั้งอยู่บนเนินสูงของลูกคลื่นที่วางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก ขนานกับลำห้วยปอบิด ลักษณะพื้นที่ทางด้านทิศใต้และทางทิศตะวันออก จะลาดเอียงลงสู่ลำห้วยปอบิด ทางด้านทิศเหนือจะเป็นที่สูงของที่ราบลูกคลื่น แล้วจะลาดเอียงลงสู่ที่ราบลุ่มน้ำชี และแก่งเลิงจาน ทางด้านทิศตะวันตกจะลาดเอียงลงสู่ที่ต่ำของทุ่งนาบ้านดอนหัน

ลักษณะภูมิอากาศ

บ้านดงเต็งตั้งอยู่ทางตอนกลางของภาคอีสาน สภาพอากาศค่อนข้างแห้งแล้ง จากสมุดบันทึกการวัดปริมาณน้ำฝนของสถานีตรวจอากาศอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน จากปี พ.ศ. 2530-2535 ได้ข้อมูลเฉลี่ยดังปรากฏในตาราง 2

ตาราง 2 แสดงปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยและจำนวนวันที่ฝนตก สถานีตรวจอากาศอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน

ปี พ.ศ. 2530-2535

ลักษณะฝน	มค.	กพ.	มีค.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.	มม./ปี
ปริมาณน้ำฝน	1.3	13.9	43.9	58.9	186	179.4	182.9	226.4	207.3	109.9	23	-	1,232.9
จำนวนวันฝนตก	.5	1	2.6	4.8	8.5	11.5	10.5	11.3	11.8	9.5	1.6	-	73.6

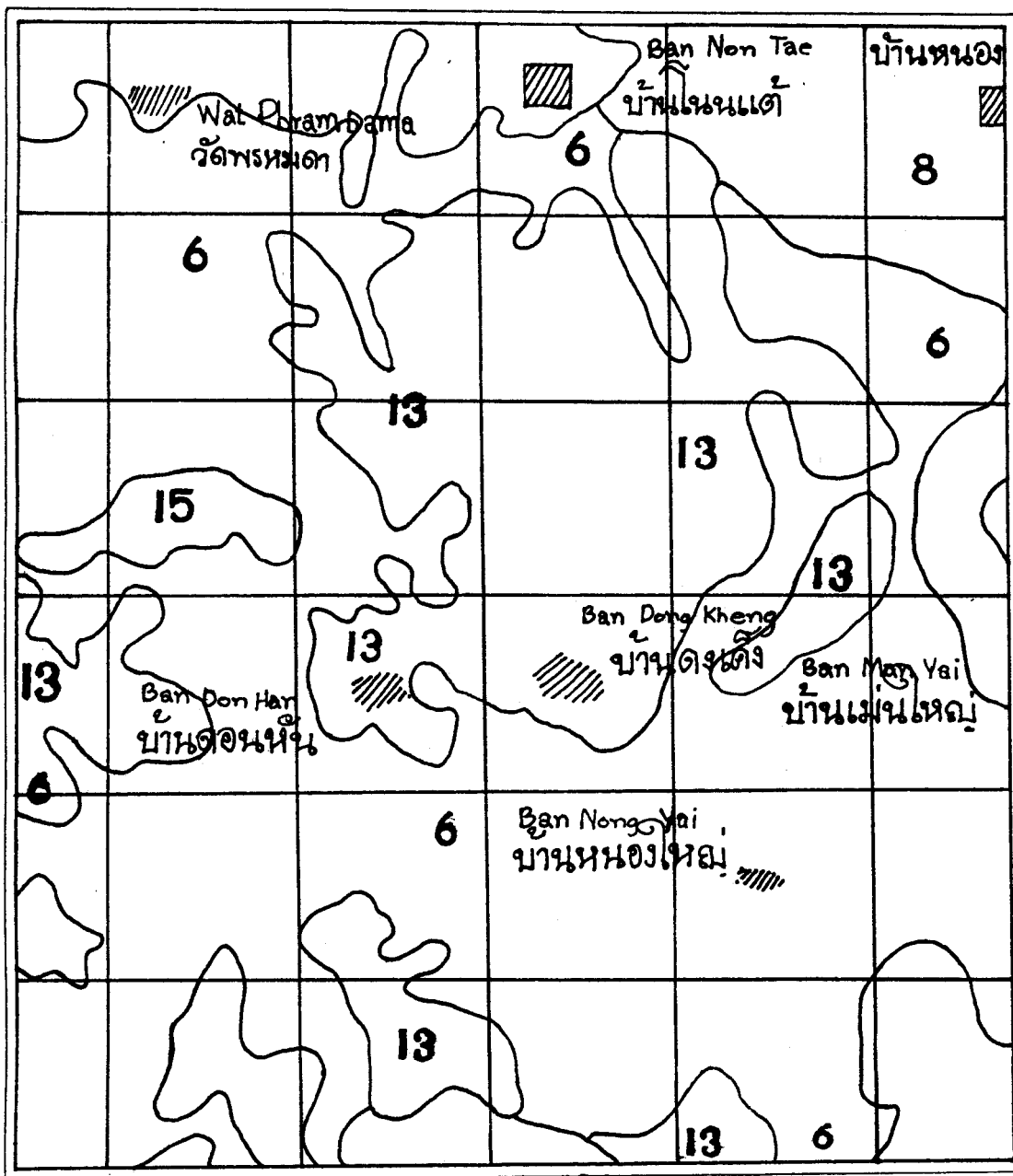
ตาราง 2 แสดงให้เห็นว่า ฝนที่ตกบริเวณแก่งเลิงจานและพื้นที่ใกล้เคียง มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1232.9 มม./ปี มีช่วงฤดูกาลที่แบ่งแยกกันชัดเจน ระยะเวลาที่ฝนตกน้อยกว่า 80 มม./เดือน จำนวน 6 เดือน คือระหว่างเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม เมื่อนิยามตามเส้นไอโซไฮต์ (Isohyetal lines) (ภาพประกอบ 5) พบว่า บ้านดงตั้งอยู่ในแนวน้ำ ไสม-หนองวัวซอ-ยางตลาด-มหาสารคาม-วาปีปทุม-บุรีรัมย์ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยปริมาณน้ำฝน ประมาณ 1,300 มม./ปี (ดำรง จรัสวัฒน์. 2522 : 20-24) ปริมาณน้ำฝนที่ได้รับจะเป็นปริมาณน้ำฝนที่เกิดจาก ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และฝนจากพายุดีเปรสชันระหว่างเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม และได้รับอิทธิพลความแห้งแล้ง ความหนาวเย็นจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศร้อนและแห้งแล้ง ในระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน (อภิศักดิ์ ไสมอินทร์. 2525 : 44-45)

ลักษณะทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ดิน ลักษณะของดินในมุ้งที่ของบ้านดงเค็ง ทางด้านทิศเหนือจะเป็นดินร่วนปนทราย มีสีน้ำตาลปนเทา จัดอยู่ในจำพวก Gray Podzolic Soils. มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ การระบายน้ำปานกลางถึงดี การซึมผ่านของน้ำปานกลางถึงเร็ว กองสำรวจที่ดินจัดอยู่ในดินชุด โคราช (kt) ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นดินทรายปนร่วน มีสีไม่แน่นอน จัดอยู่ในจำพวก Low Humic Gray Soil เป็นดินตะกอนลำนํ้าเก่าที่ทับถมกันเป็นเวลานานมาแล้ว มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ การระบายน้ำเร็ว กองสำรวจที่ดินจัดอยู่ในชุดดินร้อยเอ็ด (Re) (กองสำรวจที่ดิน. 2515 : 5659IV) ดังภาพประกอบ 6

แหล่งน้ำ ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านมีลำห้วยปอบิด มีน้ำเฉพาะฤดูฝน ไหลผ่านหมู่บ้านด้าน ทิศใต้เลียบไปทางทิศตะวันออก ไหลผ่านบ้านหนองใหญ่ บ้านดอนโต วิทยาลัยครูมหาสารคามใน ช่วงนี้เรียกว่าห้วยคะคาง ผ่านมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ผ่านทางด้านทิศเหนือ ของเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม ช่วงนี้เรียกว่า ห้วยโพธิ์ ไหลบรรจบกับแม่น้ำชีที่บ้านท่าตุ่ม ตำบลท่าตุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ประชาชนชาวบ้านดงเค็งได้พยายามใช้ประโยชน์ จากลำห้วยปอบิด โดยการสร้างคันดินกั้นลำห้วยปอบิด ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ในสมัยพ่อใหญ่สอน วงศ์ศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ทางตอนเหนือของหมู่บ้าน ยังมีหนองน้ำขนาดเล็ก ซึ่งมีน้ำเฉพาะ ในฤดูฝนเช่นเดียวกับลำห้วยปอบิด เช่น หนองซี้เห็น หนองจวน หนองหว่า หนองสะโน หนองตะกั่ว หนองไม้ หนองอีโต้ หนองอีตับ หนองอีปึก หนองเต่า หนองสแบง และชุมดิน หนองน้ำ เหล่านี้ ในปัจจุบันบางส่วนต้นเขินกลายเป็นที่นาของประชาชน แต่บางส่วนยังเป็นที่สาธารณะของหมู่บ้าน เช่น หนองปึก หนองหว่า หนองสแบง ดังภาพประกอบ 7 ส่วนน้ำใต้ดินนั้น เนื่องจากบ้านดงเค็ง อยู่บนหินเกลือชุดมหาสารคาม ดังภาพประกอบ 8 ซึ่งเป็นหินเกลือในระดับต้นการนำน้ำใต้ดินมาใช้ จึงประสบปัญหาน้ำเค็ม น้ำกร่อยของน้ำบาดาลพอสมควร

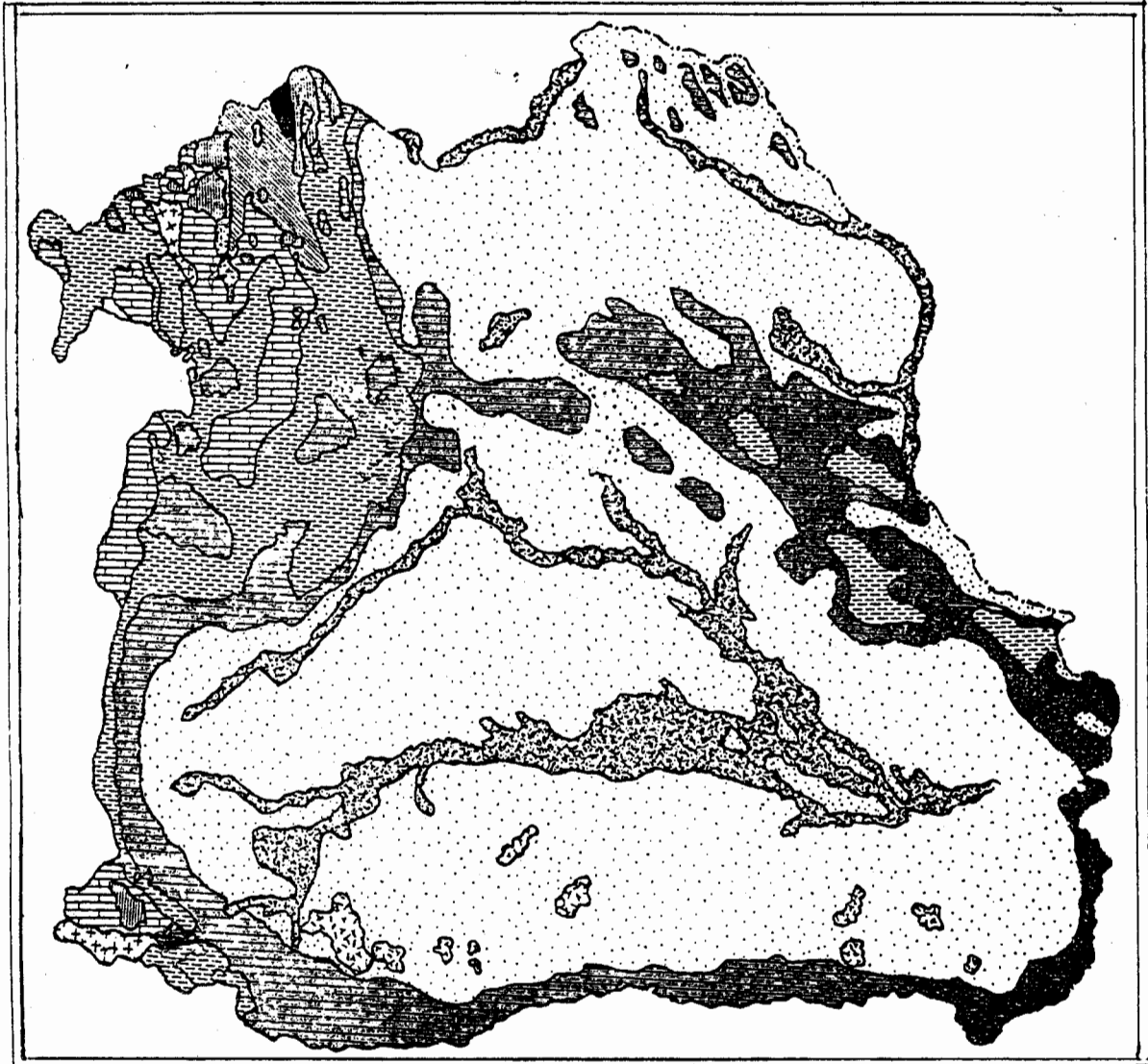

13	ดินชุด Korat	8	ดินชุด Roi Et loamy variant
6	ดินชุด Roi Et	15	ดินชุด Nam Phong

ที่มา : กองสำรวจที่ดิน. แผนที่ดินจังหวัดมหาสารคาม. ราว 5660II. 2515.

ภาพประกอบ 6 แผนที่แสดงชุดดินในเขตพื้นที่บ้านดงเค็ง

	Oal	ดินตะกอน		Tr Jpk-np	หินชุดภูกระดึง
	Ks-kk	หินเกลือชุดมหาสารคาม		PCrb	หินชุดราชบุรี
	Jpp-pw	หินชุดภูพานและพระวิหาร		CDkg	หินชุดแก่งกระเจาน
	Tbs	หินบะซอลท์		Tr gr	หินแกรนิต
	Trp	หินพอร์ไฟร์		Cm	หินเมฟิกและออลตราเมฟิก

ที่มา อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. 2525. หน้า 15.

ภาพประกอบ 8 แผนที่แสดงโครงสร้างทางธรณีวิทยาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ป่าไม้ บ้านดงเค็งเค็งเคยมีป่าไม้อยู่ทางตอนเหนือของหมู่บ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของป่า กุดรัง-ท่าสองคอน (วิเศษ สุดจริง. 2535) ประกอบด้วยโคกหนองสแบง หนองซี้เห็น โคกหนองจาน โคกหนองตากล่า ป่าไม้เหล่านี้เป็นป่าไม้แบบป่าโคกหรือป่าแดง มีไม้ขนาดชนิด เช่น เต็ง รัง เหียง พลวง แดง ประดู่ หวาย เป็นต้น ซึ่งมีอยู่อย่างหนาแน่น แต่ภายหลังจากที่ ทางราชการได้อนุญาตให้ประชาชนจับจองที่ดินทางทิศเหนือของหมู่บ้านในระหว่าง พ.ศ. 2503 -2505 ประชาชนได้ทำการเปิดป่าที่มีกันอย่างหนาแน่น เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้ป่าไม้ทาง ตอนเหนือของหมู่บ้านหมดไป ซึ่งเหลือแต่ต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนาของประชาชนเท่านั้น ที่มีป่าไม้ หนาแน่นที่สุดคือ ป่าโคกหนองซี้เห็น ซึ่งเป็นเขตที่ดินของพ่อสูง เท่านั้น ส่วนโคกอื่น ๆ ถูกบุกรุก จับจองเป็นที่นาส่วนบุคคล ในปี พ.ศ. 2515 ทางราชการได้ผลักดันประชาชนที่บุกรุกโคกหนองสแบง ออกจากพื้นที่ ในสมัย พ่อแสน (นามสมมติ) เป็นผู้ใหญ่บ้านและได้ทำการปลูกป่ายูคาลิปตัสขึ้น เมื่อ ปี พ.ศ. 2525 ในสมัย พ่อสูง (นามสมมติ) เป็นผู้ใหญ่บ้าน นับว่าในปัจจุบันนี้บ้านดงเค็งเค็งมีพื้นที่ป่าไม้ เหลือน้อยมาก

สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

อาชีพ

ประชาชนชาวบ้านดงเค็งเค็งมีอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีการทำนา โดยอาศัยน้ำฝน ทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ปอ เป็นอาชีพรอง เลี้ยงสัตว์ไว้เป็นแรงงานและการ บริโภคภายในชุมชน และการรับจ้างภายนอกชุมชนในช่วงระยะเวลาว่างจากการทำนา การ ทำนาโดยอาศัยน้ำฝนของชาวบ้านดงเค็งประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากภาวะฝนแล้ง และฝนทิ้งช่วงตลอดมา ส่งผลกระทบให้เกิดการอพยพแรงงานของประชากรในวัยแรงงาน มีมากขึ้น จากการส่งเสริมและสนับสนุนของเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตร และสหกรณ์ ประชาชนชาวบ้านดงเค็งได้เปลี่ยนข้าวพันธุ์พื้นเมือง เป็นข้าวพันธุ์ส่งเสริมมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2529 ชาวพันธุ์พื้นเมืองได้หมดไปจากพื้นที่บ้านดงเต็ง (อภิวัดน์
จงเรียน. 2535)

ถึงแม้ว่าประชาชนชาวบ้านดงเต็งจะมีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ซึ่งมีที่ดินเป็น
ปัจจัยอันสำคัญในการผลิต แต่เมื่อพิจารณาการถือครองที่ดินจากข้อมูล กชช. 2 ค ผนวก จปรู.
พ.ศ. 2535 ปรากฏดังในตาราง 3 แล้วจะเห็นว่า ประชาชนมีการถือครองที่ดินครอบครัวละ
ไม่เกิน 10 ไร่ มีจำนวน 71 ครอบครัว (ร้อยละ 68.27) ในจำนวนนี้มี 20 ครอบครัวต้อง
เช่าที่ดินทำกิน ถือครองที่ดิน 11-20 ไร่ จำนวน 27 ครอบครัว (ร้อยละ 25.96) ถือครองที่ดิน
จำนวน 21-50 ไร่ จำนวน 5 ครอบครัว (ร้อยละ 4.81) จะเห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ของ
หมู่บ้าน มีการถือครองที่ดินครอบครัวละไม่เกิน 10 ไร่ ซึ่งการถือครองที่ดินนี้เป็นเครื่องแสดง
ให้เห็นถึงความสามารถทางด้านการผลิตของชุมชนได้

ตาราง 3 แสดงจำนวนครอบครัวที่ถือครองที่ดินจำแนกตามขนาดการถือครอง

ขนาดการถือครองที่ดิน : (ไร่)	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1	0	0.00
1-5	31	29.81
6-10	40	38.46
11-20	27	25.96
21-50	5	4.81
50 ขึ้นไป	1	0.96
รวม	104	100.00

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ สำหรับใช้แรงงานในการทำงาน คือ กระบือ ส่วนสัตว์ที่เลี้ยงเพื่อเป็นการเสริมรายได้ คือ วัว หมู ไก่ เป็ด เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า บ้านดงเค็งไม่มีการใช้รถไถนาแบบเดินตาม ทั้ง ๆ ที่บางครอบครัวสามารถซื้อมาใช้ได้ อีกประการหนึ่งคือมีการเลี้ยงวัวตัวเมียเพื่อเป็นการเสริมรายได้ ทดแทนการเลี้ยงวัวเพื่อใช้แรงงานในการขนส่งผลผลิตอย่างในอดีต ซึ่งมีการเลิกใช้เกวียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 โดยพ่อใหญ่ทองดีเลิกใช้เกวียนเป็นคนสุดท้าย เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลทำนาประชากรในวัยแรงงานจะอพยพแรงงานเข้าไปเป็นกรรมกรในเขตเมือง ส่วนมากจะเป็นงานก่อสร้างสำหรับแรงงานชายและงานเย็บเสื้อผ้าสำหรับแรงงานสตรีบางส่วนจะกลับมาทำนาในฤดูกาลปักดำ แล้วกลับไปทำงานจนถึงฤดูกาล

เก็บเกี่ยวจึงกลับมาทำนา แต่บางส่วนจะส่งเงินมาให้ครอบครัวเพื่อจ้างแรงงานในการทำนาแทน ทำให้ค่าจ้างแรงงานในการทำนาในปีการผลิต 2534 ประมาณวันละ 50-60 บาท (ใส่ว สิ่งแก้ว. 2534) เนื่องจากการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรกรรมภายในหมู่บ้าน บางครั้ง ต้องไปหาแรงงานแถบอำเภอบรบือจังหวัดมหาสารคาม หรืออำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น (มาบ ทินนนท์. 2535)

ประชากร

จากแบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี พ.ศ.2535 ปรากฏว่า บ้านดงเค็ง มีประชากรทั้งสิ้น 537 คน จำแนกเป็นเพศชาย 271 คน หญิง 266 คน มี 104 หลังคาเรือน เฉลี่ยหลังคาเรือนละ 5.21 คน สามารถแยกเป็นกลุ่มประชากรตามอายุได้ดังตาราง 4

ตาราง 4 แสดงจำนวนประชากร จำแนกตามกลุ่มอายุ

กลุ่มประชากร	จำนวนประชากร		ร้อยละ
	ชาย	หญิง	
แรกเกิด-5 ปี	15	18	6.15
5 ปี 1 วัน-7 ปี	27	20	8.75
7 ปี 1 วัน-14 ปี	4	7	2.05
14 ปี 1 วัน-18 ปี	49	43	17.13
18 ปี 1 วัน-50 ปี	113	115	42.46
มากกว่า 50 ปี	63	63	23.46
รวม	271	266	100.00

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจะอยู่รวมตัวเป็นกลุ่ม (cluster) ซึ่งเรียงไปตามเส้นทางคมนาคม เป็นการอยู่ในกลุ่มของเครือญาติที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย มีการสมรสแบบฝ่ายชายมาอยู่ร่วมกับฝ่ายหญิง การสร้างบ้านเรือน จะอยู่ระหว่างกลุ่มเครือญาติ ภายในกลุ่มไม่มีรั้วกันอาณาเขตอย่างชัดเจนสามารถเดินติดต่อกันได้อย่างทั่วถึง จากการศึกษาภาคสนาม ไม่ปรากฏว่ามีการอพยพเข้ามาอาศัยของประชาชนท้องถิ่นอื่น นอกจากเข้ามาในฐานะเช่า-สละใช้เท่านั้น แต่มีประชาชนบางส่วน ได้อพยพ

ออกไปอยู่ที่อื่น การอพยพนี้ เรียกว่า "การไปบ้านใหม่" (เดือน คำหลง. 2534) ซึ่งส่วนมากจะอพยพไปอยู่ในเขตอำเภอากลาง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

การศึกษา

บ้านดงเค็งมีสถานศึกษาที่เปิดสอนในระดับก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา คือโรงเรียนบ้านดงเค็ง-ดอนหัน ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2507 จากสถิตินักเรียน โรงเรียนบ้านดงเค็ง-ดอนหัน ในปีการศึกษา 2535 ปรากฏว่ามีครู 10 คน และนักเรียน 210 คน. ดังรายละเอียดในตาราง 5

ตาราง 5 แสดงจำนวนนักเรียนของโรงเรียนดงเค็ง-คอนหินจำแนกตามระดับชั้น

ชั้น	จำนวนนักเรียน			ร้อยละ
	หญิง	ชาย	รวม	
เด็กเล็ก	26	29	55	26.19
ประถมศึกษาปีที่ 1	19	1	20	9.52
ประถมศึกษาปีที่ 2	15	8	23	10.95
ประถมศึกษาปีที่ 3	13	12	25	11.91
ประถมศึกษาปีที่ 4	17	14	31	14.76
ประถมศึกษาปีที่ 5	18	13	31	14.76
ประถมศึกษาปีที่ 6	17	8	25	11.91
รวม	123	84	210	100

สำหรับการศึกษาในระดับสูงกว่าชั้นประถมศึกษา ชาวบ้านดงเค็งได้มีการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา ซึ่งสามารถจำแนกระดับการศึกษาได้ดังนี้ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 26 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษา 14 คน และระดับสูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลายหรืออาชีวศึกษา จำนวน 9 คน ในจำนวนนี้ เป็นครูและได้อาศัยอยู่ในชุมชน จำนวน 3 คน อีก 4 คนได้เข้าร่วมงานพัฒนากับศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด และสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด

สาธารณสุข

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านสาธารณสุข พบว่า ชาวบ้านมีถังเก็บน้ำฝน สำหรับดื่ม 58 ถัง ส่วนที่ถูกสุขลักษณะ 98 ที่ บ่อน้ำตื้น 5 บ่อ บ่อบาดาล 2 บ่อ ซึ่งชุมชนมีปัญหาเกี่ยวกับน้ำใช้ในฤดูแล้ง นอกจากนี้ชุมชนยังมีกองทุนยาและหมอยาสมุนไพร ที่ให้บริการทางด้านยารักษาโรคให้กับสมาชิกในชุมชน ในกรณีเกินความสามารถของ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และหมอยาสมุนไพรภายในชุมชน ประชาชนสามารถเข้ารับการรักษายาบาลจากสถานบริการของรัฐได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว จากการขยายเขตของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคใน พ.ศ. 2526 ทำให้บ้านดงเค็งมีไฟฟ้าใช้และทำให้ได้รับประโยชน์จากด้านข่าวสารจากสื่อมวลชน ประเภทวิทยุ โทรทัศน์ มากขึ้น

การปกครอง

บ้านดงเค็งได้จัดการปกครองตามรูปแบบและวิธีการของรัฐบาล ตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 ชุมชนได้มีการคัดเลือกผู้นำที่มีความรู้ทั้งทางโลกทางธรรม เป็นคนดีขึ้นมาปกครอง ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. พ่อใหญ่ฝ่าย ชัยปัญหา ระหว่าง พ.ศ. 2454-2458
2. พ่อใหญ่จารย์ครูอินทร์ ชัยปัญหา พ.ศ. 2458-2465
3. พ่อใหญ่เชียงแสง สีสาร พ.ศ. 2465-2467
4. พ่อใหญ่เชียงนิมพ์ แล่นตรี พ.ศ. 2467-2470
5. พ่อใหญ่หอม ทองเงิน พ.ศ. 2470-2474
6. พ่อใหญ่ครูปั้น พลหาญ พ.ศ. 2474-2476
7. พ่อใหญ่ดุน วรไวย์ พ.ศ. 2476-2481
8. พ่อใหญ่นวน สีสาร พ.ศ. 2481-2483
9. พ่อใหญ่สอน วงศ์ศรี พ.ศ. 2483-2496
10. พ่อใหญ่ทองดี โสเพ็ง พ.ศ. 2496-2505
11. พ่อใหญ่สอน แล่นตรี พ.ศ. 2505-2524

12. พ่อใหญ่บัวศรี ศรีสูง พ.ศ. 2524-2531

13. พ่อสิงห์ แสงทะรา พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน

ในสมัยปัจจุบัน ชุมชนได้คัดเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือการบริหารงานของผู้ใหญ่บ้าน ตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทย โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านประกอบด้วย คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้ ฝ่ายปกครองและป้องกัน ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายการคลัง ซึ่งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เหล่านี้มีหน้าที่ ติดต่อประสานงานกับองค์กรของรัฐ ตลอดจนช่วยเหลือประชาชนกรรมการหมู่บ้านบริหารงานในส่วนงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของสมาชิกภายในชุมชน

กลุ่มผู้นำและโครงสร้างอำนาจ

ภายในบ้านดงเค็ง มีผู้นำตามธรรมชาติ คือ พ่อสูง พ่อแสน พ่อตรี พ่อแสง (นามสมมุติ) ผู้นำแต่ละคนจะมีบุคลิกลักษณะและคุณสมบัติที่แตกต่างกันดังนี้

พ่อสูง (นามสมมุติ) เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจ ผู้นำทางพิธีกรรมของชุมชน พุดจา โผงผางเต็ดขาด ชอบอ่านหนังสือ แนวคิดทางการเมืองกว้าง เคยเป็นผู้นำที่เป็นทางการของชุมชน ในขณะที่เป็นผู้ไม่มีผลงานในการตัดถนนภายในชุมชน เตรียมพื้นที่สำหรับสร้างอ่างเก็บน้ำชลประทานขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์กับนักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอกชุมชมมาก

พ่อแสน (นามสมมุติ) เป็นเพื่อนร่วมรุ่นในการเรียนระดับชั้นประถมศึกษากับพ่อสูง เป็นคนพูดเก่ง มีลักษณะการประนีประนอมสูง เคยเป็นผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนก่อนพ่อสูง แต่มีปัญหาเกี่ยวกับโครงการการสร้างงานในชนบท (กสช.) จึงลาออก จากประสบการณ์การเป็นผู้นำเป็นเวลานานทำให้พ่อแสนสามารถอธิบาย ชี้แจง กฎระเบียบของทางราชการให้สมาชิกในชุมชนฟังได้

พ่อตรี (นามสมมุติ) เคยเป็นกรรมการหมู่บ้านชุดของพ่อสูง เป็นญาติกับพ่อแสน เป็นคนพูดเก่ง มีลักษณะการประนีประนอมสูง ปัจจุบันบวชเป็นพระที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นอย่างดี

พ่อแสง (นามสมมติ) เคยเป็นผู้ช่วยของพ่อสูง เป็นคู่เขยกับพ่อแสง มีความรู้ทางด้านอาคารก่อสร้าง เป็นคนพูดไม่ค่อยเก่ง มีลักษณะการประนีประนอม มีความคล่องตัวในการทำงาน ปัจจุบันเป็นผู้นำที่เป็นทางการของชุมชน โดยพ่อสูงวางตัวให้เป็นคนสืบทอดอำนาจแทนจากการพิจารณาโครงสร้างอำนาจของชุมชนแล้ว พบว่า ภายในชุมชนมีกลุ่มผู้นำ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอำนาจเก่า มีพ่อสูงเป็นผู้นำ มีคณะกรรมการหมู่บ้านชุดเก่า คณะทำงานศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอปิด สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด เป็นแนวร่วม กลุ่มอำนาจใหม่ มีพ่อแสงเป็นผู้นำ มีคณะกรรมการหมู่บ้านชุดปัจจุบัน และสมาชิกในชุมชนบางคนเป็นแนวร่วม เนื่องจากทั้ง 2 กลุ่มมีแนวคิด แนวทาง และวิธีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ทำให้ทั้ง 2 กลุ่มมีการช่วงชิงการนำภายในชุมชน กลุ่มอำนาจเก่ามีความเห็นว่า กลุ่มอำนาจใหม่ไม่ให้ความร่วมมือกับงานพัฒนาของชุมชนที่กลุ่มอำนาจเก่าดำเนินงานในปัจจุบัน และเห็นว่าผู้นำกลุ่มอำนาจใหม่เป็นคนเนรคุณ ไม่รู้จักบุญคุณคน ส่วนกลุ่มอำนาจใหม่มีความเห็นว่า ผู้นำกลุ่มอำนาจเก่ามีความมัวหมองในเรื่องเงินทองของหมู่บ้านในระหว่างที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน เป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จึงไม่ให้ความสนใจในกิจกรรมของกลุ่มอำนาจเก่า จากการขัดแย้งของกลุ่มผู้นำในชุมชนนี้ จะทำให้มีผลกระทบต่อการทำงานพัฒนาในชุมชนเป็นอันมาก

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับบุคคลหรือองค์กรภายนอกชุมชน

ในอดีตชุมชนมีความสัมพันธ์กับบุคคล หรือองค์กรภายนอกในลักษณะการพึ่งพาโดยมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ และองค์กรของรัฐ ภายหลัง พ.ศ. 2524 นอกจากชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับองค์กรของรัฐแล้ว ชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน (C.C.D. Center of Culture for Rural Development (North East Thailand)) ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน (CBIRD Community Bast Integrated Rural Development) โครงการพัฒนาชนบทอีสาน (NERDEP North East Rural Development Project) มูลนิธิหมู่บ้าน ตลอดจนนักวิชาการจากสถาบันต่าง ๆ ที่เข้าไปอบรม สัมมนา แลกเปลี่ยน แบ่งปันประสบการณ์ กับสมาชิกภายในชุมชนเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ทอดต้นเทียน ทอดต้นกล้วยพฤษ์ ทอดกัณฑ์หลอน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือกัน ของชุมชนในชนบทและปัจจุบันบ้านดงเค็ง ได้มีการสร้างเครือข่ายหมู่บ้าน เรียกว่า ศูนย์วัฒนธรรม ลำห้วยปอบิด เป็นเครือข่ายหมู่บ้านในระดับท้องถิ่น รวมตัวกับองค์กรประชาชนในภาคอีสาน เรียกว่า ชมรมอ้อมชูโทอีสาน และมีความสัมพันธ์กับองค์กรประชาชนระดับภาคกับโครงการพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (ภาคเหนือ) มูลนิธิหมู่บ้าน (ภาคกลาง) สมาคมผู้บริโภคสงขลา (ภาคใต้)

โครงสร้างการพัฒนาภายในชุมชน

บ้านดงเค็ง ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน กรรมการ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มีการแบ่งชุมชนออกเป็น 10 คุ่ม ให้นำแต่ละคุ่มมีหัวหน้าและรองหัวหน้าควบคุมดูแล โดยให้สมาชิกภายในคุ่มคัดเลือกกันเอง นอกจากนี้ ชุมชนยังได้มีการรวมกลุ่มประชาชน เพื่อรองรับโครงการสมาคมพัฒนาตำบลของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบท ผสมผสาน เป็นกลุ่มขนาดเล็ก มีสมาชิกกลุ่มละ 10-15 คน เช่นกลุ่มถ้ำน้ำ กลุ่มนิเวศน์ กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเลี้ยงไก่ จากการผลักดันของพนักงานโครงการสมาคมพัฒนาตำบล ชาวบ้านรู้จักในชื่อ TDA. (Tambon Development Association) ทำให้สมาชิกบ้านดงเค็งได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ในเวลาต่อมา จากการที่ได้ติดต่อสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก ก่อให้เกิดการรวมตัวของประชาชน เป็นกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นตามลำดับคือ กลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าว (2526) กลุ่มกิจกรรม ธนาคารโค-กระบือ (2527) กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง (2533) กลุ่มกิจกรรมผู้ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม (2533) กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน (2534) กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร (2534) กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ (2534) และกลุ่มกิจกรรมหมูมาหาหน้ (2534)

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ประชาชนชาวบ้านดงเค็ง ยังยึดมั่นมีความเชื่อในพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็น การผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ผี พราหมณ์ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายคลึงกับกลุ่มชน ไทย-ลาว ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ของภาค ปฏิบัติตามฮีต 12 อย่างเคร่งครัด อาทิ บุญคุ้มข้าวใหญ่

บุญข้าวจี บุญเผาสด บุญสงกรานต์ บุญเลี้ยงบ้าน บุญเลี้ยงปู่ตา บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านดงเค็ง ได้มีการปรับปรุงบางประเพณีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของหมู่บ้าน เช่น บุญกุ่มข้าวใหญ่ เป็นการระดมทุนในการดำเนินงานของกิจกรรมธนาคารข้าว บุญข้าวจี และบุญเผาสดจะจัดพร้อมกัน ในตอนเช้าจะเป็นการทำบุญตักบาตรของบุญข้าวจี ตอนบ่ายจะเป็นการแห่ดอกไม้ แห่ระอูปคุด เทศน์สังคายนาบอกศิกราชของการเทศน์มหาชาติ ในวันถัดไปจะเป็นการเทศน์มหาชาติ ส่วนบุญบั้งไฟในเดือน 6 นั้น เนื่องจากชุมชนไม่มีช่างบั้งไฟจึงไม่มีการปฏิบัติในฮีตนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนบ้านดงเค็งมีประเพณีที่สมาชิกในครอบครัวจะมาร่วมกัน คือ วันตรุษสงกรานต์ วันสารทไทย และมีประเพณีที่สมาชิกในชุมชนช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ คือ การลงแขก และการหลอนตีข้าว (นวดข้าว)

จากการที่ชาวบ้านดงเค็ง ได้ถือเอาบรรพบุรุษที่อพยพออกมาจากบ้านอุ่มแคนด้วยกัน ทำให้ชาวบ้านดงเค็งร่วมมือร่วมใจกัน ต่อสู้กับความแห้งแล้งของภูมิอากาศ ความไม่เหมาะสมทางด้านภูมิประเทศ เพื่อความอยู่รอดของชุมชน สมาชิกในชุมชนได้พยายามหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยการแสวงหาแนวทางปรับปรุงขนบธรรมเนียมประเพณี ประสานงานกับองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ขอความร่วมมือกับสมาชิกภายในชุมชน เพื่อความสุขและความมีอยู่มีกินของสมาชิกภายในชุมชนให้มากขึ้น

พัฒนาการการพัฒนาของบ้านดงเค็ง-

พัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้านมีมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป จากการศึกษาวิจัย พบว่า บ้านดงเค็งมีพัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้าน สามารถแบ่งออกได้ 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การพัฒนาตามแนวทางของรัฐระหว่าง พ.ศ. 2480-2524 และระยะที่ 2 การพัฒนาตามแนวทางของชุมชน ระหว่าง พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน ในการนำเสนอพัฒนาการการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้วิจัยนำเสนอโดยการแยกเป็นประเด็นด้านเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี สังคมและวัฒนธรรม สภาพจิตใจ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอดังต่อไปนี้

บ้านดงเค็งมีการพัฒนาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป การพัฒนาทางเศรษฐกิจของบ้านดงเค็ง ได้รับผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจของรัฐ เมื่อ พ.ศ. 2480 มีการนำอ้อยเข้ามาปลูกโดยพ่อใหญ่หลุน วรไวทย์ จากอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นการปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำอ้อยสนองความต้องการของท้องถิ่นใกล้เคียง มีการนำน้ำอ้อยไปขาย และแลกเปลี่ยนแถบบ้านหนองโก หนองโน อำเภอมือง แลกเปลี่ยนข้าวแถบบ้านเขียบ บ้านขามเรียง บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (เอ็ด ด้วงชะธา. 2535) เนื่องจากตลาดน้ำอ้อยไม่กว้างขวางนัก การผลิตน้ำอ้อยของบ้านดงเค็งจึงเลิกทำไป พ.ศ. 2485 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ความต้องการผ้าและเส้นด้ายสูงขึ้น ชาวบ้านดงเค็งจึงผลิตผ้าฝ้าย เพื่อสนองความต้องการของตลาด ส่วนมากเป็นการผลิตเส้นด้ายมากกว่าการผลิตผ้า "แม่ใหญ่มี ด้วงชะธา" อธิบายว่า การทอผ้ามีกระบวนการที่ซับซ้อนเสียเวลา การผลิตเส้นด้ายทำได้เร็ว ได้เงินเร็ว (มี ด้วงชะธา. 2535) จะมีพ่อค้าในท้องถิ่นมารับซื้อถึงบ้าน ราคาสูงมาก ชาวบ้านมีการปั่นด้ายทั้งกลางวันกลางคืน (ทองดี แสนตรี. 2535) เมื่อความต้องการผ้าและเส้นด้ายของตลาดชะลอตัวลง ชาวบ้านจึงหันมาผลิตปอใน พ.ศ. 2492 เนื่องจากปอมีราคาสูงขึ้น กิโลกรัม-

ละ 1 บาท (พระเคน โขสโก. 2535) ในขณะที่ชาวบ้านนิยมปลูกปอ ชุมชนได้มีการสร้างแหล่งน้ำ โดยสร้างฝายกันลำห้วยปอบิด เมื่อ พ.ศ. 2495 ในระหว่างเดือนกันยายน-ตุลาคม ของทุกปี เพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับแช่ปอและสัตว์เลี้ยง เนื่องจากกระบวนการผลิตปอมีหลายขั้นตอน ประกอบกับ ราคาตกต่ำ ชาวบ้านจึงได้นำมันสำปะหลังมาปลูกในปี พ.ศ. 2520 โดยนำพันธุ์มาจากอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีราคาเฉลี่ยต่อไร่สูงกว่า ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีการผลิตอ้อย ฝ้าย ปอ มันสำปะหลังเพื่อขายตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่ชาวบ้านยังมีการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครอบครัว ส่วนที่เหลือจึงขาย แต่การผลิตข้าวของบ้านดงเค็งไม่แน่นอน เพราะเป็นพื้นที่การทำนาออกเขตชลประทาน บางปีปริมาณน้ำสมบูรณ์ ชุมชนสามารถผลิตข้าวได้และนำไปขายที่ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นแหล่งรับซื้อข้าวในขณะนั้น บางปีขาดแคลนข้าวสมาชิกภายในชุมชนไม่สามารถช่วยเหลือกันได้ ต้องเอาฝ้ายไปแลกข้าวจากญาติที่อยู่เขตอำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ (ทองศรี ศรีสูง. 2535) เอาน้ำอ้อยไปแลกข้าวในหมู่บ้านแถบแม่น้ำชี (เอ็ด ด้วงชะรา. 2535) แม่ไหม จันทาสี เคยไปรอกทางราชการแจกข้าวที่หลุมหมากเมา (เขตบ้านดอนตุม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามในปัจจุบัน) ได้ปลายข้าว 1 ชัน (ไหม จันทาสี. 2535) และใน พ.ศ. 2507 สมาชิกในชุมชนได้แก้ปัญหาการขาดแคลนข้าว โดยการรวบรวมเงินไปซื้อข้าวจากบ้านหัวเมืองเตา มาบริโภค ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าบ้านดงเค็ง สามารถผลิตพืชไร่จำนวนอ้อย ฝ้าย ปอ และมันสำปะหลังได้ พืชไร่เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชน แต่การผลิตข้าวยังไม่สามารถเลี้ยงชุมชนได้ หลังจากไปซื้อข้าวที่หัวเมืองเตาแล้ว การขาดแคลนข้าวภายในชุมชนลดน้อยลง เพราะชาวบ้านสามารถขยายพื้นที่การปลูกข้าวได้มากขึ้น (บัวศรี ศรีสูง. 2535) สำหรับในเรื่องของการขายผลผลิต มีการนำผลผลิตจากอ้อยไปจำหน่ายและแลกเปลี่ยนผลผลิตกับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง เช่น บ้านหนองโก บ้านหนองโน อำเภอเมือง บ้านบ่อใหญ่ บ้านเก่าใหม่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม สำหรับมันสำปะหลังในระยะแรก ผู้ผลิตจะขนส่งผลผลิตไปขายแถบตลาดอำเภอบรบือ เช่น ร้านสุภาภรณ์ ร้านเด็กหลี เป็นต้น ในระยะหลังผลผลิตลดลงเนื่องจากดินจืดประกอบด้วยราคาตกต่ำ ชาวบ้าน

จะขายเหมาสวนให้กับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งมีเครื่องมือในการขนส่งและกำลังแรงงาน มากกว่าที่จะขายให้กับลานมันโดยตรง (สอน แสนตรี. 2535) ส่วนพ่อผู้ผลิตได้ขายผลผลิตผ่านพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น บางส่วนจะนำผลผลิตไปขายที่แหล่งรับซื้อในตลาดอำเภอบรบือเช่นเดียวกัน

ถึงแม้ว่าบ้านดงเค็งจะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ.2480 แต่ก็ไม่มีผลต่อทรัพยากรป่าไม้มากนัก เนื่องจากเป็นการผลิตที่ใช้แรงงานภายในครอบครัว ประกอบกับเครื่องมือการผลิตยังไม่ทันสมัย การขยายพื้นที่จึงทำได้น้อย แต่ภายหลังการยอมรับผลโกลโหะเข้ามาใช้ในปี พ.ศ.2495 (จันทร์ ศรีสุจารย์. 2535) ทำให้ชาวบ้านสามารถขยายพื้นที่ได้มากขึ้น ประกอบกับทางราชการได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้จับจองที่ดินทางตอนเหนือของหมู่บ้านใน พ.ศ. 2504-2505 (สอน แสนตรี. 2535) โดยชาวบ้านได้ถางป่าเพื่อทำประโยชน์ และเป็นหลักฐานในการขอหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3) ทำให้ป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งสมุนไพรถูกทำลายลงเป็นอย่างมาก ในปี พ.ศ.2525 ผู้นำหมู่บ้านได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของป่าไม้ จึงปลูกป่าไม้ธรรมชาติ ในบริเวณวัดดงเค็งภูวาลิทธิ และปลูกป่ายูคาลิปตัสที่บริเวณโคกหนองสแบง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนได้มีการปลูกต้นไม้บนคันนาตามโครงการหมู่บ้านเขียวชจอีกด้วย สำหรับทรัพยากรแหล่งน้ำชุมชนได้พยายามสร้างแหล่งน้ำถาวรโดยการสร้างฝายคันดินกันลำห้วยปอบิด เนื่องจากเทคโนโลยีการก่อสร้างไม่สูงนัก ฝายลำห้วยปอบิดจึงไม่สามารถกั้นน้ำได้ในฤดูน้ำหลาก ชุมชนจึงต้องมีการร่วมมือกันสร้างฝายใหม่ทุกปี (เสน ภาแก้ว. 2535) ในปี พ.ศ.2515 ทางราชการสนับสนุนงบประมาณ 5,000 บาท เป็นค่าวัสดุและค่าแรงงาน เมื่อก่อสร้างฝายคันดินเสร็จแล้วชาวบ้านได้ถวายค่าแรงงานสมทบการก่อสร้างศาสนสถานของหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.2518 ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการผันเงินสู่ชนบท จำนวน 18,000 บาท เพื่อสร้างฝายน้ำล้นขนาดเล็ก คณะกรรมการหมู่บ้านได้สืบเปลี่ยนเอาไม้กฤษีหลังเก่ามาทำเป็นแบบสำหรับหล่อคอนกรีต และเอาไม้แบบไปสร้างกฤษีหลังใหม่แทน แต่เนื่องจากเทคโนโลยีการก่อสร้างไม่สูงนัก ประกอบกับปริมาณน้ำฝนในปี พ.ศ.2521 ทำให้ฝายน้ำล้นชำรุด ชุมชนจึงได้พยายามสร้างแหล่งน้ำขึ้นอีกครั้งใน

ปี พ.ศ. 2525 โดยผู้นำชุมชนมีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำชลประทานขนาดเล็กจึงได้ขอที่นาของ พ่อบุญ แส่นบุญ แม่เพ็ง ทองสุญ ชาวบ้านดอนหัน แม่อ่อนจันทร์ ชาวบ้านดงเค็ง ได้พื้นที่ จำนวน 20 ไร่ ได้ขอสนับสนุนเครื่องจักรกลจากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท จังหวัดมหาสารคาม เพื่อ บุกเบิกพื้นที่ไว้ จัดซื้อที่นา แลกเปลี่ยนกับที่นาของชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับสถานที่จัดสร้างอ่าง เก็บน้ำชลประทานขนาดเล็ก จำนวน 3 แปลง เป็นเงินจำนวน 80,000 บาท เงินจำนวนนี้ได้มา จากการระดมทุนภายในหมู่บ้านและการทอดผ้าป่าจากกรุงเทพฯ หลายครั้ง และสามารถก่อสร้าง เป็นชลประทานขนาดเล็กโดยการสนับสนุนงบประมาณการก่อสร้าง จำนวน 3,844,000 บาท จาก สำนักงานชลประทาน เขต 4 ขอนแก่น ซึ่งสามารถทำการก่อสร้างให้แล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2529 สามารถใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และสัตว์เลี้ยงได้เป็นอย่างดี (บัวศรี ศรีสูง. 2534)

ในอดีตบ้านดงเค็งมีเครื่องมือการผลิตไม้กันสมัยนัก มีการใช้จอบ สำหรับการเตรียม พื้นที่ในการปลูกพืชไร่ เมื่อมีการนำพาลถไถเข้ามาใช้แทนหัวหมูถ การเตรียมพื้นที่จึงทำได้อย่างรวดเร็ว การเก็บเกี่ยวต้นปอเปลี่ยนจากมีด เป็นเครื่องมือชนิดใหม่ ชาวบ้านเรียกว่า "เคียว ปลาหลด" ซึ่งเก็บเกี่ยวต้นปอได้รวดเร็วกว่ามีด การขนส่งปอจากไร่เปลี่ยนจากเกวียนเทียมวัว เป็นล้อเทียมกระบือ พ่ทองดี แส่นตรี อธิบายว่า ล้อบรรทุกน้ำหนักได้มากกว่าเกวียน และใช้งาน ในป่าได้ดีกว่าเกวียน (ทองดี แส่นตรี. 2535) นับได้ว่าการผลิตปอของบ้านดงเค็ง ทำให้ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น จนสามารถผลิตปอได้มากขึ้น สำหรับการผลิตข้าวถึงแม้ว่าในอดีตบ้านดงเค็งจะมีการขาดแคลนข้าว แต่ภายหลังชุมชนสามารถ ขยายพื้นที่การผลิตได้มากขึ้น จนสามารถผลิตข้าวเลี้ยงชุมชนได้ ชุมชนได้มีการคัดเลือกพันธุ์ข้าว ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน อาทิ พันธุ์ข้าวเบา ได้แก่ ข้าวปลาชิว ข้าวฮากไผ่ พันธุ์ข้าวกลาง ได้แก่ ข้าวขาวกุง ข้าวหมากกอก ข้าวอี้นัว ข้าวแก้วม้า ข้าวขี้ตมกลาง พันธุ์ข้าว หนัก ได้แก่ ข้าวขี้ตมใหญ่ ข้าวกาบยาง ข้าวม่่า เป็นต้น แต่ภายหลังสมาชิกในชุมชนได้เปลี่ยน มาใช้พันธุ์ข้าวที่ทางราชการส่งเสริมคือพันธุ์สันป่าตองและพันธุ์ กข.6 (ไสว สิงห์แก้ว. 2535)

ในการผลิตข้าวมีสมาชิกบางส่วนใช้ปุ๋ยเคมีสำหรับนาข้าวเพื่อเพิ่มผลผลิต โดยการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินภายนอกชุมชน (บุญเลี้ยง ราชบุรี. 2535) แต่ภายหลัง พ.ศ. 2524 สมาชิกในชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์กับนักพัฒนาภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้สมาชิกของชุมชนบางส่วนเล็งเห็นผลเสียของการใช้ปุ๋ย ดังที่แม่จันดี อุ่นดา อธิบายว่า ปุ๋ยคอกทำให้ดินอ่อน ข้าวจะงาม (เขียว) ตลอดจนกว่าจะเก็บเกี่ยว แต่ปุ๋ยเคมีทำให้ดินแข็ง ข้าวงาม (เขียว) ไม่ถึงเดือนก็เหลืองอีก (จันดี อุ่นดา. 2535) ภายหลังจากการที่สมาชิกของชุมชนมีการอพยพแรงงาน ทำให้ชุมชนขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรกรรม ค่าจ้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นประกอบกับกระแสแนวคิดนาหลังธรรมชาติ มีอิทธิพลสูงในกลุ่มผู้นำของชุมชน ทำให้ในฤดูการผลิตปี 2534 ชุมชนได้เริ่มทดลองการทำนาหลังธรรมชาติ ตามแนวทางของบ้านดงเค็ง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "นาแผนใหม่" (มาบ ทิพนนท์. 2535) สำหรับสภาพสังคม วัฒนธรรม และจิตใจของสมาชิกในชุมชน ในอดีตสมาชิกในชุมชนได้ร่วมมือกันถางป่ารอบหมู่บ้านเพื่อป้องกันไฟป่า ดังที่แม่หนูเพียร ธนบุรี อธิบายว่า พอถึงเดือน 3 เดือน 4 ผู้ใหญ่บ้านจะตีเกราะบอกชาวบ้านให้ร่วมมือกันถางป่ารอบหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกว่า "การเหวียนบ้าน" (หนูเพียร ธนบุรี. 2535) มีการรวบรวมเงิน จำนวน 48,000 บาท ให้ผู้นำไปซื้อข้าวจากภายนอกชุมชนเพื่อบริโภคภายในชุมชนในการดำเนินชีวิตในรอบปี นอกจากนี้จะมีการประกอบการงานเพื่อเลี้ยงชีพแล้วสมาชิกของชุมชนยังมีการประกอบกิจกรรมตามลัทธิความเชื่อ คือ ในเดือนอ้ายทำบุญเข้ากรรม เดือนยี่ทำบุญคุณลาน เดือน 3 ทำบุญข้าวจี เดือน 4 "บุญเผาเวส" (เทศน์มหาชาติ) เดือน 5 สรงน้ำพระพุทธรูป อาบน้ำและเปลี่ยนเสื้อผ้าให้พ่อแม่ เดือน 6 บุญข้าส๊ะ เลี้ยงผีปู่ตา เดือน 7 เลี้ยงผีตาแฮก เดือน 8 บุญเข้าพรรษา เดือน 9 บุญข้าวประดับดิน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีที่ไม่มีญาติ เดือน 10 บุญข้าวสาก (วันสารท) ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ เดือน 11 บุญออกพรรษา และเดือน 12 ทำบุญกฐิน แต่เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนจึงได้มีการรวมบางประเพณีเข้าด้วยกัน เช่น บุญข้าวจีกับบุญเผาเวส บางประเพณีมีการจัดกิจกรรมเป็นบางปี เช่น บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน เป็นต้น

จากการที่สภาพแวดล้อมไม่สามารถสนองต่อความต้องการทางด้านปัจจัย 4 ได้ ประกอบกับนิสัยการบริโภคแบบสังคมเมืองมีมากขึ้น ทำให้สมาชิกของชุมชนในวัยแรงงานมีการอพยพแรงงานมากขึ้นภายในชุมชนการเอื้อเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในรูปแบบของการลงแขก การแลกเปลี่ยนแรงงานลดน้อยลง มีการช่วยเหลือกันในกลุ่มเครือญาติ การลงแขกมีค่าใช้จ่ายใกล้เคียงกับการจ้างแรงงาน แต่การจ้างแรงงานได้ปริมาณงานมากกว่า (เล็ก กมลรัตน์. 2535) ซึ่งเป็นเรื่องชี้ให้เห็นว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนลดน้อยลง เมื่อปี พ.ศ. 2525 พนักงานโครงการสมาคมพัฒนาตำบล ของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทสมผลสวน ชาวบ้านเรียกว่า T D A ได้เข้ามาปฏิบัติงานในถิ่นที่บ้านดงเค็ง ได้สนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มขนาดเล็ก เช่น กลุ่มถึงน้ำ กลุ่มนิเวศน์ กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเลี้ยงไก่ (ปทุมรัตน์ แสงชัย. 2534) จากประสบการณ์การทำงานกลุ่ม ทำให้กลุ่มเหล่านี้ได้พัฒนากลุ่มขนาดเล็กขึ้นเป็นกลุ่มกิจกรรมในระดับหมู่บ้าน ได้แก่ ศึกษาดูงาน ศึกษาดู-กระบือ กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง กองทุนเงินล้าน หมอนไหม หมอยาสมุนไพร นานาแผนใหม่ และหม่อม่าหมาทนี นอกจากนี้บ้านดงเค็งยังได้พัฒนาองค์กรประชาชนระดับหมู่บ้านให้เป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่น เรียกว่า ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนในภาคอีสาน เป็นองค์กรประชาชนระดับภาค เรียกว่า ชมรมอุ้มชูไทอีสาน และสร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนในภาคเหนือ (มูลนิธิเพื่อพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา) ภาคกลาง (มูลนิธิหมู่บ้าน) ภาคใต้ (สมาคมผู้บริโภคสงขลา) จากการรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนของชาวบ้านดงเค็งเป็นการเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชน ให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชนหรือชุมชนต่อชุมชนได้

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ทราบว่า ชุมชนบ้านดงเค็งมีการพัฒนาอย่างชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2480 จนถึงปัจจุบัน พัฒนาการการพัฒนาของบ้านดงเค็ง จึงสามารถแบ่งออกได้ 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนาตามแนวทางของรัฐ ระหว่าง พ.ศ. 2480-2524 การพัฒนาของชุมชนในระยะที่ 1 นี้ เป็นการพัฒนาที่ชุมชนได้พัฒนาตามกระแสการพัฒนาของรัฐ มีการพัฒนา

ทางเศรษฐกิจโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ อ้อย ฝ้าย ปอ มันสำปะหลัง ข้าว เป็นการผลิตเพื่อขาย จากการศึกษาที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อขายมีผลให้มีการขยายพื้นที่การผลิต เครื่องมือการผลิตมีประสิทธิภาพและทันสมัยมากขึ้น ประกอบกับการเปิดโอกาสให้ประชาชนจับจองที่ดินทำป่าไม้ทางทิศเหนือของหมู่บ้านลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว มีการบุกรุกที่สาธารณะ โคนทองสเบง จนต้องมีการผลักดันออกจากพื้นที่ใน พ.ศ. 2515 สำหรับแหล่งน้ำชุมชนได้มีการปรับปรุงให้สามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นโดยการสร้างฝาย นับได้ว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจของชุมชนในระยะที่ 1 ทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชน เทคโนโลยีการผลิต และทรัพยากรอย่างเห็นได้ชัด การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ ทำให้แหล่งอาหาร แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งสมุนไพร ตลอดจนแหล่งไม้สำหรับการก่อสร้างของชุมชนหมดไป การดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนในช่วงหลังของการพัฒนาในระยะที่ 1 ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก เพื่อแก้ไขปัญหาของการดำรงชีวิตภายในชุมชนจึงมีการอพยพแรงงาน เข้า เมืองมีมากขึ้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ศักยภาพของชุมชนลดลง การช่วยเหลือเกื้อกูลของสมาชิกในชุมชนในรูปแบบของการลงแขก การแลกเปลี่ยนแรงงานลดน้อยลง ถึงแม้ว่าพัฒนาการการพัฒนาในระยะที่ 1 จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนอย่างมากมาย แต่ประชาชนก็ได้รับการศึกษา อ่านออกเขียนได้ การรักษาพยาบาล ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินพอสมควร

ระยะที่ 2 การพัฒนาตามแนวทางของชุมชนระหว่าง พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน ถึงแม้ว่าการพัฒนาตามแนวทางของรัฐยังมีอิทธิพลอยู่ในหมู่บ้านก็ตาม แต่ในพัฒนาการการพัฒนาในระยะที่ 2 นี้ ผู้นำของชุมชนและสมาชิกของชุมชนบางส่วนได้สังเกตเห็นผลกระทบ ของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในระยะที่ 1 กลุ่มคนเหล่านี้จึงได้มีการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ โดยการปลูกป่าไม้ ฟื้นฟูทรัพยากรแหล่งน้ำโดยการสร้างอ่างเก็บน้ำชลประทานขนาดเล็ก นับได้ว่าการพัฒนาในระยะที่ 2 เป็นระยะของการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างแท้จริง

สำหรับการผลิตกลุ่มผู้นำของหมู่บ้านพยายามชักนำให้ประชาชนเปลี่ยนเป้าหมายการผลิตเพื่อขายมาเป็นการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินที่เหลือขาย ลดอัตราการเสี่ยงของการปลูกพืช

ชนิดเดียว มาเป็นการปลูกพืชหลายชนิดควบคู่กับการเลี้ยงปลาในแปลงนา ปลูกไม้ปลูกหญ้าบนคันนา ไร่เลี้ยงสัตว์จำพวกวัว-กระบือ เพื่อใช้แรงงาน เลี้ยงเปิด ไร่ ไร่บริโภคภายในครอบครัว ลดต้นทุนการผลิต โดยการใช้ปุ๋ยคอก มีการรวมกลุ่มเพื่อเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นเมือง ตามโครงการหมูมาหาหมอนี้ เพื่อการบริโภคภายในชุมชน ทุนเป็นปัญหาสำหรับการผลิตภายในหมู่บ้าน ก่อให้เกิดกองทุนเงินล้าน สำหรับการออมและกู้ยืม เพื่อลงทุนภายในหมู่บ้าน ปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนทำให้ชุมชนพยายามแก้ไขปัญหานี้โดยการจัดตั้งกลุ่มหมออาสาสมัคร เพื่อรักษาพยาบาลขั้นต้น กิจกรรมการเกษตร ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เป็นกิจกรรมที่หมู่บ้าน ได้พยายามฟื้นฟูภูมิปัญญาของหมู่บ้านให้คงอยู่ และให้ประชาชนมีงานทำในระยะเวลาที่ว่างจากการทำนา นอกจากนี้หมู่บ้านยังได้พยายามปรับปรุงและทดลองกระบวนการทำนา เพื่อลดต้นทุนการผลิตโดยการทดลองทำนาหว่าน ซึ่งหมู่บ้านเรียกว่า นาแผนใหม่ จัดตั้งกลุ่มกิจกรรมผู้ตายเพื่อผู้ยัง เพื่อสร้างความมั่นใจให้สมาชิกว่าคนตายจะได้รับการจัดการตามขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อทางศาสนา นอกจากนี้จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านแล้ว ยังมีการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านขึ้น เรียกว่าศูนย์วัฒนธรรม ลำห้วยปอบิด มีหมู่บ้านสมาชิกจำนวน 6 หมู่บ้าน ประกอบด้วยบ้านเม่นใหญ่ บ้านเม่นน้อย บ้านกลาง บ้านหนองใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน บ้านดอนหัน และบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม รวมตัวกับองค์กรประชาชนในเขตจังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ ขอนแก่น บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม เรียกว่า ชมรมอ้อมชูไถ้อีสาน นอกจากนี้ยังได้สร้างเครือข่ายระดับภาค กับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (ภาคเหนือ) สมาคมผู้บริโภคสงขลา (ภาคใต้) มูลนิธิหมู่บ้าน (ภาคกลาง) สุดท้ายศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิดและหมู่บ้านเครือข่าย ได้พัฒนากลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ เป็นนิติบุคคลโดยการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด จากการที่ชุมชนได้มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนเป็นการเพิ่มศักยภาพให้สมาชิกในชุมชนได้ช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ร่วมมือกับองค์กรสมาชิกเพื่อให้องค์กรสมาชิกสามารถช่วยเหลือกันและกันได้มากขึ้น

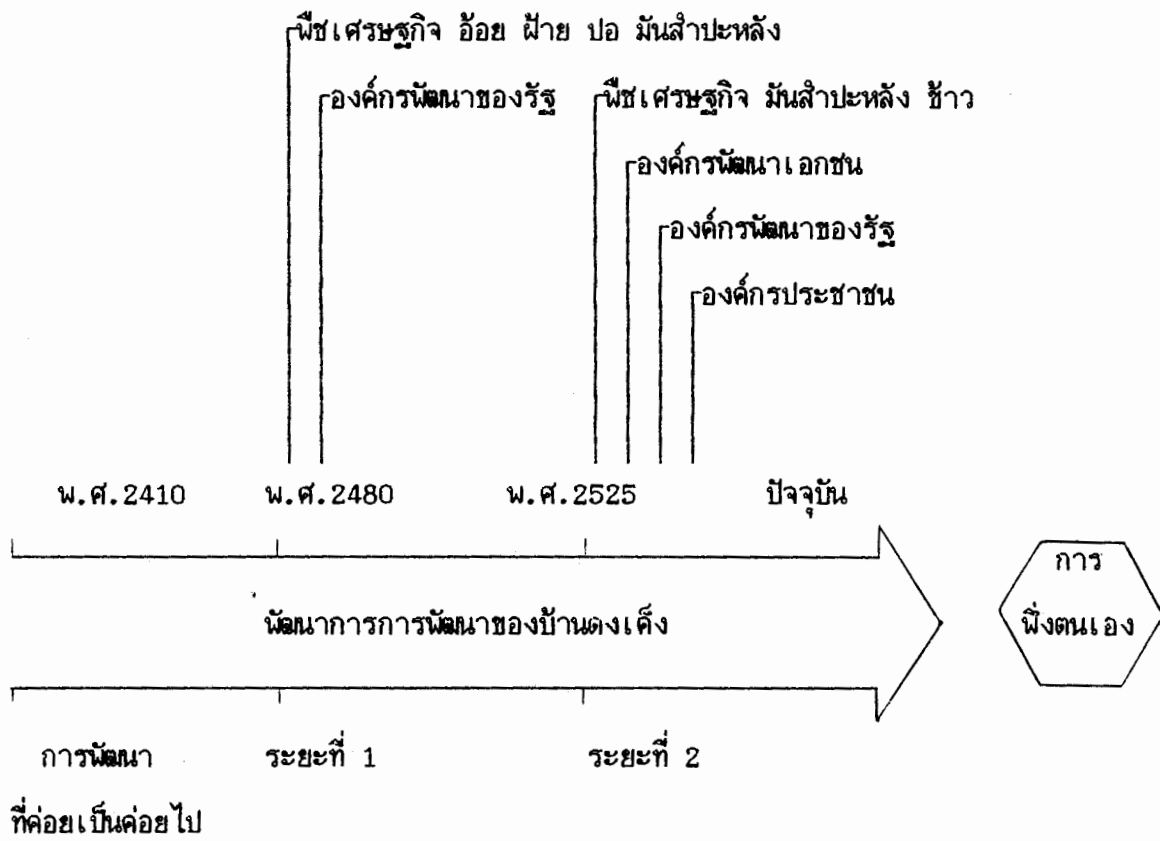
เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วจะเห็นว่า การพัฒนาบ้านดงเค็งภายหลัง พ.ศ. 2524

ชุมชนได้เลือกแนวทางการพัฒนาโดยการรวมกลุ่มประชาชน ดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกประเภทของกลุ่มกิจกรรมดังนี้

1. กลุ่มกิจกรรม ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ธนาคารโค-กระบือ กองทุนเงินล้าน กลุ่มหมอน-ไหม และกลุ่มหมูมาหมาหนี่
2. กลุ่มกิจกรรม ด้านเทคโนโลยี ประกอบด้วย กลุ่มหมออาสาสมัคร กับกลุ่มนาแผนใหม่
3. กลุ่มกิจกรรม ด้านสวัสดิการชุมชน ประกอบด้วย ธนาคารข้าว กับกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง

นอกจากนี้ ชุมชนได้มีการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยการปลูกป่า สร้างกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ชุมชนได้มีการดำเนินงาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยการให้กู้ยืมเงินทุนหมุนเวียน ให้เงินทุนอุดหนุนกิจกรรม ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ แนวทาง เทคนิควิธีการ การดำเนินงาน ประสบการณ์ในการทำงาน โดยการอบรม เสวนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการศึกษาดูงาน การที่ชุมชนได้มีการพัฒนาบุคลากรทำให้คณะกรรมการธนาคารโค-กระบือ ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของชุมชน ได้ขยายเครือข่ายการทำงานยังหมู่บ้านใกล้เคียง จัดตั้งเป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่น คือศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ระดับภาคคือชมรมอุ้มชูไทยอีสานและสร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนในภาคต่าง ๆ คือมูลนิธิเพื่อพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (ภาคเหนือ) มูลนิธิหมู่บ้าน (ภาคกลาง) ชมรมผู้บริโภคนสงขลา (ภาคใต้) ในขณะที่เดียวกับธนาคารโค-กระบือ ได้พัฒนาองค์กรขึ้นเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง จำนวน 10 หมู่บ้าน

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าพัฒนาการการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง มีพัฒนาการ ดังแผนภูมิในภาพประกอบ 9

ภาพประกอบ 9 แผนภูมิแสดงพัฒนาการการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง

กลุ่มกิจกรรม ปัญหา และอุปสรรคของการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

จากการศึกษาพัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้าน พบว่าภายหลัง พ.ศ. 2524 บ้านดงเค็งได้มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมพัฒนาเป็นองค์กรประชาชนระดับหมู่บ้าน สร้างเครือข่ายกับหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่น เรียกว่า ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สร้างเครือข่ายกับองค์กรต่าง ๆ ในภาคอีสานเป็นองค์กรประชาชนระดับภาค เรียกว่า ชมรมอุ้มชูไทยอีสาน ในการสร้างเครือข่ายกับองค์กรต่าง ๆ นี้เป็นการสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือกันและกันระหว่างองค์กรสมาชิก เพื่อให้ชุมชนที่เป็นสมาชิกสามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง สำหรับบ้านดงเค็งได้มีการรวมกลุ่มประชาชนภายในหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน ได้แก่ กิจกรรมธนาคารข้าว (ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2526) กิจกรรมธนาคารโค-กระบือ (ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2527) กิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง (ตั้งเมื่อ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533) กิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม (ตั้งเมื่อ กรกฎาคม พ.ศ. 2533) กิจกรรมกองทุนเงินล้าน (ตั้งเมื่อ มกราคม 2534) กิจกรรมหมอยาสมนไพร (ตั้งเมื่อ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534) กิจกรรมนาแผนใหม่ (ตั้งเมื่อ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534) กิจกรรมหมูหมาหมาหมี (ตั้งเมื่อ มิถุนายน พ.ศ. 2534) ในการนำเสนอผู้วิจัยได้นำเสนอกิจกรรมที่หมู่บ้านได้ดำเนินการ เรียงลำดับตามปีพุทธศักราชที่ได้จัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเพื่อให้ได้ภาพรวมของการพยายามพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง และในแต่ละกิจกรรมมีประเด็นต่าง ๆ ที่นำเสนอ ดังนี้ ความเป็นมาของกลุ่ม การดำเนินงาน ผลของการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรค แนวโน้มของกลุ่มกิจกรรมในอนาคต และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน (อชช.) (Self-help Organization) กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง (อชชต.) (Self-help Promotion Institution) ทั้งจากภาครัฐและเอกชนหลาย ๆ หน่วยงาน

กลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าว

กิจกรรมธนาคารข้าวเป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้จัดให้มีขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภคภายในชุมชน เป็นการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาชนบทในพื้นที่ยากจน ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ผลการศึกษาธนาคารข้าวบ้านดงเค็งมีดังนี้

ความเป็นมา

ธนาคารข้าวบ้านดงเค็ง ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2526 โดยคณะกรรมการสภาตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พิจารณาเห็นว่า เป็นหมู่บ้านที่มีความยากจน มีความเหมาะสมสำหรับการจัดตั้งธนาคารข้าว สภาตำบล ได้อนุมัติให้จัดสร้างฉางข้าว โดยสนับสนุนงบประมาณจากโครงการการสร้างงานในชนบท (กสช.) ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย จำนวน 100,466 บาท จำแนกเป็นค่าวัสดุ 77,746 บาท ค่าแรงงาน 22,720 บาท (บัวศรี ศรีสูง. 2535) สร้างฉางขนาดบรรจุ 50 เกวียน ตามแบบของกรมการพัฒนาชุมชน โดยกรมการพัฒนาชุมชนได้มอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เป็นคณะกรรมการดำเนินงาน ในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งธนาคารข้าว จัดวางระเบียบการดำเนินงาน ตามความเหมาะสมของสภาพหมู่บ้าน ในการจัดตั้งธนาคารข้าวมีความมุ่งหมาย ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ประชาชนได้กู้ยืมข้าวเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว
2. เพื่อให้ประชาชนได้ฝากข้าวไว้กับธนาคารเพื่อการช่วยเหลือกัน

ภายในหมู่บ้าน

การดำเนินงาน

การดำเนินงานของธนาคารข้าวบ้านดงเค็ง เป็นการดำเนินงานโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง และมีคณะกรรมการดำเนินงาน ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. พ่อสูง	ประธานกรรมการ
2. พ่อแสน	รองประธานกรรมการ
3. พ่อไสว สิงห์แก้ว	กรรมการ
4. พ่อบุญเลี้ยง ราชบุรี	กรรมการ
5. พ่อสนั่น ผาผง	กรรมการ
6. พ่อสมร จันทะภักดิ์	กรรมการ
7. พ่อคำไหล กมลรัตน์	กรรมการ
8. พ่อทองคำ ชันชวา	กรรมการ
9. พ่อเคน สมสีดา	กรรมการ
10. นางหนูเจียง ปักสังคะเน	กรรมการ
11. พ่อสิงห์ แสงทะรา	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการได้มีการร่างระเบียบการดำเนินงาน เพื่อเป็นแนวทางของการดำเนินงานธนาคารข้าว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. คณะกรรมการเป็นผู้พิจารณาการขอกู้ ยืมข้าวของสมาชิก
2. การกู้ข้าวคิดดอกเบี้ยในอัตรา 10 ถึง ต่อ 2 ถึง
3. การฝากข้าว คิดดอกเบี้ยในอัตรา 10 ถึง ต่อ 1 ถึง
4. สมาชิกคือประชาชนชาวบ้านดงเค็ง ที่มีรายชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเท่านั้น
5. ดอกผลของการดำเนินงานธนาคารข้าว จะนำไปใช้ประโยชน์ได้นั้นให้

คณะกรรมการประชุมชาวบ้านเพื่อพิจารณา

ในการดำเนินงานของคณะกรรมการในระยะก่อตั้งธนาคารข้าว คณะกรรมการได้มีการระดมทุนข้าวเพื่อจัดตั้งธนาคารข้าว โดยใช้วัฒนธรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือในการระดมข้าว ได้แก่ การสืบทอดข้าว การทำบุญข้าวใหญ่ สมาชิกได้ร่วมกันบริจาคข้าวเพื่อเป็นการก่อตั้งเริ่มแรก จำนวน 437 ถัง การดำเนินงานในปี พ.ศ. 2526 มีสมาชิกกู้ยืมข้าว จำนวน 3 ครอบครัว

ได้ดอกเบี้ย จำนวน 28 ถึง สำหรับปี พ.ศ. 2527 สมาชิกในชุมชนมีการอพยพแรงงาน จึงมีเงินซื้อข้าวบริโภคแทนการกั๊ยืมข้าวจากธนาคารข้าว (สำรวจ ไปวันเสาร์. 2535) ธนาคารได้ดำเนินการถึง พ.ศ. 2528 กิจกรรมธนาคารข้าวได้หยุดชะงักลง เพราะคณะกรรมการหมู่บ้านต้องการเตรียมพื้นที่สำหรับการสร้างแหล่งน้ำของหมู่บ้าน แต่มีปัญหาเพราะจุดที่จะสร้างเป็นที่นาของชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านได้ประชุมชาวบ้านเพื่อขออนุญาตขายข้าว เพื่อนำเงินมาซื้อที่ดิน จึงได้ขายข้าวทั้งหมดแก่ สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด จังหวัดมหาสารคาม ได้เงินจำนวน 12,035 บาท สมทบกับเงินส่วนอื่นของหมู่บ้านจัดเตรียมพื้นที่สำหรับสร้างแหล่งน้ำต่อไป หลังจากที่มีการดำเนินงานของธนาคารข้าวก็ไม่ได้มีการดำเนินงานต่อเนื่อง แต่ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2535 ธนาคารข้าวได้ปรับรูปแบบการดำเนินงาน จากการให้ชาวบ้านฝากข้าว กั๊ยืมข้าวมาเป็นการรับซื้อข้าว จากหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น บ้านดอนหัน บ้านหนองใหญ่ บ้านเม่น บ้านกลาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเครือข่ายศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ได้ข้าวจำนวน 110 ตัน โดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน (CBIRD) ให้การสนับสนุนโดยให้ยืมเงินมาซื้อข้าว จำนวน 50,000 บาท (เพลินนิศ ลามันณ์. 2535) เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในการรับซื้อข้าว

ผลการดำเนินงาน

คณะกรรมการได้ดำเนินงานธนาคารข้าวในระยะแรก ทำให้หมู่บ้านมีทุนอันเป็นส่วนกลางของหมู่บ้านเป็นข้าว จำนวน 465 ถึง สามารถขายเพื่อซื้อที่นาสำหรับเตรียมพื้นที่ในการสร้างแหล่งน้ำของหมู่บ้าน เป็นการแปรรูปทุนมาใช้เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรแหล่งน้ำ สำหรับเป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยงของชุมชนต่อไป นอกจากนี้ยังมีการจัดซื้อข้าวจากหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด จำนวน 110 ตัน ได้ขายข้าวจำนวนนี้ให้กับสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด มูลค่าทั้งสิ้น 364,446 บาท เห็นได้ว่าการดำเนินงานของธนาคารข้าวบ้านดงเค็ง เป็นการดำเนินงาน 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่หนึ่ง เป็นการดำเนินงานเพื่อการช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกภายในหมู่บ้าน ลักษณะที่สอง เป็นการดำเนินงานในเชิงธุรกิจเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับองค์การธุรกิจภายนอกชุมชน

ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

ผลการศึกษาการดำเนินงานของคณะกรรมการธนาคารข้าว พบว่าการดำเนินงานในระยะแรกนั้นมีสมาชิกกู้ยืมข้าวจำนวนน้อยมาก เนื่องจากสมาชิกของธนาคารข้าวมีเงินเพียงพอที่จะซื้อข้าวมาบริโภคในครอบครัวได้ (สิงห์ แสงทะรา. 2535) การกู้ยืมข้าวเป็นสิ่งที่น่าละอายของคนในสังคม (บุญเหลือ ผาผง. 2535) สำหรับการดำเนินงานในระยะที่ 2 มีปัญหาและอุปสรรคดังต่อไปนี้ (เพลินนิศ ลามพันธ์. 2535 ; กัญพงษ์ ชงไชย. 2535)

1. ลูกค้าขาดคุณธรรม มีการนำข้าวเข้านำมาขาย คณะกรรมการสามารถตรวจพบจำนวน 9 ราย มีสมาชิกในหมู่บ้าน จำนวน 1 ราย คณะกรรมการจึงไม่รับซื้อข้าวจากสมาชิกรายนั้น

2. คณะกรรมการรับซื้อข้าวขาดประสิทธิภาพเนื่องจากเป็นงานใหม่ ทำให้ประสบปัญหาทางด้านบัญชี การตรวจรับข้าว การชั่ง และเงินสดไม่พอจ่ายในแต่ละวัน แต่คณะกรรมการก็สามารถแก้ไขได้ แบ่งงานให้คณะกรรมการรับซื้อข้าวแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน สำหรับเงินไม่พอจ่ายในแต่ละวันนั้น ประธานกรรมการธนาคารข้าวสำรองจ่ายก่อน

3. ราคาข้าวของธนาคารไม่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดระยะเวลาของการรับซื้อข้าว โดยรับซื้อข้าวเจ้าในราคา 4.35 บาท ข้าวเหนียวในราคา 3.90 บาท ในขณะที่องค์กรธุรกิจภายนอกชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงราคาขึ้นลงในแต่ละวันที่แตกต่างกัน โดยเฉลี่ยแล้วธนาคารต้องรับซื้อข้าวในราคาที่สูงกว่าท้องตลาดมาก มีผลให้ประชาชนในหมู่บ้านนอกเครือข่ายนำข้าวมาขายให้กับธนาคารข้าวเป็นจำนวนมาก

4. ธนาคารข้าวมีเงินทุนหมุนเวียนน้อย ทำให้ธนาคารไม่สามารถเก็บข้าวที่ซื้อไว้ได้นาน ธนาคารต้องรับขายข้าวเพื่อนำเงินสดมาหมุนเวียนซื้อข้าวจากสมาชิก ทำให้ราคาขายไม่ดีนัก

แนวโน้มของธนาคารข้าวในอนาคต

ผลการศึกษาการดำเนินงานธนาคารข้าว พบว่าจากการจัดตั้งสหกรณ์ผู้เลี้ยงโค เมืองมหาสารคาม จำกัด ธนาคารข้าวเป็นกิจกรรมหนึ่งของสหกรณ์ ในอนาคตจะเป็นการทำ ธุรกิจการรับซื้อข้าว ขายข้าว มากกว่าจะเป็นการระดมทุนข้าวเพื่อให้ประชาชน ได้กู้ยืมอีก (ไสว สิ่งแก้ว. 2535) เพราะสมาชิกมีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะซื้อข้าวบริโภคได้

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุน การช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษาการดำเนินงานของคณะกรรมการธนาคารข้าว พบว่าธนาคารข้าว บ้านดงเต็งมีความสัมพันธ์กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง หลายหน่วยงานดังต่อไปนี้

1. สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีบทบาท สนับสนุนการสร้างงานข้าว ตามโครงการสร้างงานในชนบท ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2526 ใช้ งบประมาณทั้งสิ้น 100,466 บาท และให้แนวทางในการจัดตั้งธนาคารข้าว
2. ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านผสมผสาน (CBIRD) สนับสนุนงบประมาณในการจัด ซื้อข้าว ในรูปเงินยืม จำนวน 50,000 บาท และบางส่วนเป็นทรัพย์สินส่วนหนึ่งที่ศูนย์ฯ จะมอบ ให้สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด

กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ

ธนาคารโค-กระบือบ้านดงเต็ง เป็นกิจกรรมที่เริ่มต้นจากความต้องการของประชาชน โดยได้รับการสนับสนุนกระบือจากกรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยผ่านทางสภาตำบล ธนาคารโค-กระบือเป็นกิจกรรมหลักของหมู่บ้านก่อให้เกิดกิจกรรมอื่น ๆ ในหมู่บ้านในเวลาต่อมา จากการศึกษากิจกรรมธนาคารโค-กระบือ พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

ความเป็นมา

ธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2527 ซึ่งแนวคิดในการจัดตั้งธนาคารโค-กระบือนี้ เริ่มจากการที่หมู่บ้านดงเค็ง ได้รับการสนับสนุนกระบือจากสำนักงานปศุสัตว์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในงบประมาณ พ.ศ. 2528 เป็นกระบือเพศเมียมีลูกติด จำนวน 4 คู่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่รับผิดชอบกระบือตามโครงการนี้ จึงได้คัดเลือกสมาชิกในหมู่บ้าน จำนวน 4 ครอบครัว เพื่อเลี้ยงกระบือ ส่วนกฎเกณฑ์ในการเลี้ยงกระบือ ตลอดจนผลตอบแทนที่จะได้รับ คณะกรรมการได้ประยุกต์ประเพณีการเลี้ยงกระบือมาก ๆ แบ่งลูกกันของหมู่บ้านมาใช้ (สำนั ผาพง. 2535) ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 มีการขยายจำนวนโค-กระบือ หลังจากการที่ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน (CBIRD) ได้นำโครงการ Food for work มาดำเนินโครงการที่บ้านดงเค็ง เป็นการช่วยกันทำงานสาธารณประโยชน์เพื่อแลกอาหาร ประชาชนภายในหมู่บ้านได้ร่วมมือกันขุดบ่อเลี้ยงปลาภายในวัด นำดินไปถมที่เพื่อสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2528 - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529 แต่ประชาชนได้ขอเปลี่ยนอาหารเป็นข้าวสาร ได้ข้าวสารทั้งหมดจำนวน 85 กระสอบ และได้ขายให้ประชาชนบ้านสามขา อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นบ้านเดิมของสมาชิกของชุมชนในระดับนำคนหนึ่งเป็นเงินจำนวน 34,000 บาท ได้นำเงินจำนวนนี้ซื้อโค จำนวน 9 ตัว แบ่งปันให้สมาชิกในชุมชนที่ยากจนเลี้ยง คุ่มละ 1 ครอบครัว พร้อมกับตั้งชื่อกลุ่มว่า "กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ บ้านดงเค็ง" และคณะกรรมการธนาคารฯ สามารถพัฒนาธนาคารโค-กระบือขึ้นเป็นองค์กรประชาชนที่มีศักยภาพ ได้ติดต่อประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ จากภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา สามารถขอความช่วยเหลือ ในรูปของเงินทุน ความรู้ ข้อมูล และประสบการณ์ นำมาพัฒนาบุคลากรในชุมชน ให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยความรู้ความสามารถที่คณะกรรมการได้รับจากองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเองนี้ คณะกรรมการจึงได้รวบรวมหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงรวมกลุ่มเป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่นเรียกว่า "ศูนย์วัฒนธรรม

ลำห้วยปอบิด" เมื่อปี พ.ศ. 2530 และจากประสบการณ์การทำงาน คณะกรรมการฯ เล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จากการควบคุมสมาชิกที่ได้รับโค กระบือ ไปเลี้ยง และปัญหาที่เกี่ยวกับข้อกฎหมาย คณะกรรมการได้ประสานงานกับสหกรณ์ อำเภอเมืองมหาสารคาม เพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโค เมืองมหาสารคาม จำกัด เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2534 ในการจัดตั้งธนาคารโค-กระบือของบ้านดงเค็ง มีความมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. เพื่อแก้ปัญหาการเช่าโค-กระบือในการทำงาน
2. เพื่อให้เกษตรกรที่ยากจนมีโอกาสได้รับกรรมสิทธิ์ในโค-กระบือ
3. เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนได้ร่วมคิดร่วมทำเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
4. เพื่อให้ประชาชนได้รู้จักการเสียสละและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน
5. เพื่อเป็นองค์กรตัวแทนของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจใน

ท้องถิ่น

6. เป็นองค์กรอนุรักษ์พันธุ์โค-กระบือไว้ใช้งาน

การดำเนินงาน

จากการศึกษาการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือพบว่า เป็นการทำงาน ของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง คณะกรรมการหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2532 คณะกรรมการธนาคารโค-กระบือ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลง ดังรายชื่อต่อไปนี้ (ไสว สิงห์แก้ว. 2535)

คณะที่ปรึกษา

1. พ่อสูง
2. พ่อแสน
3. นายพันธุ์พงษ์ ธงไชย

คณะกรรมการดำเนินงาน

1. พ่อแสง	ประธานกรรมการ
2. พ่อศิริ วรไวย์	รองประธานกรรมการ
3. พ่อไสว สิงห์แก้ว	กรรมการ
4. พ่อบุญเลี้ยง ราชบุรี	กรรมการ
5. พ่อดอน จันทคาม	กรรมการ
6. นายบรรจง คำหงษา	กรรมการ
7. พ่อสมร จันทะภักดิ์	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการได้ดำเนินงานมาถึง พ.ศ. 2534 ธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง ได้พัฒนาขึ้นจากองค์กรประชาชนอย่างไม่เป็นทางการ เป็นองค์กรประชาชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย เรียกว่า "สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด" จึงได้มีการปรับรูปแบบองค์กรและคณะกรรมการดำเนินงานด้านธนาคารโค-กระบือซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งในหลาย ๆ กิจกรรมของสหกรณ์ฯ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้ (เพลินพิศ ลามพันธ์. 2535)

คณะที่ปรึกษา

1. พ่อแสน
2. พ่อแสง
3. นายภู่พงษ์ ชงไชย

คณะกรรมการดำเนินงาน

1. พ่อสูง	ประธานกรรมการ
2. พ่อศิริ วรไวย์	รองประธานกรรมการ
3. พ่อไสว สิงห์แก้ว	กรรมการ
4. พ่อบุญเลี้ยง ราชบุรี	กรรมการ
5. พ่อดอน จันทคาม	กรรมการ

6. พ่อสมร จันทะภักดิ์	กรรมการ
7. นายบรรจง คำหงษา	กรรมการ
8. น.ส.เพลินพิศ ลามพันธ์	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการตรวจสอบ

1. พ่อศิริ วรรณไว้ย
2. นางปทุมรัตน์ ชีชาวัลย์ชาตรี
3. พ่อสมร จันทะภักดิ์
4. พ่อไสว สิงห์แก้ว
5. พ่อสังข์ทอง โตเล็ก
6. นายอำนาจ บักสังคะเน

คณะกรรมการที่ปรึกษามีหน้าที่ให้คำปรึกษา แนะนำ ร่วมวางแผนทางการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือ คณะกรรมการดำเนินงานมีหน้าที่ในการประสานงานกับแหล่งเงินทุนภายนอกชุมชนเพื่อหาเงินทุนมาสนับสนุน ส่งเสริมให้สมาชิกได้มีโค-กระบือเลี้ยง เพื่อให้บรรลุตามความมุ่งหมายของธนาคารโค-กระบือต่อไป คณะกรรมการตรวจสอบมีหน้าที่ในการตรวจสอบการเลี้ยงโค-กระบือของสมาชิก ตลอดจนการประเมินราคาโค-กระบือของธนาคารในกรณีที่ธนาคารจะประเมินเพื่อจำหน่าย จ่าย โอน ให้บุคคลอื่น

การดำเนินงานธนาคารโค-กระบือในระยะแรก ถือว่าประชาชนในหมู่บ้าน ดงเค็ง หรือหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิดเป็นสมาชิกของธนาคารทั้งหมด แต่เมื่อได้มีการประยุกต์ระเบียบของธนาคารโค-กระบือบ้านป่าหม้อมาใช้ จึงได้มีการกำหนดคุณสมบัติของสมาชิก ระเบียบการดำเนินงานของธนาคารไว้อย่างเด่นชัดดังนี้

สมาชิกของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็งมี 2 ประเภท ได้แก่ สมาชิกสามัญและสมาชิกสมทบ ซึ่งคุณสมบัติของสมาชิกแต่ละประเภทมีดังนี้

สมาชิกประเภทสามัญ

1. เป็นครอบครัวเกษตรกรที่ยากจนและขาดแคลนโค-กระบือ
2. ไม่ใช้สารเคมี เลิกใช้ปุ๋ยเคมี
3. ไม่ติดอยู่กับอบายมุข
4. มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง
5. เป็นผู้ประพฤติดีมีศีลธรรม
6. เป็นผู้มีความตั้งใจช่วยเหลือกิจกรรมของส่วนรวม
7. เป็นผู้มีความอดทนการเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกข้าวในนา

(แปลงนา) ปลูกหญ้าแพนทาน (คันทนา)

สมาชิกประเภทสมทบ จะต้องเป็นเกษตรกรหรือบุคคลทั่วไป ที่มีจิตใจอันเป็นกุศลและมีความเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม สำหรับการรับสมาชิกใหม่นั้น สมาชิกใหม่จะต้องมีภูมิลำเนาในหมู่บ้านดงเต็ง หรือหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด และที่ประชุมของกรรมการมีมติรับเข้าเป็นสมาชิก

สิทธิและหน้าที่ของสมาชิก ในการเข้าเป็นสมาชิกธนาคารโค-กระบือ สมาชิกมีหน้าที่หลายประการ คือ ประการที่หนึ่ง สมาชิกต้องสร้างความเข้าใจในหลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ของธนาคาร ประการที่สอง สมาชิกต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินงานของธนาคาร และประการที่สาม สมาชิกจะต้องเสริมสร้างความสามัคคีในหมู่คณะและบุคคลในสังคม สำหรับสิทธิของสมาชิก มีดังนี้

1. มีสิทธิในการยืมและเช่าโค-กระบือจากธนาคาร (ยกเว้นสมาชิกสมทบ)
2. มีสิทธิในการเลือกและรับคัดเลือกเข้าเป็นกรรมการของธนาคาร
3. มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นในการประชุม

เมื่อได้มีการจัดตั้งกองทุนเงินล้านชั้นในชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทุน สำหรับการกู้ยืมเพื่อการลงทุนในชุมชน กองทุนเงินล้านเป็นกิจกรรมในเครือข่ายของธนาคารโค-กระบือ คณะกรรมการจึงได้ปรับปรุงคุณสมบัติของสมาชิกชั้นใหม่ และมีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เป็นสมาชิกของกองทุนเงินล้าน
2. ทำการเกษตรผสมผสาน ปลูกข้าวในนา ปลูกหญ้าปลูกไม้บนคันนา
3. มีความบริสุทธิ์ใจที่จะส่งเสริมการทำงานระบบกลุ่ม
4. ความประพฤติดีมีศีลธรรม เลิกอบายมุข
5. ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เลิกใช้ปุ๋ยเคมี
6. ใช้สมุนไพรในการปราบศัตรูพืช

คั่นนา

สำหรับระเบียบการดำเนินงานในระยะแรกของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง ฎระเบียบยังไม่ซับซ้อนนัก เนื่องจากเป็นการประยุกต์ ประเพณีการเลี้ยงวัวแบ่งลูกกันของหมู่บ้าน แต่เมื่อคณะกรรมการธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง ได้ไปศึกษาดูงานและเสวนากับกลุ่มธนาคารโค-กระบือบ้านป่าหม้อ อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ. 2531 ทางคณะกรรมการโค-กระบือบ้านดงเค็งจึงได้รับ เอกกฎและระเบียบของธนาคารโค-กระบือบ้านป่าหม้อ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของหมู่บ้าน ทำให้กฎระเบียบของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็งรัดกุมมากขึ้น

จากเอกสารโครงการธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็งได้ระบุกฎ ระเบียบของธนาคารโค-กระบือไว้ดังนี้

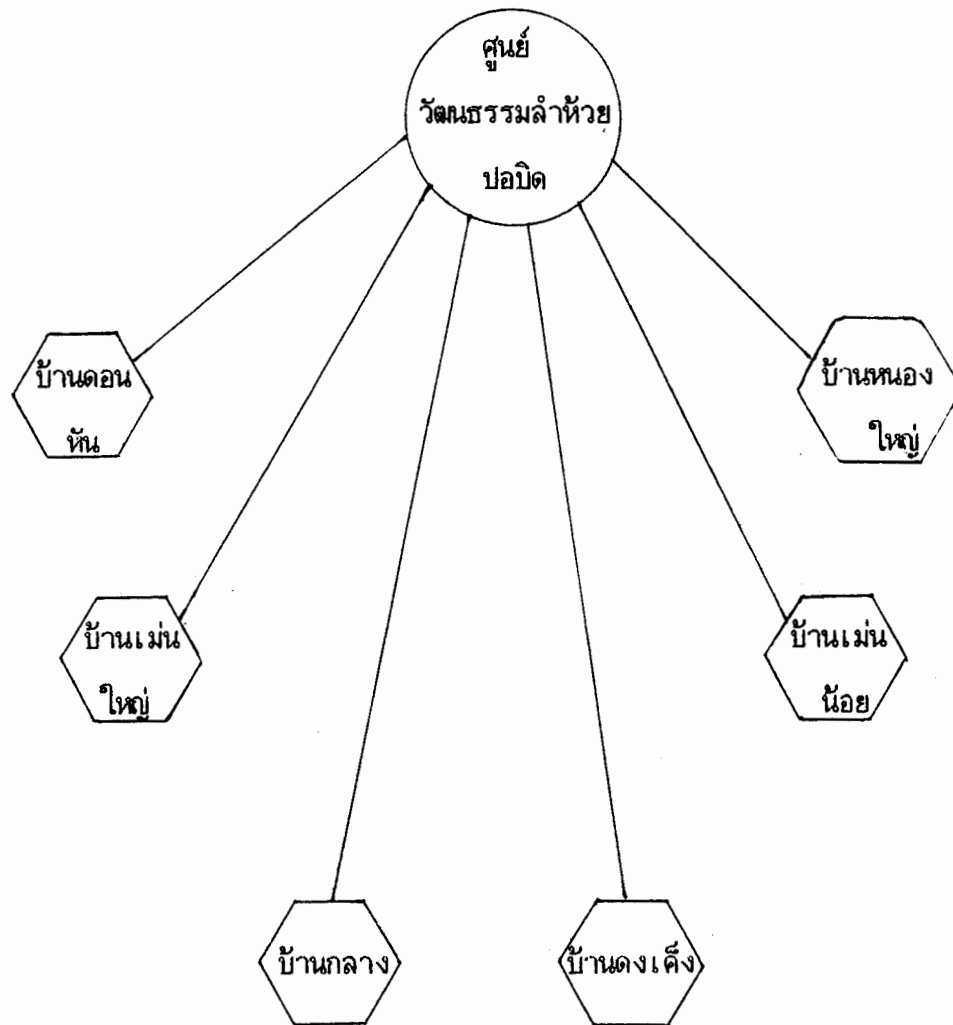
1. เมื่อสมาชิกได้ยืมโค-กระบือไปจากธนาคารแล้ว สมาชิกจะต้องรับผิดชอบโค-กระบือ ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงสามารถใช้งานได้ จะให้บุคคลอื่นเช่าต่อไม่ได้ เว้นแต่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ

2. สมาชิกผู้ยืมโค-กระบือสามารถใช้งานโค-กระบือได้ หรือสามารถนำไปใช้รับจ้างได้
3. ลูกโค-กระบือตัวที่ผู้เลี้ยงได้รับกรรมสิทธิ์จากธนาคาร รวมถึงโค-กระบือตัวอื่น ๆ ที่เกิดจากโค-กระบือที่ได้รับกรรมสิทธิ์ ผู้ได้รับจะนำไปขาย จ่าย แจก หรือฆ่าเพื่อการบริโภคไม่ได้ เพราะธนาคารมีความประสงค์ที่จะอนุรักษ์ (สำหรับโคผู้เลี้ยงสามารถขายได้แต่ต้องมีโคเหลืออยู่ในครอบครองไม่น้อยกว่า 3 ตัว)
4. ลูกโค-กระบือตัวที่ 1 ที่เกิดจากโค-กระบือของธนาคาร จะเป็นกรรมสิทธิ์ของธนาคาร ส่วนลูกตัวที่ 2 เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้เลี้ยง
5. ถ้าแม่โค-กระบือที่สมาชิกยืมไป เกิดการสูญหายไม่ว่ากรณีใด ๆ ผู้ยืมต้องรับผิดชอบ
6. ถ้าโค-กระบือที่สมาชิกยืมไป ไม่สามารถใช้งานได้ ผู้เลี้ยงสามารถขายและซื้อทดแทนได้ แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ
7. เมื่อลูกโค-กระบือตัวแรกเกิดมาแล้วแต่ต่อมาถึงแก่ความตายด้วยเหตุสุดวิสัย ให้คณะกรรมการสอบสวน ถ้าเห็นว่าเป็นความจริง ให้สมาชิกเลี้ยงแม่พันธุ์ต่อไปอีกได้
8. ในกรณีที่เกิดเหตุกับโค-กระบือของธนาคาร เช่น บาดเจ็บ เจ็บป่วย ตั้งท้อง แท้งลูก ตกลูก ถูกขโมย หรือสูญหายโดยไม่ทราบสาเหตุ สมาชิกต้องแจ้งให้คณะกรรมการทราบโดยทันที
9. เมื่อแม่โค-กระบือทรุดโทรม หรือเจ็บป่วยเนื่องจากผู้เลี้ยงไม่สนใจ เอาใจใส่ดูแลจนทำให้แม่พันธุ์ใช้งานไม่ได้ สมาชิกผู้ยืมต้องชดเชยค่าเสียหายตามราคาซื้อโค-กระบือนั้น หรือแล้วแต่มติของกรรมการ

จากการศึกษาการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง พบว่าธนาคารโค-กระบือมีบทบาทในการสนับสนุน ส่งเสริมให้สมาชิกได้มีแรงงานสัตว์ไว้ใช้งาน โดย

การประยุกต์วัฒนธรรมของชุมชนมาใช้ และขอรับการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา
ทั้งภาครัฐและเอกชน ดังนี้

1. สำนักงานปศุสัตว์อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้การสนับสนุนการป้อนตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยผ่านทางสภาตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นกระบือเพศเมียมีลูกติดจำนวน 4 คู่ สามารถแบ่งปันให้สมาชิกในชุมชนเลี้ยง จำนวน 4 ครอบครัว
2. ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน ชุมชนได้ประสานงานขอรับการสนับสนุนเงินทุนจากโครงการธนาคารโค-กระบือของศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบทอีสาน จำนวน 50,000 บาท ซื้อโคมาแบ่งปันให้หมู่บ้านสมาชิกเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ซึ่งมีสมาชิกในเครือข่ายจำนวน 6 หมู่บ้าน คือ บ้านดอนหัน บ้านเม่นน้อย บ้านเม่นใหญ่ บ้านกลาง บ้านหนองใหญ่ บ้านดงเค็ง ดังภาพประกอบ 10 จำนวน 17 ตัว ธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็งได้รับแบ่งปัน จำนวน 3 ตัว
3. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ชุมชนได้ประสานงานขอรับการสนับสนุนจากกองทุนหมุนเวียน ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในรูปของเงินยืม จำนวน 50,000 บาท ระยะเวลาสัญญา 3 ปี ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี โดยสถาบันวิจัยและพัฒนาได้แบ่งดอกเบี้ยร้อยละ 3 ให้กับธนาคารโค-กระบือ เพื่อเป็นทุนดำเนินการ อีกร้อยละ 2 ส่งคืนสถาบันต่อไป จากการดำเนินงานในส่วนนี้ ช่วยให้สมาชิกได้กู้เงิน เพื่อซื้อกระบือไว้ใช้ในการเกษตรกรรมและเป็นกรรมสิทธิ์ จำนวน 7 ราย
4. สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติให้การสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการสิ่งแวดล้อมชุมชน ของชมรมอ้อมชูไทยอีสาน จำนวน 645,000 บาท ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ได้รับแบ่งปันจำนวน 12,000 บาท ซื้อกระบือให้สมาชิกได้เลี้ยงจำนวน 2 ตัว

ภาพประกอบ 10 แผนภูมิแสดงหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัดธรรมลำห้วยปอบิด

5. องค์การเครือข่ายของชมรมอ้อมชูไถ้อีสาน สมาคมผู้บริโภคนสงขลา ซึ่งเป็นองค์การเครือข่ายของชมรมอ้อมชูไถ้อีสาน ให้การสนับสนุนกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ โดยการให้ยืมแม่พันธุ์ จำนวน 1 ตัว ระยะเวลาส่งคืนแม่พันธุ์ 3 ปี

นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีการนำศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการระดมทุน เพื่อจัดตั้งธนาคารโค-กระบือ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1. ได้นำวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาปรับใช้ โดยการชักชวนประชาชนในหมู่บ้านชุดบ่อเลี้ยงปลา นำดินถมศาลาเพื่อสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ ตามโครงการ Food for work ของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านผสมผสาน (CBIRD) ซึ่งเป็นการทำงานสาธารณประโยชน์ เพื่อแลกกับอาหารได้ข้าวสาร จำนวน 85 กระสอบ และได้ขายข้าวจำนวนนี้ให้กับชุมชนที่ขาดแคลนข้าว คือ ชาวบ้านสามขา อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ได้เงินจำนวน 34,000 บาท มาซื้อโค เพื่อแบ่งปันให้สมาชิกในหมู่บ้านได้เลี้ยง จำนวน 9 ตัว

2. คณะกรรมการธนาคารโค-กระบือ ได้นำเงิน 20,000 บาท ที่ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสานให้การสนับสนุนโครงการเพาะปลูกพันธุ์ไม้พื้นเมือง เพื่อซื้อพันธุ์ไม้แต่สมาชิกของธนาคารโค-กระบือได้เพาะกล้าไม้เอง แล้วนำงบประมาณที่ได้ไปซื้อโค จำนวน 3 ตัว มาแบ่งปันให้สมาชิกเลี้ยงแทน

การดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือ เป็นการประสานงานขอรับการสนับสนุนเงินทุน เงินทุนหมุนเวียน ยืมแม่พันธุ์ จากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน ผลการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือ ชุมชนได้มีการพัฒนาบุคลากรของชุมชน โดยการเสวนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับนักพัฒนาจากภายนอกชุมชน ทำให้บุคลากรเหล่านี้สามารถพัฒนาธนาคารโค-กระบือ เป็นกิจกรรมแม่ข่ายของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนในระยะเวลาต่อมา ดังภาพประกอบ 11

ผลการดำเนินงาน

จากการศึกษาการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือพบว่า ในการแบ่งปันโค-กระบือนั้น คณะกรรมการได้คัดเลือกสมาชิกที่ยากจนไม่มีโค-กระบือเป็นของตนเองเป็นอันดับแรก ผลของการดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา คณะกรรมการได้แบ่งปันโค-กระบือให้สมาชิกได้เลี้ยงจำนวน 28 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 28.82 ของจำนวนครอบครัวทั้งหมด ดังปรากฏในตาราง 6

ตาราง 6 แสดงรายชื่อของสมาชิกที่ได้เลี้ยงโค-กระบือ

รายชื่อ	โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ		ธนาคารโค-กระบือของหมู่บ้าน	
	โค	กระบือ	โค	กระบือ
1. นายชู คุ้มตะดี	-	1	3	-
2. นายบุญสี มูลนิมพ์	-	-	1	-
3. นางทองเลี่ยน ชันขวา	-	-	2	-
4. นายสุเญญ ปริญญา	-	-	1	-
5. นางหุพาน ศรียศ	-	1	1	-
6. นายทองดำ ชันขวา	-	-	1	-
7. นางกลาง โยราช	-	-	1	1
8. นางกันยา ผิวผัน	-	-	1	-

ตาราง 6 (ต่อ)

รายชื่อ	โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ		ธนาคารโค-กระบือของหมู่บ้าน	
	โค	กระบือ	โค	กระบือ
9. นายศิริ วรไวย์	-	-	1	-
10. นางบุญสม เจริญศิริ	-	-	1	-
11. นางชวนใจ สิงห์แก้ว	-	-	1	-
12. นางทองยูน หมั่นมนต์	-	-	2	-
13. นายลี พรหมลี	-	-	2	1
14. นางใหม่ จันทาสี	-	-	-	1
15. นายด่อน จันทะคาม	-	1	-	-
16. นายปัญญา ทินเฝ้า	-	1	-	-
17. นายสอน เส้าสามา	-	2	-	-
18. นายเตียน ม่วงเพชร	-	1	-	-
19. นายศักดิ์ นารินทร์	-	2	-	-
20. นายบุญถม จันทะคาม	-	1	-	-
21. นางเล็ก กมลรัตน์	-	1	-	-
22. นายชาญเวช ศรีสูง	-	1	-	-
23. นายสิงห์ แสงทะรา	-	1	-	-

ตาราง 6 (ต่อ)

รายชื่อ	โครงการอื่นเนื่องมาจาก พระราชดำริ		ธนาคารโค-กระบือ ของหมู่บ้าน	
	โค	กระบือ	โค	กระบือ
24. นางนิมพา นันตะดี	-	1	-	-
25. นางสาวสดี ศรีสูง	-	1	-	-
26. นางทา อาสาพันธ์	-	1	-	-
27. นายบัวศรี ศรีสูง	-	1	-	-
28. นายสมร จันทะภักดี	-	1	-	-
รวม	-	18	18	3

ที่มา : บัญชีรายชื่อผู้เลี้ยงกระบือตามโครงการอื่นเนื่องมาจากพระราชดำริ และตัดแปลงมาจาก
สัญญาการรับเลี้ยงโค-กระบือ ของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง

เนื่องจากกระบือบางตัวที่ตาย ทางคณะกรรมการได้ขายซาก คือกระบือที่
นายเตียน ม่วงเพชรเลี้ยง ขายได้ในราคา 3,000 บาท กระบือที่นางเล็ก กมลรัตน์เลี้ยง ขายได้
ในราคา 4,560 บาท เก็บเงินไว้ที่ประธานกรรมการ (ลำรวย ไปวันเสาร์. 2535) และ
คณะกรรมการได้ซื้อกระบือชาวบ้านโนนแต่มาทดแทนได้ 1 ตัว ราคา 6,800 บาท ซึ่งนางหุมนาน
ศรียศ เลี้ยงในปัจจุบัน (บัวศรี ศรีสูง. 2535)

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ผลการศึกษาดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเต็งพบว่า มีปัญหาและอุปสรรคที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความขัดแย้งในแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มผู้นำ เนื่องจากคณะกรรมการธนาคารโค-กระบือชุดปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเคยเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ดูแลควบคุมการดำเนินงานการเลี้ยงดูกระบือ ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมาโดยตลอด เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการหมู่บ้านใหม่ หน้าที่ในการดูแลควบคุมกระบือตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจึงอยู่ในส่วนของคณะกรรมการหมู่บ้านใหม่ด้วย ดังนั้นคณะกรรมการดำเนินงานเกี่ยวกับโค-กระบือ ในหมู่บ้าน จึงมีอยู่ 2 คณะ ซึ่งแต่ละคณะมีแนวทางการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดปัญหาและข้อขัดแย้งภายในหมู่บ้านพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการชุดใหม่ก็ได้ยินยอมให้คณะกรรมการชุดเก่าดำเนินงานต่อไปได้ เพราะบุคลากรมีน้อย และต้องมีการหาหน้าที่ยื่นอีกมาก (สิงห์ แสงทะรา. 2535)

2. สมาชิกผู้เลี้ยงโค-กระบือบางรายไม่สนใจที่จะปรับปรุงพันธุ์ของโค-กระบือ ในส่วนที่จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของธนาคาร แต่จะปรับปรุงพันธุ์โดยการไปจ้างหรือซื้อน้ำเชื้อพันธุ์ดีมาผสมในส่วนที่จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้เลี้ยงเอง (หมั่น ชันขวา. 2535)

3. ความไม่เข้าใจของสมาชิกในเรื่องการเก็บเงิน การกำหนดให้สมาชิกธนาคารโค-กระบือ ต้องเป็นสมาชิกของกองทุนเงินล้าน โดยการฝากเงินไว้กับกองทุนเงินล้านจำนวน 600 บาท ทำให้สมาชิกบางส่วนเข้าใจว่าธนาคารโค-กระบือ เรียกเงินประกันราคาโค-กระบือ

4. ความขัดแย้งระหว่างองค์กรประชาชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดตั้งสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคามจำกัด จะมีการนำธนาคารโค-กระบือ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสหกรณ์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคณะกรรมการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบือตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

5. ความไม่รับผิดชอบของสมาชิก สมาชิกของธนาคารโค-กระบือในหมู่บ้าน เครือข่ายได้ซ้ำและเนื้อโคแม่พันธุ์ของธนาคารโค-กระบือ โดยไม่แจ้งต่อคณะกรรมการ และคณะกรรมการยังไม่ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ปรากฏผลอย่างเด่นชัด สมาชิกในหมู่บ้านอาจประพฤติเลียนแบบได้

6. การขยายเครือข่ายมากเกินไป ทำให้การให้บริการของธนาคารโค-กระบือ แก่สมาชิกในหมู่บ้านไม่เพียงพอแก่ความต้องการของสมาชิก

แนวโน้มในอนาคตของธนาคารโค-กระบือ

เมื่อสิ้นปีงบประมาณ 2537 จะสิ้นสุดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ งานในส่วนรับผิดชอบของกรมปศุสัตว์ คือธนาคารโค-กระบือ ทรัพย์สินของกรมฯ ที่อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง (กระบือเพศเมียและลูก จำนวน 8 ตัว) จะถูกส่งคืนกรมฯ (มณฑลเพชรบูรณ์ 2535) ข้อขัดแย้งภายในหมู่บ้านจะหมดไป และการจัดตั้งสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด จะทำให้ธนาคารโค-กระบือซึ่งเป็นกิจกรรมแม่ข่าย การพัฒนาของหมู่บ้านจะสามารถดำเนินการต่อไปได้ดีในอนาคต (เพลินพิศ ลามพันธ์. 2535)

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุน การช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษาการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง พบว่าธนาคารโค-กระบือเป็นกิจกรรมแม่ข่ายที่ก่อให้เกิดการรวมตัวของประชาชน เป็นองค์กรชาวบ้านสามารถรวบรวมหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงสร้างเป็นเครือข่าย เรียกว่า ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สามารถติดต่อประสานงานกับองค์กรภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ และองค์กรเหล่านี้มีบทบาทต่อการดำเนินงานของธนาคารโค-กระบือเป็นอย่างมาก ประกอบด้วยหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

1. สำนักงานปศุสัตว์อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีบทบาทสนับสนุนกระบือตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นกระบือเพศเมียมีลูกติด จำนวน 4 คู่ ซึ่งเป็นทุนเบื้องต้นของการจัดตั้งธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็ง ให้บริการทางด้านให้ความรู้

เกี่ยวกับโรคระบาดของสัตว์ จัดการอบรมตัวแทนของหมู่บ้านเกี่ยวกับสัตว์แพทย์

2. ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาการดำเนินงานของธนาคาร โดยการปรับกลุ่มคณะกรรมการ และสมาชิกของธนาคารโค-กระบือ ให้เปิดกว้างสามารถช่วยเหลือสมาชิกได้มากขึ้น โดยการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน เรียกว่าศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด และสร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนภายในภาคอีสาน เรียกว่า ชมรมอุ้มชูไถอีสาน นอกจากนี้ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิดยังมีความสัมพันธ์กับโครงการพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (ภาคเหนือ) มูลนิธิหมู่บ้าน (ภาคกลาง) และสมาคมผู้บริโภคสงขลา ภาคใต้ (กรุงเทพฯ ชงไชย. 2535)

3. ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทสมผลสาน มีบทบาทอย่างมากในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการรวมกลุ่มของประชาชนในลักษณะกลุ่มย่อย ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในระยะเริ่มแรก และได้ดำเนินโครงการ Food for work จนสามารถทำให้หมู่บ้านจัดซื้อโค เพื่อแบ่งปันให้ประชาชนในหมู่บ้านเลี้ยง และจากการดำเนินงานของโครงการสมาคมพัฒนาตำบล เจ้าหน้าที่ของโครงการได้พยายามให้ข้อมูล เสนอแนะ ให้ความรู้กับสมาชิกในโครงการ สามารถกระตุ้นให้สมาชิกมีความสนใจในเรื่องของการร่วมมือ ช่วยเหลือ แบ่งปันในระหว่างสมาชิก ในรูปแบบของสหกรณ์ จนสามารถก่อตั้งเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ได้สำเร็จ

กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง

กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง เป็นกิจกรรมที่มีหลักการและเป้าหมายที่คล้ายคลึงกับกลุ่มกิจกรรม ฅาปนกิจสงเคราะห์ทั่วไป เพียงแต่กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังมีหลักการอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าครอบครัวของผู้ตายมีทุนทรัพย์เพียงพอสำหรับการจัดงานศพ ทางกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังจะซื้อโค-กระบือ ให้ในราคาที่เหมาะสมกับสิทธิของญาติผู้ตายพึงจะได้รับ (บัวศรี ศรีสูง. 2534) ผลการศึกษากองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังมีดังนี้

ความเป็นมา

กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ เดือนกุมภาพันธ์ 2533 โดยการรวมตัวของประชาชนในหมู่บ้านเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด เพื่อให้มีการช่วยเหลือกันในหมู่สมาชิก และฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมาประยุกต์ใช้ โดยการสร้างสำนึกให้ญาติของผู้ตายได้ทราบว่าสิ่งที่ผู้ตายเหลือไว้ให้ นั่นคือ โศก-กระบือ กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังนี้ พ่อสูง ได้นำหลักการวิธีดำเนินงาน ของกลุ่มแม่บ้านกิจสงเคราะห์ สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด มาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ในการจัดตั้งกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง มีความมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. สร้างความมั่นใจแก่สมาชิกว่าศพจะต้องได้รับการจัดการตามประเพณี
2. เพื่อเป็นการช่วยเหลือกันในหมู่สมาชิกด้านค่าใช้จ่ายการจัดงานศพ
3. เพื่อให้ผู้ตายมีมรดกสำหรับญาติ ในกรณีที่มีญาติมีทุนทรัพย์เพียงพอในการจัดงานศพ กองทุนจะจัดซื้อ โศก-กระบือ ให้ญาติแทน

การจัดงานศพ กองทุนจะจัดซื้อ โศก-กระบือ ให้ญาติแทน

การดำเนินงาน

การดำเนินงานของกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง เป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด เพื่อให้การดำเนินงาน การประสานงานที่มีประสิทธิภาพ จึงมีการคัดเลือกสมาชิกของกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังจากหมู่บ้านในเครือข่ายฯ เป็นคณะกรรมการดำเนินงาน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

พ่อสูง		ประธานกรรมการ
พ่อศิริ	วรไยย์	รองประธานกรรมการ
นางหนูบาน	ศรียศ	กรรมการบ้านดงเต็ง
พ่อหนู	ทวิวงศ์	กรรมการบ้านดอนหัน
พ่อหนูกัน	ธนบุรี	กรรมการบ้านหนองใหญ่
นายเสงี่ยม	โยราช	กรรมการบ้านกลาง

นายเคน แก้วหานาม	กรรมการบ้านแม่ใหญ่
นายโจม พิมพ์โพธิ์	กรรมการบ้านแม่น้อย
น.ส. เพลินนิศ ลามพันธ์	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการมีบทบาทหน้าที่ในการพิจารณาการรับสมาชิกใหม่ ประสานงานกับ กรรมการในแต่ละหมู่บ้าน รวบรวมเงินเพื่อนำไปจ่ายให้กับสมาชิก คณะกรรมการและสมาชิก ได้ร่วมกันจัดสร้างระเบียบแนวทางในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ และได้มีการปรับปรุง ระเบียบการดำเนินงานครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2533 ซึ่งมีผลบังคับใช้จนถึงปัจจุบัน มี สาระสำคัญดังนี้

1. สมาชิกใหม่จะต้องจ่ายค่าสมัคร จำนวน 100 บาท และค่าฌาปนกิจ 20 บาท
2. กองทุนจะจ่ายเงินให้กับครอบครัวที่ผู้ตายมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเท่านั้น
3. ผู้ตายจะต้องไม่เกิดจากการอัศวินิบัติกรรม (ฆ่าตัวตาย)
4. สมาชิกแรกเข้าจะต้องไม่เป็นโรคร้ายแรงตามที่กฎหมายกำหนดไว้
5. การปฏิบัติงานเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือ มอบหมายให้คณะ

กรรมการที่ได้รับการคัดเลือก จากแต่ละหมู่บ้านร่วมกันรับผิดชอบการจ่ายเงินตามความเหมาะสม

ในระยะแรกของการดำเนินงาน สมาชิกสามารถสมัครเป็นสมาชิก โดยไม่ต้อง เสียค่าสมัคร เพียงแต่ชำระค่าฌาปนกิจจำนวน 20 บาท แต่หลังจากมีการปรับปรุงระเบียบของ กองทุนฯ แล้ว สมาชิกจะต้องชำระค่าสมัคร จำนวน 100 บาท พร้อมชำระค่าฌาปนกิจจำนวน 20 บาท การสมัครเป็นสมาชิก จะต้องเป็นบุคคลที่มีรายชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของหมู่บ้านใน เครือข่ายฯ เท่านั้น ปัจจุบันกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังมีสมาชิก จำนวน 278 ครอบครัว สำหรับ บ้านดงเค็งเป็นสมาชิก จำนวน 68 ครอบครัว ในการดำเนินงานคณะกรรมการได้นำวิธีการ ดำเนินงานของกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ของสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด มาใช้ โดยการเก็บเงินจากสมาชิกรายละ 20 บาท แล้วนำไปฝากในนามกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังมีกับ

สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด เมื่อสมาชิกตายคณะกรรมการประกอบด้วย
ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ จะเบิกเงินมาจ่ายให้กับทายาทของผู้ตาย
ส่วนกรรมการแต่ละหมู่บ้านจะเริ่มเก็บเงินจากสมาชิกในหมู่บ้านแล้วนำส่งเลขานุการเพื่อนำไป
ฝากกับสหกรณ์ฯ ต่อไป ในการนำจ่ายให้กับสมาชิกนี้ ทางกองทุนจะหักร้อยละ 10 เพื่อเป็น
ค่าตอบแทนกรรมการแต่ละหมู่บ้าน ร้อยละ 5 และเก็บไว้เป็นทุนดำเนินงานของกองทุนอีก
ร้อยละ 5

ผลการดำเนินงาน

กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534
ทางกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังสามารถช่วยเหลือ สมาชิกได้จำนวน 26 คน ๆ ละ 5,004 บาท

ปัญหาและอุปสรรค

ในการดำเนินงานของกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง พบว่ามีปัญหาในการดำเนินงาน
ดังต่อไปนี้

1. คณะกรรมการไม่รับผิดชอบ กรรมการบางรายเก็บเงินจากสมาชิกแล้ว
ไม่นำส่งให้เลขานุการ ทำให้มีการคัดเลือกกรรมการหมู่บ้านนั้นใหม่
2. คณะกรรมการเก็บเงินไม่ทัน บางครั้งมีการตายหลายคนติดต่อกัน
กรรมการเก็บเงินไม่ทัน เนื่องจากสมาชิกไม่อยู่บ้าน ต้องให้ประธานกรรมการสำรองจ่ายก่อน
3. สมาชิกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม สมาชิกได้
ลาออกจากกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง ภายหลังจากได้รับเงินช่วยเหลือจากกองทุนแล้ว โดยอ้างว่า
ไม่มีเงินที่จะจ่ายอีกต่อไป คณะกรรมการได้แก้ไข้ปัญหาโดยการงดให้ความช่วยเหลือจากกิจกรรม
ต่าง ๆ ของการดำเนินงานในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด เช่น ธนาคารโค-กระบือ
กิจกรรมหมูมาหาหน้ เป็นต้น

แนวโน้มในอนาคตของกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง

การดำเนินงานของกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังในอนาคต คณะกรรมการมีนโยบายจะ

ขยายขอบเขตการรับสมาชิกเพิ่มขึ้น เนื่องจากกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังจะเข้าไปเป็นกิจกรรมหนึ่งของสหกรณ์ฯ จึงมีสมาชิกในเครือข่ายเพิ่มขึ้นเป็น 17 หมู่บ้านในตำบลท่าสองคอน และตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ทำให้ขีดความสามารถในการช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกเพิ่มมากขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษาการดำเนินงานของกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง พบว่า คณะกรรมการ มีความสัมพันธ์กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเองจากภายนอกชุมชน คือ สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด โดยการศึกษาหลักการ รูปแบบการดำเนินงาน เพื่อมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานกิจกรรมผู้ตายเพื่อผู้ยัง และได้ให้บริการรับฝากเงินจากกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังด้วย

กลุ่มกิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

กลุ่มกิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ชาวบ้านรู้จักกันในชื่อ กลุ่มหม่อน-ไหม เป็นกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับการพัฒนาจากองค์กรของรัฐ ตามนโยบายการเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรในพื้นที่ยากจน ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ผลการศึกษากลุ่มหม่อน-ไหม มีดังต่อไปนี้

ความเป็นมา

กลุ่มหม่อน-ไหม เป็นกลุ่มที่แปรมาจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ของกรมส่งเสริมการเกษตร เมื่อปี พ.ศ. 2533 โดยการประสานงานของนายอภิวัฒน์ จงเรียน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อรองรับการพัฒนาตามแนวทางของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และนโยบายการเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรในพื้นที่

ยากจน ในการตั้งกลุ่มเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ได้ประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ให้ดำเนินการรวบรวมสมาชิกผู้สนใจ เพื่อประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์และการดำเนินงาน กลุ่มต่อไป ในการจัดตั้งกลุ่มหม่อน-ไหมมีความมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม
2. เพื่อให้ประชาชนได้ปลูกพืชเพื่อเสริมรายได้ให้กับครอบครัว
3. เพื่อให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
4. เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้กับสมาชิกในการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม

การดำเนินงาน

จากการศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มหม่อน-ไหม คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และสมาชิก ได้มีการคัดเลือกสมาชิกกลุ่มเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน ดังรายชื่อต่อไปนี้

พ่อมาบ	ทิมมมภ์	ประธานกรรมการ
พ่อวินิจ	ชันชวา	รองประธานกรรมการ
พ่อทองดำ	ชันชวา	กรรมการ
แม่เล็ก	กมลรัตน์	กรรมการ
พ่อบุญเลี้ยง	ราชบุรี	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการได้ประชุมกำหนดระเบียบเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มหม่อน-ไหม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. สมาชิกกลุ่มต้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน
2. สมาชิกต้องให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงานของกลุ่ม
3. สมาชิกจะต้องช่วยกันรักษาทรัพย์สินของกลุ่ม
4. สมาชิกจะต้องบริจาคเงินสมทบในการดำเนินงานของกลุ่ม

ในการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่มหม่อน-ไหม ได้รับความช่วยเหลือจาก คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐที่ใกล้ชิดกับประชาชน ได้ให้ความร่วมมือในการ

ดำเนินงานเป็นอย่างดียิ่ง สำหรับสมาชิกกลุ่มหม่อน-ไหม เป็นสมาชิกที่แปรมาจากสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรและสมาชิกผู้สนใจในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีสมาชิก 67 ครอบครัว (ร้อยละ 65.04) ในการดำเนินงาน คณะกรรมการได้ทำการประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อเตรียมพื้นที่ในการปลูกหม่อนให้กับสมาชิกกลุ่มฯ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านได้แบ่งพื้นที่โคกหนองสแบง อันเป็นที่ดินสาธารณะของหมู่บ้าน จำนวน 40 ไร่ ให้กลุ่มดำเนินการปลูกหม่อน ตามความประสงค์ของกลุ่ม โดยคณะกรรมการได้แบ่งพื้นที่ให้สมาชิกทำการปลูกหม่อน ครอบครัพละ 40 ตารางเมตร เนื่องจากประชาชนในหมู่บ้านมีสัตว์เลี้ยงจำพวก โค-กระบือ คณะกรรมการจึงให้สมาชิกบริจาคเงินเพื่อทำการสร้างรั้วล้อมแปลงหม่อน ครอบครัพละ 40 บาท สำหรับการดำเนินงานในระยะแรก คณะกรรมการได้จัดหาหม่อนพันธุ์พื้นเมืองมาปลูก โดยประสานงานกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรไปนำพันธุ์หม่อนจากกลุ่มการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ตำบลเขวาสิมบก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ใน พ.ศ. 2534 ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสานได้สนับสนุน โดยการอบรมการย้อมสีธรรมชาติแต่ไม่ได้รับความสำเร็จมากนัก และสำนักงานส่งเสริมการเกษตรอำเภอเมืองมหาสารคาม ได้สนับสนุนมุ่งสำหรับเลี้ยงไหม จำนวน 40 หลัง ในปี พ.ศ. 2535 สำนักงานการเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้สนับสนุนการดำเนินงานโดยจัดสรรงบประมาณ จำนวน 9,000 บาท ให้กับกลุ่มฯ เพื่อการเปลี่ยนพันธุ์หม่อนน้อยซึ่งเป็นพันธุ์พื้นเมืองเป็นพันธุ์บุรีรัมย์ 60 (อภิวัฒน์ จงเรียน. 2535)

ผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานของกลุ่มหม่อนไหม เป็นการจัดเตรียมพื้นที่สำหรับการปลูกหม่อนของสมาชิก และประสานงานระหว่างสมาชิกกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ของสำนักงานการเกษตร อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเสนอปัญหา และขอความช่วยเหลือจากองค์กรของรัฐ จากการดำเนินงานของกลุ่มฯ มีผลการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. ประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อหาพื้นที่สำหรับการปลูกหม่อนของสมาชิก

2. จัดสร้างรั้วล้อมสวนหม่อน โดยการเก็บเงินจากสมาชิกครอบครัวละ

40 บาท

3. ขอความช่วยเหลือจากสำนักงานการเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้มุ้งสำหรับเลี้ยงไหม จำนวน 40 หลัง

ปัญหาอุปสรรคการดำเนินงาน

กลุ่มหม่อน-ไหมเป็นการดำเนินงานที่ส่งเสริมการมีรายได้เห็นผลที่เป็นรูปธรรมในการทำงานของคณะกรรมการเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นการทำงานเฉพาะตัวของสมาชิก สำหรับปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานมีดังนี้

1. สมาชิกของกลุ่ม จำนวน 3 ครอบครัว ไม่ได้ทำการปลูกหม่อน เนื่องจากไม่มีเวลา และได้โอนสิทธิ์ให้บุคคลอื่น ก่อให้เกิดการซื้อสิทธิ์ ขายสิทธิ์ ในหมู่สมาชิก (มาบ หินณรงค์. 2535)

2. สัตว์เลี้ยงบุกรุกสวนหม่อน ก่อให้เกิดความเสียหายแก่แปลงหม่อนของสมาชิก แต่สมาชิกภายในชุมชนก็สามารถรวมซ่อมกันได้

แนวโน้มนในอนาคต

การดำเนินงานของกลุ่มหม่อน-ไหม เป็นการดำเนินงานเพื่อสนองความต้องการพื้นที่ในการปลูกหม่อนของสมาชิกเท่านั้น การดำเนินงานของกลุ่มไม่ได้มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง แต่การมีพื้นที่ปลูกหม่อนของสมาชิก ทำให้สมาชิกในชุมชนมีการฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการเลี้ยงไหม สมาชิกในชุมชนมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงไหมให้สมาชิกรุ่นใหม่ มีการทอผ้าไหมสำหรับใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายให้กับคณะดูงานการนิเทศฯ หลายครั้ง

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุน

การช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษาการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม พบว่า กลุ่มมีความสัมพันธ์กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง คือสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม

ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐ ได้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม โดยการประสานงานเพื่อจัดตั้งกลุ่ม จัดสรรงบประมาณสำหรับการเปลี่ยนพันธุ์หม่อน และสนับสนุนการเลี้ยงไหมโดยการแจกมุ้งแก่สมาชิกกลุ่ม จำนวน 40 หลัง นอกจากนี้ยังมีการให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่มเกี่ยวกับการปลูกหม่อน การเก็บหม่อน การเลี้ยงไหม โรคไหมเมื่อมีการออกติดตามงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน

กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน เป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้จัดตั้งขึ้นเพื่อระดมทุนในหมู่บ้านในรูปแบบของการออมทรัพย์ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในเรื่องของทุนสำหรับการผลิต ผลการศึกษา
กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน มีดังนี้

ความเป็นมา

แนวคิดในการจัดตั้งกองทุนเงินล้าน เกิดจากการที่ผู้นำการพัฒนาของหมู่บ้านได้รับเลือกตั้งเป็นประธานสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด ได้ศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์ฯ ทางด้านการระดมทุนจากสมาชิก รูปแบบและวิธีการบริหารทุน ประกอบกับการไปศึกษาดูงานที่ สมาคมผู้บริโภคนสงขลา ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ในฐานะตัวแทนของชมรมอุ้มชูไทยอีสาน ได้เสวนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับ ครูชบ ยอดแก้ว นายกสมาคมฯ ในด้านการจัดสวัสดิการชุมชน ที่ทางสมาคมได้ดำเนินการอยู่ จึงได้รับเอาแนวทางการดำเนินงานมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น พ่อบุญ ได้เสนอแนวคิดในการจัดตั้งกองทุนเงินล้าน และได้ประชุมแกนนำของหมู่บ้านหลายครั้ง เพื่อจัดตั้งกิจกรรมกองทุนเงินล้าน ซึ่งมีความมุ่งหมายในการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้สมาชิกได้สะสมเงินทุนไว้สำหรับเป็นหลักประกันของครอบครัว

2. เพื่อนำกองทุนที่เกิดจากการสะสมร่วมกันของสมาชิก หมุนกลับไปช่วยแก้ปัญหาด้านการเงินแก่สมาชิกเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน

3. เพื่อให้เกิดกองทุนพัฒนาท้องถิ่น โดยนำกองทุนไปสนับสนุนโครงการพัฒนาคุณภาพของสมาชิก และระดับกลุ่มในรูปแบบเงินกู้ของธนาคาร แต่ต้องตามเงื่อนไขและระเบียบของกลุ่ม

4. เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมทุน และพัฒนาแบบพึ่งพาอาศัยกันในท้องถิ่น

การดำเนินงาน

ในการดำเนินงานของกองทุนเงินล้าน สมาชิกได้คัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงาน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

อาจารย์อภิชาติ	ทองอยู่
อาจารย์วิจิต	นันทสุวรรณ
อาจารย์ยงยุทธ	ตรีเนชกร

คณะกรรมการดำเนินงาน

พ่อสูง		ประธานกรรมการ
พ่อศิริ	วรไวย์	รองประธานกรรมการ
พ่อไสว	สิงห์แก้ว	กรรมการ
พ่อสมร	จันทะภักดิ์	กรรมการ
นายถิ์พงษ์	ชงไชย	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการที่ปรึกษามีหน้าที่ให้คำปรึกษา แนะนำ ร่วมวางแผนทางการดำเนินงาน ของกิจกรรมกองทุนเงินล้าน คณะกรรมการมีหน้าที่ในการบริหารงาน ดำเนินงานกองทุนเงินล้าน ให้บรรลุเป้าหมายของกองทุนเงินล้านต่อไป สำหรับสมาชิก คณะกรรมการกองทุนเงินล้าน เปิดรับสมัครสมาชิกจากหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรม

ลำห้วยปอบัด ที่มีความประสงค์จะออมทรัพย์กับกิจกรรมกองทุนเงินล้าน โดยการตั้งสัจจะ
ออมทรัพย์กับกิจกรรมกองทุนเงินล้าน ปัจจุบันมีสมาชิก 17 คน

สำหรับระเบียบการดำเนินงาน คณะกรรมการกองทุนเงินล้าน ได้กำหนดระเบียบ
เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานของกองทุนเงินล้าน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กองทุนจะออกสมุดคู่มือฝากให้โดยไม่เรียกเก็บค่าสมุดเมื่อฝากครั้งแรก
และครั้งต่อไปที่เปลี่ยนใหม่เมื่อรายการเต็ม แต่สมุดชำรุด หรือหายจะต้องเสียค่าสมุดใหม่ เล่มละ
5 บาท

2. การฝากเงินแต่ละครั้งจะต้องไม่ต่ำกว่าที่ตั้งสัจจะเงินฝากไว้

3. การฝากและการถอนเงินจะต้องนำสมุดคู่มือมาด้วยทุกครั้ง

4. เมื่อมีการเปลี่ยนชื่อ ย้ายที่อยู่ หรือสมุดคู่มือชำรุด สูญหาย ให้รีบแจ้ง
ต่อคณะกรรมการกองทุนที่มีหน้าที่โดยตรง

5. ผู้ฝากจะแก้ไข เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมข้อความ หรือตัวเลขใดลงใน
สมุดคู่มือ จะทำการโอน เปลี่ยนมือ หรือฉีกแผ่นหนึ่งแผ่นใดไม่ได้

6. สมาชิกผู้ฝากเงินกับกองทุน จะได้รับดอกเบียร้อยละ 5 ต่อปี

การดำเนินงานกิจกรรมกองทุนเงินล้าน เป็นการสะสมทุนในรูปของกลุ่ม
โดยคณะกรรมการจะรับฝากเงินออมทรัพย์จากสมาชิกในแต่ละเดือน แล้วจะนำไปฝากกับสหกรณ์
การเกษตรอำเภอเมืองมหาสารคาม จำกัด ในชื่อของกิจกรรมกองทุนเงินล้าน ประเภทฝากประจำ
ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี ในอนาคตจะเปิดโอกาสให้สมาชิกได้กู้เงิน สำหรับการประกอบ
อาชีพต่อไป

ผลการดำเนินงาน

ในการดำเนินงานของกิจกรรมกองทุนเงินล้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ถึงปัจจุบัน
กิจกรรมกองทุนเงินล้านสามารถขยายการรับสมาชิก ได้จำนวน 17 คน สามารถรับฝากเงินจาก

สมาชิก เป็นรายเดือน ๆ ละไม่ต่ำกว่า 50 บาท หรือปีละ 600 บาท แต่มีสมาชิกบางส่วน ได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกเพื่อรับการช่วยเหลือจากธนาคารโค-กระบือเท่านั้น นอกจากนี้ คณะกรรมการยังได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนเงินล้านในโรงเรียนดงเค็ง-ดอนหัน ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน โดยมีนายเสริมศักดิ์ แสงโพธิ์ตา อาจารย์ใหญ่โรงเรียนดงเค็ง-ดอนหัน เป็นประธานกรรมการ มีคณะครูในโรงเรียนเป็นคณะกรรมการ และเปิดโอกาสให้นักเรียนในโรงเรียน ได้ฝากเงินเพื่อการออมทรัพย์ จากการดำเนินงานเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 ปรากฏว่ามีนักเรียนสมัครเข้าเป็นสมาชิกแล้ว จำนวน 114 คน ในอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 12 ต่อปี เนื่องจากเปิดดำเนินการในระยะเวลาเพียง 2 เดือนก็สิ้นสุดปีการศึกษา ทำให้มีการออมทรัพย์ได้ จำนวน 2,528 บาท ในระยะแรกของการดำเนินงานนี้ คณะกรรมการ ได้จัดสรรให้บุคลากรในโรงเรียน ได้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ย 2 ต่อเดือน แบ่งไว้เป็นทุนดำเนินงาน ร้อยละ 1 เป็นดอกเบี้ยเงินฝาก ร้อยละ 1 (เสริมศักดิ์ แสงโพธิ์ตา. 2535)

ปัญหาและอุปสรรค

คณะกรรมการดำเนินงานกองทุนเงินล้านได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ เดือนมกราคม พ.ศ. 2534 มีปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. การคิดถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของสมาชิก ทำให้สมาชิกบางส่วนสมัครเข้าเป็นสมาชิกกองทุน เพื่อต้องการได้โค-กระบือของธนาคารโค-กระบือไปเลี้ยงเท่านั้น ไม่ได้เกิดจากความต้องการออมทรัพย์ของสมาชิก
2. ความยากจนของสมาชิก ไม่มีเงินก้อนมากพอสำหรับการออมทรัพย์ของแต่ละเดือนได้
3. กิจกรรมกองทุนเงินล้านไม่สามารถขยายจำนวนสมาชิกได้ เนื่องจากสมาชิกของหมู่บ้านบางส่วนได้ฝากเงินกับสถาบันการเงินภายนอกหมู่บ้านมาก่อนการจัดตั้งกิจกรรมกองทุนเงินล้าน
4. สมาชิกของหมู่บ้านบางส่วนไม่ไว้ใจในการดำเนินงานของคณะกรรมการ และไม่ไว้ใจในความมั่นคงของกิจกรรมกองทุนเงินล้าน

แนวโน้มในอนาคต

การที่กองทุนเงินล้านเป็นกิจกรรมในเครือข่ายของธนาคารโค-กระบือ เมื่อธนาคารโค-กระบือ ได้พัฒนาองค์กรเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด คณะกรรมการจึงแปรรูปเงินออมของสมาชิกกองทุนเงินล้านเป็นหุ้นของสหกรณ์ฯ และสมาชิกของกองทุนเป็นสมาชิกของสหกรณ์ ทำให้กิจกรรมกองทุนเงินล้านสลายตัวไปโดยปริยาย

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษาการดำเนินงานของกิจกรรมกองทุนเงินล้าน พบว่ากิจกรรมกองทุนเงินล้าน ซึ่งเป็นองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองในระดับชุมชน ได้มีความสัมพันธ์กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง จากภายนอกชุมชนองค์กรต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด กิจกรรมกองทุนเงินล้าน มีความสัมพันธ์กับสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด โดยการฝากเงินประเภทประจำ ได้รับดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 12 ต่อปี ในชื่อของกิจกรรมกองทุนเงินล้าน
2. โครงการพัฒนาชนบทอีสาน เป็นหน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะการพัฒนาองค์กรประชาชนในเขตภาคอีสาน กองทุนเงินล้านมีความสัมพันธ์กับโครงการพัฒนาชนบทอีสาน โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร รูปแบบและวิธีการดำเนินงาน ระหว่างคณะกรรมการดำเนินงานกับเจ้าหน้าที่สนามของโครงการพัฒนาชนบทอีสาน ซึ่งปฏิบัติงานในท้องที่บ้านดงเต็ง นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทอีสานยังได้สนับสนุนงบประมาณสำหรับจัดพิมพ์สมุดคู่มือฝากเงินแก่กองทุนเงินล้าน จำนวน 1,000 เล่ม

กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร

กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร เป็นกิจกรรมที่ได้จัดตั้งขึ้น เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ทางด้านการรักษาพยาบาล ผลการศึกษาของกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพรมีดังนี้

ความเป็นมา

กิจกรรมหมอยาสมุนไพร ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2534 ภายหลังจากจัดอบรม หมอยาสมุนไพรและการนวดแผนไทย ที่วัดดงเค็งญาวิถี บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 โดยได้รับการสนับสนุน วิทยากรด้านหมอยาสมุนไพรจาก ศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิม อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น ด้านหมอนวดจาก โครงการพัฒนาชนบทอีสาน สมาชิกที่เข้ารับการอบรมเป็นสมาชิกที่มาจากหมู่บ้าน ในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด หมู่บ้านละ 3 คน จำแนกเป็นหมอยาสมุนไพร 1 คน หมอนวดชาย 1 คน หมอนวดหญิง 1 คน รวมสมาชิกที่เข้ารับการอบรม จำนวน 16 คน เมื่อสิ้นสุดการอบรมจึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพรขึ้น ซึ่งมีความมุ่งหมายในการจัดตั้ง กลุ่มดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ประชาชนประหยัดรายจ่ายในการรักษาพยาบาลเบื้องต้น
2. เพื่อสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่มีแนวทางเดียวกัน
3. เพื่อให้สมาชิก ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ช่วยเหลือกัน
4. เพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟูการใช้ยาสมุนไพร

การดำเนินงาน

การดำเนินงานของกิจกรรมหมอยาสมุนไพร เป็นการดำเนินงานโดย คณะกรรมการที่ได้รับเลือกตั้ง ภายหลังจากอบรมหมอยาสมุนไพรและการนวดแผนไทย ซึ่งสมาชิก ที่เข้ารับการอบรม ได้เลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ดังรายชื่อต่อไปนี้

พ่อไสว	สิงห์แก้ว	ประธานกรรมการ (บ้านดงเค็ง)
พ่อสวัสดิ์	ภูวนาต	รองประธานกรรมการ (บ้านหนองใหญ่)

พ่อมาบ	หินนงท์	เหรียญกิต (บ้านดงเค็ง)
พ่อสงค์	ศรีรัตน์	กรรมการ (บ้านหนองใหญ่)
พ่อทองคำ	ชั้นชวา	กรรมการ (บ้านดอนหัน)
พ่อเคน	แก้วหานาม	กรรมการ (บ้านเม่นใหญ่)
พ่อสังข์ทอง	โตเล็ก	เลขานุการ (บ้านดอนหัน)

สำหรับสมาชิกของกลุ่มหมอยาสมุนไพรคือ สมาชิกที่เข้ารับการอบรมหมอยาสมุนไพรและการนวดแผนไทย ที่วัดดงเค็งญวาลิกดิ์ จำนวน 16 คน ซึ่งมาจากหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยบอบิด ส่วนระเบียบในการดำเนินงาน คณะกรรมการและสมาชิกได้ร่วมกันกำหนดระเบียบ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานของคณะกรรมการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. สมาชิกกิจกรรมหมอยาสมุนไพร จะมีการประชุมกันทุกวันที่ 15 ของเดือน
2. สมาชิกขาดการประชุม 3 ครั้งติดต่อกันถือว่าขาดสมาชิกสภาพ
3. สมาชิกกิจกรรมหมอยาสมุนไพรต้องได้รับการอบรมหมอยาสมุนไพรและการนวดแผนไทยมาแล้ว
4. ค่ารักษาพยาบาล หักเข้าสมทบกองทุนกิจกรรมหมอยาสมุนไพร

ร้อยละ 20

การดำเนินงานของหมอยาสมุนไพรบ้านดงเค็ง มีการดำเนินงาน 3 ลักษณะคือ ลักษณะที่หนึ่ง การรักษาพยาบาลโดยใช้สมุนไพร ส่วนมากจะเป็นการให้การักษาพยาบาลจำพวกโรคสามัญ เช่น เป็นไข้ เป็นหวัด โรคของสตรีเป็นต้น ซึ่งได้รับการอบรมตามหลักสูตรการแพทย์แผนโบราณ ของศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิม อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น ลักษณะที่สอง เป็นการให้การรักษาพยาบาลโดยการนวด ซึ่งโรคที่พบในชนบทโดยทั่วไป เช่น ปวดข้อ ปวดกล้ามเนื้อ เส้นเอ็นต่าง ๆ ให้การรักษาพยาบาลโดยสมาชิกของกลุ่มหมอยาสมุนไพรที่ได้รับการอบรมการนวดแผนไทย ตามหลักสูตรการนวดแผนไทยของโครงการพัฒนาชนบทอีสาน ลักษณะที่สาม

การอบยาสมุนไพร กลุ่มหมอยาสมุนไพรให้บริการอบยาสมุนไพรแก่ประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งตั้งโรงอบยาสมุนไพรที่วัดดงเค็งญาวลิกี้ ค่าบริการครั้งแรก คนละ 10 บาท ครั้งต่อไปครั้งละ 5 บาท จากการที่กลุ่มหมอยาสมุนไพรเป็นเครือข่ายของธนาคารโค-กระบือ จึงได้รับการช่วยเหลือจากคณะกรรมการธนาคารโค-กระบือ โครงการจัดสรรงบประมาณให้สร้างโรงอบยาสมุนไพร พร้อมอุปกรณ์มูลค่า 2,200 บาท

ผลการดำเนินงาน

กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร ได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ พ.ศ. 2534 จนถึงปัจจุบัน (วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2535) พบว่าโรคที่สมาชิกให้การรักษายาบาลส่วนมากเป็นโรคของสตรี หลังการคลอดบุตร นอกจากนี้ยังให้การรักษายาบาลอาการไข้ต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่มีคนไข้มากนัก สำหรับการรณรงค์ไทยได้รับความนิยมน้อยมากจากสมาชิกของชุมชน และได้มีการหักค่ารักษาพยาบาลร้อยละ 20 เพื่อสมทบกองทุนหมอยาสมุนไพร ได้จำนวนเงินทั้งสิ้น 500 บาท โดยตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะจัดซื้อโค-กระบือให้สมาชิกได้เลี้ยง เพื่อให้สมาชิกกิจกรรมหมอยาสมุนไพรสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับบุคคล

ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงาน

ผลการศึกษากิจการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร พบว่าการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพรมีปัญหาและอุปสรรคดังนี้

1. สมาชิกของกลุ่มหมอยาสมุนไพร ไม่รู้จักต้นยาสมุนไพร เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีชื่อเรียกต้นสมุนไพรที่แตกต่างกัน
2. ต้นยาสมุนไพรหายาก เนื่องจากสภาพป่าไม้ของท้องถิ่นถูกทำลายเป็นอย่างมาก การดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา กลุ่มหมอยาสมุนไพรต้องขอความช่วยเหลือต้นยาสมุนไพรจาก ศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทย อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น หรือกลุ่มพันธุ์พืชพื้นบ้าน ตำบลบ้านบัว อำเภอกุตุบาก จังหวัดสกลนคร
3. สมาชิกบางรายไม่ส่งเงินค่ารักษาพยาบาลเพื่อสมทบกองทุนกิจกรรมหมอยาสมุนไพร ตามจำนวนที่ตกลงกันไว้

4. ประชาชนทั่วไปยังไม่เชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของหมอยาสมุนไพร
ที่ได้รับการรักษาส่วนมากจะเป็นญาติเท่านั้น

แนวโน้มนโยบาย

การดำเนินงานในระยะเวลาที่ผ่านมาก คณะกรรมการได้ตระหนักถึงปัญหาของ
กลุ่มคือปัญหาการขาดแคลนตัวยาสมุนไพร และการไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน
แนวโน้มนโยบายการดำเนินงานของกลุ่มหมอยาสมุนไพรในอนาคต จึงเป็นการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหานี้
ในระยะยาว คือการรวบรวมพันธุ์ไม้มาปลูกในชุมชนเพื่อเป็นตัวยาสมุนไพรต่อไป (มาบ ทิพนนท์.
2535) สำหรับคำปรึกษาพยาบาลที่ทางสมาชิกส่งให้กลุ่มหมอยาสมุนไพร ร้อยละ 20 นั้น เมื่อมี
จำนวนมากขึ้น จะให้สมาชิกในกลุ่มได้ศึกษามากขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาคือความต้องการ หรือความจำเป็น
เร่งด่วนในการใช้เงินของสมาชิกต่อไป (ไสว สิงห์แก้ว. 2535)

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน กับองค์กร สนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง

การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร ซึ่งเป็นเครือข่ายของศูนย์
วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด และชมรมอัมชู่ไถ้อีสาน จึงได้รับความช่วยเหลือ และการสนับสนุนจาก
องค์กรต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน ให้การสนับสนุนกิจกรรม
หมอยาสมุนไพร โดยการประสานงานกับศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิม อำเภอบ้านฝาง
จังหวัดขอนแก่น จัดอบรมหมอยาสมุนไพรที่วัดดงเต็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม
2. โครงการพัฒนาชนบทอีสาน ให้การอบรมการนวดแผนไทย โดยการ
สร้างหลักสูตรการนวดแผนไทยเบื้องต้น ตามตำราการนวดแผนไทยของวัดเซตุพน เพื่อใช้ในการ
อบรมการนวดแผนไทยของกิจกรรมหมอยาสมุนไพร
3. ศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิม อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น ได้

ให้การสนับสนุนวิทยากรอบรมเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพร คือ พ่อทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ พ่อคำผาย วิเศษศรี และให้การสนับสนุนตัวยาสมุนไพร

4. กลุ่มพันธุพืชพื้นบ้าน ตำบลบ้านบัว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร ให้การสนับสนุนพันธุ์ไม้สมุนไพร และแนะนำต้นไม้อสมุนไพรให้สมาชิกได้ทราบ

กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่

กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ เป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของประชาชนในหมู่บ้าน ที่พยายามหาทางลดรายจ่าย ประหยัดเวลาและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ผลการศึกษากลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่มีดังนี้

ความเป็นมา

กลุ่มกิจกรรมนาหว่านเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของสมาชิกโครงการสมาคมพัฒนาตำบลท่าสองคอน ซึ่งได้รับข่าวสารเกี่ยวกับนาแปลงธรรมชาติ จากสื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์และสำนักงานเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม (มาบ หินหนก. 2535) สมาชิกของกลุ่มได้มีการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ข้อมูลกับเจ้าพนักงานโครงการสมาคมพัฒนาตำบลของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน (มนต์สัน สุโพธิ์. 2535) สมาชิกของกลุ่มได้ของบประมาณสนับสนุนพาหนะเดินทางจากศูนย์พัฒนาหมู่บ้านผสมผสาน เพื่อการเดินทางไปศึกษาดูงาน ในสถานที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. นาแปลงธรรมชาติของพ่อคำเตื่อง ภาณี ที่บ้านดอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
2. นาแปลงธรรมชาติของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดอุดรธานี
3. นาหว่านของโครงการประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ (GRID) อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

4. นานหลังธรรมชาติของนางสุนทรภู่ เหล่าชัย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ยังได้ดูการสาธิตนาหว่านของคณะศึกษาดูงานจากประเทศญี่ปุ่นและประเทศออสเตรเลีย ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นการศึกษาการทำนาหว่าน โดยการไถคราด เก็บหญ้าออกเพื่อกำจัดวัชพืช (มาบ ทินนงท์. 2535)

การดำเนินงาน

จากการที่สมาชิกกลุ่มได้ไปศึกษาดูงาน พบปะเสวนากับผู้ที่ปฏิบัติงานจริง ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลขั้นสุดท้าย สมาชิกที่ไปศึกษาดูงานได้มีการพูดคุยกันหลายครั้ง และได้มีการวิเคราะห์ถึงจุดเด่น จุดด้อย ของวิธีการทำนาหลังธรรมชาติในแต่ละแห่ง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น (ไสว สิงห์แก้ว. 2535) ซึ่งมีข้อสรุปว่า การทำนาแบบพ่อดำเดี่ยว ภาชี และพุกไอกะ เป็นการใช้ฟางคลุมเพื่อรักษาความชื้นและควบคุมหญ้า สมาชิกจะต้องใช้ฟางจำนวนมาก ทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูงในการจัดหาฟาง การกำจัดหญ้าตามรูปแบบของญี่ปุ่นและออสเตรเลีย จะทำให้เสียค่าใช้จ่าย เสียเวลาในการจัดเตรียมดิน ทำให้สูญเสียปุ๋ยที่เกิดจากการสลายตัวของหญ้า สมาชิกค่อนข้างจะเห็นด้วยกับวิธีการทำนาหว่านของนางสุนทรภู่ เหล่าชัย และของโครงการประสานงานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นการประหยัดแรงงาน โดยการหว่าน รักษาความชื้น กำจัดหญ้าโดยการไถ หว่านข้าวและคราดกลบ ดังนั้นสมาชิกที่ไปศึกษาดูงานและกลุ่มผู้สนใจจึงได้มีการสรุปหลักการ แนวทางการทำนาหว่านของกลุ่มนาแผนใหม่ ดังนี้

1. การควบคุมหญ้าทำได้โดยการไถ เพื่อเก็บฟางไว้ให้สัตว์เลี้ยง
2. รักษาความชื้นเพื่อให้เมล็ดข้าวงอกโดยการคราดกลบ
3. ลดรายจ่าย และประหยัดเวลาการปักดำโดยการหว่าน

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะได้สรุปแนวทางการทำนาหว่านร่วมกัน แต่ก็เป็นการวางแผนร่วมกันเท่านั้น ในทางปฏิบัติกลุ่มยังเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ปรับปรุงแนวทางให้เหมาะสมกับสภาพของครอบครัวได้ สำหรับสมาชิกกลุ่มนั้นเนื่องจากเป็นกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ

คณะกรรมการกลุ่มจึงไม่มีการแบ่งแยกอย่างเด่นชัด เพียงแต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่มีความสนใจร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 7 คน คือ

1. พ่อมาบ หินยนต์
2. พ่อไสว สิงห์แก้ว
3. พ่อศิริ วรไวย์
4. พ่อสี แสนตรี
5. พ่อดำ ชันขวา
6. นายณัฐพงษ์ ธงไชย
7. พ่อเคน สมสีดา

ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ เป็นการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ การดำเนินงานในระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์การทดลองทำนาแผนใหม่ของสมาชิกแต่ละคน เนื่องจากสมาชิกกลุ่มเป็นคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ จึงสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างสมาชิกกลุ่มได้ การดำเนินงานของกลุ่มในระยะแรกนี้จึงเป็นเพียงการทดลองทำนาแผนใหม่ตามแนวทางของสมาชิกกลุ่มที่ได้วิเคราะห์ร่วมกันเท่านั้น

แนวโน้มในอนาคต

การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ ซึ่งเป็นการดำเนินงานในระยะแรกเป็นการทดลองทำนาหว่าน ผลของการศึกษาพบว่าแนวโน้มที่จะพัฒนาไปได้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มกำลังเสนอโครงการเกษตรผสมผสานเพื่อการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ต่อมูลนิธิแปซิฟิกเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินงาน ด้านการฝึกอบรม การติดต่อประสานงาน และเงินเดือนเจ้าหน้าที่ ซึ่งคาดว่าจะได้รับการสนับสนุนใน พ.ศ. 2535 นี้ (ณัฐพงษ์ ธงไชย.

ความสัมพันธ์ขององค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุน การช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ พบว่ากลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่มีความสัมพันธ์กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเองหลาย ๆ องค์กร ซึ่งส่วนมากจะเป็นการแลกเปลี่ยน แบ่งปันข้อมูล ผลได้ ผลเสียของการทำนาพลังธรรมชาติ กับเจ้าหน้าที่สนามของศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน และเจ้าหน้าที่สนามของโครงการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน (เสงี่ยม วิสาภารถ. 2535) หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนในด้านการให้ข้อมูล และพาหะเดินทางในการศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ คือศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน เนื่องจากศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานมีสำนักงานที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้าน จึงประสานงานได้ง่ายกว่าองค์กรอื่น (มนต์สัน สุโพธิ์. 2535)

กลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่

กลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่เป็นกลุ่มทางเศรษฐกิจ ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้สมาชิกได้เลี้ยงหมูสำหรับเป็นอาหารของครอบครัวหรือชุมชน เป็นกิจกรรมที่พยายามให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านการผลิตอาหารได้ ผลการศึกษาของกลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่มีดังนี้

ความเป็นมา

กลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่จัดตั้งขึ้นเมื่อ เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2534 จากการที่พ่อสูง ประธานศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ได้เข้าร่วมประชุมประจำเดือนของชมรมผู้มชู่ไท้อีสาน พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ประธานกลุ่มพันธูพันธ์บ้าน ได้พูดคุยเกี่ยวกับการเลี้ยงหมู พันธุ์พื้นเมืองที่กลุ่ม พันธุ์พื้นบ้านดำเนินการอยู่ ที่ประชุมได้ร่วมแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับ ข้อเด่น ข้อด้อยของการเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นเมือง พ่อสูง ได้พิจารณาถึงประโยชน์ที่จะได้รับ เกี่ยวกับต้นทุนการผลิต มีความต้านทานโรค ขนาด รูปร่าง ปริมาณเหมาะสมกับกิจกรรมของชาวบ้าน เช่น

การลงแขก ทำบุญ ประกอบกับเล็งเห็นผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเลี้ยงหมูมีมากกว่าการเลี้ยงหมา ซึ่งด้วยความลงในสภาวการณปัจจุบัน จึงได้นำแนวคิดการเลี้ยงหมูกับชุมชนเมืองมาพูดคุยกับชาวบ้าน เพื่อเตรียมจัดตั้งกลุ่มและคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงาน ซึ่งมีความมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. เพื่อสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่มีแนวทางเดียวกัน
2. เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ ให้เข้มแข็ง
3. เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านสร้างฐานชีวิตให้เข้มแข็ง
4. เพื่อให้ประชาชนมีอาหารที่อุดมสมบูรณ์
5. เพื่อเป็นฐานต่อรองให้เกิดความสมดุลย์ในด้านราคา

การดำเนินงาน

ในการดำเนินงานกลุ่มกิจกรรมหมูหมาหมาหนี่ สมาชิกได้มีการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงาน ดังรายชื่อต่อไปนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย

1. อาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร
2. อาจารย์พรวิทย์ ธนาพร
3. อาจารย์บุญมี บุญจันทิก
4. พ่อสูง

คณะกรรมการดำเนินงาน ประกอบด้วย

แม่จันดี	อู่ดา	ประธานกรรมการ
แม่ช่วง	ราชบุรี	รองประธานกรรมการ
แม่ทองศรี	ศรีสูง	กรรมการ
แม่ทองย่น	หมื่นมนตรี	กรรมการ
นางยนต์	คำหลง	กรรมการ

นางหญิงมาน ศรียศ กรรมการและเลขานุการ

นายณัฐพงษ์ ชงไชย ผู้ประสานงานโครงการ

เป็นที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมหมูมาหาหน้ คณะกรรมการเป็นสตรีทั้งหมด

ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้สตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง สำหรับระเบียบการดำเนินงาน คณะกรรมการดำเนินงานได้วางระเบียบ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. สมาชิกและคณะกรรมการจะมีการประชุมทุกวันที่ 15 ของเดือน
2. สมาชิกจะต้องฝากเงินล่วงหน้าจะสะสมร่วมกัน
3. สมาชิกจะต้องดูแลหมูให้ดี
4. สมาชิกผู้เลี้ยงหมูจะได้รับประโยชน์เมื่อแม่พันธุ์ตกลูกครอกแรก
5. การแบ่งปันผลประโยชน์ ผู้เลี้ยงจะได้รับแม่พันธุ์และลูกหมู 1 ตัว

ผู้เลี้ยงจะต้องให้ค่าผสมพันธุ์แก่ผู้เลี้ยงหมูพ่อพันธุ์เป็นลูกหมู จะนวน 1 ตัว ลูกหมูที่เหลือผู้เลี้ยงจะต้องส่งคืนกลุ่ม

6. ในกรณีที่หมูป่วย หรือได้รับอุบัติเหตุ หรือเหตุสุดวิสัย เมื่อผู้เลี้ยงต้องการกระทำการใด ให้แจ้งต่อคณะกรรมการ ถ้ามีการจำหน่าย จ่าย โอน ให้ส่งเงินเข้ากองทุนของกลุ่มหมูมาหาหน้ เป็นเงิน ไม่ต่ำกว่า 400 บาท

7. ผู้เลี้ยงฆ่าหมูแม่พันธุ์โดยไม่บอกคณะกรรมการ หรือฆ่าโดยผลการ ให้คณะกรรมการเรียกเงินที่ขายได้ทั้งหมด เข้ากองทุนของกลุ่มหมูมาหาหน้ และให้คณะกรรมการมีสิทธิ์ฟ้องร้องตามกฎหมาย

8. ถ้าผู้เลี้ยงไม่กระทำตามระเบียบดังกล่าว ถือว่าขาดสมาชิกภาพ ในการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่มหมูมาหาหน้ ถือว่าประชาชนในหมู่บ้านเครือข่ายของคุณ์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด เป็นสมาชิกของกลุ่ม แต่ในการดำเนินงานระยะแรกมีเป้าหมายให้สมาชิกที่บ้านดงเต็งเท่านั้น สมาชิกของกลุ่มคือประชาชนชาวบ้านดงเต็ง ซึ่งสมาชิกคนใดจะได้เลี้ยงหมูนั้นขึ้นอยู่กับพิจารณาของคณะกรรมการ และสมาชิกจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นผู้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข
2. มีความตั้งใจช่วยเหลือกิจกรรมส่วนรวม
3. เป็นสมาชิกของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด
4. ไม่เลียงสุโข
5. เป็นผู้มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์
6. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต ชยันท์มาหากิน

การดำเนินงานของกลุ่มหมู่บ้านแห่งนี้ คณะกรรมการได้มีการคัดเลือกสมาชิกที่มีความประสงค์จะเข้าร่วมกิจกรรม จากสมาชิกที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อเลี้ยงหมู พันธุ์หมูพื้นเมือง ได้มาจากการประสานงานของคณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด กับองค์กรสมาชิกของชมรมอ้อมชูไถ้อีสาน ได้รับการช่วยเหลือโดยวิธีการให้ยืมพันธุ์หมูพื้นเมือง จากกลุ่มพันธุ์หมูพื้นบ้าน เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2534 จำนวน 11 ตัว และจากศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนาอำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2534 จำนวน 10 ตัว จากการสนทนากับสมาชิกในระยะแรก มีผู้แสดงความจำนงจะเลี้ยงหมูเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อเห็นลูกหมูมีขนาดเล็กมาก เกรงว่าจะเลี้ยงไม่โต มีสมาชิกบางคนได้สละสิทธิ์ ทำให้ลูกหมูรุ่นที่ 1 เหลือ 3 ตัว ประธานกลุ่มและแม่สงวน สมสีดา รับเลี้ยงเพิ่มอีก 1 ตัว เป็น 2 ตัว แม่ดอกไม้ สิงห์แก้ว รับเลี้ยงเพราะความสงสารอีก 1 ตัว (ดอกไม้ สิงห์แก้ว. 2535) จากการที่สมาชิกเลี้ยงหมูรุ่นที่ 1 ได้ผลดี ทำให้หมูรุ่นที่ 2 ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับผู้เลี้ยงอีกต่อไป ในระยะที่ผู้วิจัยกำลังเก็บรวบรวมข้อมูล ปรากฏว่าหมูรุ่นที่ 1 ตกลูกครอกแรกแล้วได้รับความสนใจจากสมาชิกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเห็นได้จากการแสดงความจำนงขอเลี้ยงหมูของสมาชิกต่อคณะกรรมการ จนลูกหมูไม่พอกับความต้องการ (ช่วง ราชบุรี. 2535)

ผลการดำเนินงาน

จากการศึกษาผลการดำเนินงานของกลุ่มหมู่บ้านแห่งนี้ พบว่าคณะกรรมการกลุ่มสามารถช่วยเหลือให้สมาชิกได้เลี้ยงหมู จำนวน 20 ครอบครัว สามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

หมู่บ้านที่ 1 (ยืมจากกลุ่มพันธบัตรพื้นบ้าน) จำนวน 7 ครอบครัวดังนี้

1. แม่เนาวัล จันทะภักดี	2 ตัว
2. แม่ดอกไม้ สิงห์แก้ว	1 ตัว
3. แม่ช่วง ราชบุรี	1 ตัว
4. แม่จันดี อุณา	2 ตัว
5. แม่ลิ้วน แสนตรี	1 ตัว
6. แม่สงวน สมลีดา	2 ตัว
7. แม่ท่อน ศรีสูง	1 ตัว

หมู่บ้านที่ 2 (ยืมจากศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนา) จำนวน 9

ครอบครัว ดังนี้

1. แม่ทองยูน หมั่นมนต์	1 ตัว
2. แม่บุญมา สิงห์แก้ว	1 ตัว
3. แม่ทองศรี ศรีสูง	1 ตัว
4. พ่อศิริ วรไวย์	1 ตัว
5. แม่มี จันทาสี	1 ตัว
6. แม่กลาง โยราช	1 ตัว
7. นางหนุบาน ศรียศ	1 ตัว
8. นางชนต์ คำหลง	1 ตัว
9. โรงเรียนบ้านดงเค็ง-ดอนทัน	2 ตัว

หมู่บ้านที่ 3 ซึ่งเป็นลูกหมูที่กลุ่มสามารถผลิตเองได้ (แม่ช่วง ราชบุรี เป็นผู้เลี้ยง) จำนวน 4 ครอบครัว ดังนี้

1. นางยุพา หินนนท์	2 ตัว
2. แม่ทนาย วรไวย์	1 ตัว

3. นางบุญส่ง รักษาพล 2 ตัว

4. นางบุญเวิน วงศ์ศรี 1 ตัว

ผลการดำเนินงานของกลุ่มหมูมาหมาหนี่ นอกจากจะแบ่งปันหมูให้สมาชิกเลี้ยง เพื่อสร้างรากฐานอันมั่นคงให้กับครอบครัวแล้ว คณะกรรมการยังได้แบ่งปันหมูจำนวน 2 ตัวให้กับ โรงเรียนบ้านดงเค็ง-ดอนหัน ได้เลี้ยงหมูเพื่อฝึกการเลี้ยงสัตว์ให้กับเยาวชนของชุมชน และ เตรียมตัวเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป อีกประการหนึ่ง คณะกรรมการยังได้แบ่งปันหมู จำนวน 1 ตัว ให้แก่แม่ทนาย วรไวย์ ซึ่งเป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินใด ได้มีโอกาสเลี้ยงหมูเพื่อสะสมทุนในอนาคตนับว่าเป็นการให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสอย่างแท้จริง

ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา การดำเนินงานมีอุปสรรคดังนี้

1. สมาชิกขาดความระมัดระวัง ในการนำหมูแม่พันธุ์ไปผสมพันธุ์ สมาชิกขาดความระมัดระวัง ทำให้หมูแม่พันธุ์รุ่นที่ 1 ขาดการ จำนวน 1 ตัว
2. สมาชิกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม มีการฆ่าและหมูแม่พันธุ์จำนวน 2 ตัว คณะกรรมการติดตามทวงค่าหมูแม่พันธุ์จำนวนหลายครั้ง

แนวโน้มในอนาคต

การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่ในอนาคต คณะกรรมการมีนโยบายที่จะขยายงาน โดยการแบ่งปันหมูไปยังหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ทั้ง 5 หมู่บ้าน และมีการวางแผนงานแก้ไขปัญหาการขาดแคลนไร่ข้าวสำหรับเลี้ยงหมู โดยการหาทุนสำหรับสร้างโรงสี เพื่อรับสีข้าวของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ที่ซื้อจากสมาชิก แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากกลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่เป็นเครือข่ายของ กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ เมื่อธนาคารโค-กระบือพัฒนาเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด การที่จะนำกลุ่มกิจกรรมหมูมาหมาหนี่ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสหกรณ์ ถ้าไม่มีการทำความเข้าใจใน

หมู่สมาชิก และคณะกรรมการอาจจะก่อให้เกิดปัญหาได้

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านกับองค์กรสนับสนุน
การช่วยเหลือตนเอง

จากการศึกษากิจกรรมของกลุ่มหมู่บ้านนาหนานิ พบว่ากลุ่มหมู่บ้านนาหนานิเป็นกลุ่ม
กิจกรรมหนึ่งของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ซึ่งเป็นองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองระดับ
ชุมชน ได้มีความสัมพันธ์กับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง จากภายนอกชุมชนหลาย ๆ
หน่วยงาน ทำให้หน่วยงานเหล่านี้มีบทบาทต่อการดำเนินงานพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของ
บ้านดงเค็ง ดังต่อไปนี้

1. ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน มีบทบาทอย่างมากในการ
ปลูกฝังแนวความคิดในการนำวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน
หรือพื้นที่หมู่บ้านพื้นเมือง สัตว์พื้นเมือง ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้
ประชาชนมีความคุ้นเคย สามารถควบคุมกระบวนการผลิตได้ โดยผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการ
พื้นฐานของครอบครัวเป็นเบื้องต้น การเลี้ยงหมูพื้นเมืองเป็นทางเลือกอีกแนวทางหนึ่ง ที่ศูนย์
วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสานเสนอให้ชาวบ้านดงเค็งเลือก

2. โครงการพัฒนาชนบทอีสาน มีบทบาทอย่างมากในการผลักดันให้ศูนย์
วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนเพื่อการพัฒนาทั้งหลายในภาคอีสาน
เป็นชมรมอู่มชู่ไทยอีสาน เป็นองค์กรประชาชนระดับภาคให้องค์กรสมาชิก ได้พบปะหารือ แลกเปลี่ยน
แบ่งปัน ประสบการณ์ ในการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรสมาชิกต่าง ๆ และเป็นองค์กรที่
สนับสนุนพาหะในการขนส่งพันธุ์หมูจากกลุ่มพันธุ์พื้นเมือง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร และ
ศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนา อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ให้กลุ่มหมู่บ้านนาหนานิ
อีกด้วย

3. กลุ่มพันธุ์พื้นเมือง ให้ยืมหมูพันธุ์พื้นเมือง จำนวน 11 ตัว ระยะเวลา
ส่งคืน 3 ปี ในอัตราดอกเบี้ย 1/1 ตัว

4. ศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนา ให้ยืมหมูพันธุ์พื้นเมือง จำนวน 10 ตัว ระยะเวลาส่งคืน 3 ปี อัตราดอกเบี้ย 1/1 ตัว

เมื่อพิจารณากิจกรรมที่ชุมชนได้ดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2525 แล้วจะเห็นในภาพรวมว่าชุมชนพยายามสร้างขีดความสามารถของประชาชน โดยการประสานงานกับองค์กรพัฒนาภายนอกชุมชนเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยน ความรู้ แนวคิด และประสบการณ์กับนักพัฒนา ซึ่งเป็นการพัฒนาบุคลากรของชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนาต่อไป นอกจากนี้ชุมชนได้พยายามสร้างขีดความสามารถของชุมชน โดยการประสานงานขอรับการสนับสนุนจากองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง ได้แก่ สำนักงานปศุสัตว์อำเภอเมืองมหาสารคาม สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองมหาสารคาม ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน โครงการพัฒนาชนบทอีสาน ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานการพัฒนา ศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิม กลุ่มพันธู์พืชพื้นบ้าน และสมาคมผู้บริโภคสงขลา เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินงานปรับปรุง ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมให้สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของประชาชนในชุมชนได้ ปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสม จัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ให้ชุมชนสามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในชุมชนได้ สร้างกลุ่มกิจกรรมให้สมาชิกในชุมชนได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พยายามปรับวัฒนธรรมของชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน การที่ชุมชนได้ดำเนินการดังกล่าวเป็นความพยายามของชุมชน ในการสร้างขีดความสามารถของคนในชุมชน สร้างขีดความสามารถของชุมชน ให้สามารถช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ โดยการร่วมมือกัน จัดระบบทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม สภาพจิตใจให้ประชาชนในชุมชนสามารถดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและผู้อื่นได้ แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็งยังมีปัญหาต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาภายในชุมชน ในประเด็นปัญหาภายในชุมชน มีปัญหาหลาย

ประการคือ ประการที่หนึ่ง ผู้นำมีแนวคิดขัดแย้งกัน ผู้นำที่เป็นทางการ (พ่อแสง) กับผู้นำที่ไม่เป็นทางการ (พ่อสูง) มีแนวคิดในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน พ่อแสงมีแนวคิดใหม่เอียงทางอนุรักษ์นิยม ดำเนินงานพัฒนาตามแนวทางของรัฐ มีความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาของรัฐ พ่อสูง มีแนวคิดใหม่เอียงทางก้าวหน้าและมีความสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้ประชาชนบางส่วนและกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการไม่มั่นใจเป้าหมายที่แท้จริงของพ่อสูง พ่อแสงเป็นบุคคลที่พ่อสูงสนับสนุนให้เข้ารับตำแหน่งผู้นำที่เป็นทางการแทนพ่อสูง เมื่อมีแนวทางการดำเนินงานที่แตกต่างกัน พ่อแสงจึงวางเฉยต่อการดำเนินงานพัฒนาของพ่อสูง พ่อแสงจึงได้รับการกล่าวหาว่าไม่รู้บุญคุณ ประการที่สอง การช่วงชิงบทบาทความเป็นผู้นำ กล่าวคือ กลุ่มพ่อสูงเคยเฟื่องฟูจนสมาชิกภาพของสมาชิกกลุ่มกิจกรรมรายหนึ่ง และงดให้ความช่วยเหลือจากกิจกรรมในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอปิดแก่สมาชิกรายนั้น แต่กลุ่มพ่อแสง ได้ให้ความช่วยเหลือโดยให้สมาชิกรายนั้น เลี่ยงกระป๋องจากโครงการอื่นเนื่องมาจากพระราชดำริ ประการที่สาม ความไม่มั่นใจในการดำเนินงาน สมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งไม่ไว้วางใจในการดำเนินงานทางด้านการเงินของกลุ่มพ่อสูง โดยเฉพาะกองทุนเงินล้าน ประการสุดท้าย การให้การศึกษาแก่ชุมชน คณะผู้นำการพัฒนาให้การศึกษาแก่ชุมชนไม่ต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกในชุมชนบางส่วนไม่เข้าใจเป้าหมายแนวทางการพัฒนาของชุมชน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนในอนาคต

2. ปัญหาจากภายนอกชุมชน ปัญหาจากภายนอกชุมชนมีปัญหหลาย ประการที่เกี่ยวข้องกันคือประการที่หนึ่ง ความไม่มั่นใจในเป้าหมายของผู้นำไม่เป็นทางการ เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับปฏิบัติงานไม่มั่นใจในเป้าหมายที่แท้จริงของพ่อสูง ทำให้การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับกลุ่มพ่อสูง มีน้อย ส่งผลให้เกิดความไม่เข้าใจในแนวทางการดำเนินงานของแต่ละฝ่ายมากขึ้น ประการที่สอง แนวทางการพัฒนาขององค์กรพัฒนาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ องค์กรพัฒนาของรัฐเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และความสำเร็จของการพัฒนา (การประกวดหมู่บ้านพัฒนาในระดับต่าง ๆ) แต่องค์กรพัฒนาเอกชนเน้นการพัฒนาคน องค์กรพัฒนาของรัฐพยายาม

ผลักดันให้ชุมชนส่งหมู่บ้านเข้าประกวด แต่กลุ่มพ่อสูงคัดค้าน ทำให้องค์การบริหารของรัฐและกลุ่มพ่อสูง
ไม่เข้าใจกันมากขึ้น

ผลของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง

การศึกษา เพื่อให้ทราบถึงผลของการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) จากผู้รู้ คณะกรรมการกลุ่มกิจกรรม และสมาชิกกลุ่มกิจกรรมจำนวน 8 กลุ่มกิจกรรม ได้แก่ กลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าว กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง กลุ่มกิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม (หม่อน-ไหม) กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ กลุ่มกิจกรรมหมูมาหาหน้ โดยการแจกจ่ายคำตอบของกลุ่มประชากรแล้วคำนวณเป็นค่าสถิติร้อยละ ในการนำเสนอผู้วิจัยได้นำเสนอโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามกรอบของการพึ่งตนเองระดับชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การมีรายรับรายจ่ายสมดุลย์ ผลิตเพื่ออยู่ เพื่อกินที่เหลือขาย ไม่ขาดทุน ไม่มีหนี้สิน ประหยัด สร้างองค์การทางเศรษฐกิจ
2. องค์ประกอบทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย การสร้างหรือฟื้นฟู ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมขึ้นใหม่ สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้ สร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ประชาชนร่วมรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน
3. องค์ประกอบทางเทคโนโลยี ประกอบด้วย ความรู้ทางเทคโนโลยี การซ่อมแซม ปรับปรุง ดัดแปลงเทคโนโลยีได้ภายในชุมชน สามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีได้
4. องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความเอื้อเฟื้อ การช่วยเหลือ เกื้อกูล สถาบันครอบครัวที่มั่นคง การนับถือผู้อาวุโสในชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น

5. องค์ประกอบทางจิตใจ ประกอบด้วย ความขยัน ความมุ่งมั่น ความไม่โลภ ความไม่ฟุ้งเฟ้อ การตัดสินใจด้วยตนเอง การเลือกแนวทางการดำรงชีวิตด้วยตนเอง

องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้ จะมีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกัน เกื้อกูลกัน ในการนำเสนอ ผู้วิจัยได้นำเสนอต่อไปนี้

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ

การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ มีส่วนประกอบ 6 ประการ คือ การมีรายรับรายจ่าย สมดุลย์ การผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินที่เหลือขาย ไม่ขาดทุน ไม่มีหนี้สิน ประหยัด และสร้างองค์การทางเศรษฐกิจ

1. การมีรายรับรายจ่ายสมดุลย์ ผลการศึกษาพบว่า ในรอบปี พ.ศ. 2534 กลุ่มประชากรมีรายรับได้จากการขายผลผลิตทางเกษตร การรับจ้างจากภายนอกชุมชน การจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ การค้าขายภายในชุมชน และหัตถกรรม เพื่อนำมาใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันเป็นค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล ค่าเชื้อเพลิง ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าลงทุนในการผลิต เป็นต้น

ด้านรายรับและรายจ่ายของกลุ่มประชากร ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มประชากรมีรายรับได้ต่อปี เรียงตามลำดับดังนี้ รายได้ 5,000-10,000 บาท จำนวน 14 ครอบครัว (ร้อยละ 20.89) รายได้ 10,001-15,000 บาท จำนวน 14 ครอบครัว (ร้อยละ 20.89) รายได้ 20,001-25,000 บาท จำนวน 9 ครอบครัว (ร้อยละ 13.43) และมีรายจ่ายต่อปีเรียงตามลำดับ ดังนี้ รายจ่าย 5,000-10,000 บาท จำนวน 20 ครอบครัว (ร้อยละ 29.85) รายจ่าย 15,001-21,000 บาท จำนวน 15 ครอบครัว (ร้อยละ 22.39) รายจ่ายต่ำกว่า 5,000 บาท จำนวน 9 ครอบครัว (ร้อยละ 13.43) ดังปรากฏในตาราง 7

ตาราง 7 แสดงระดับรายได้และรายจ่ายของกลุ่มประชากรในรอบปี พ.ศ. 2534

ระดับรายได้และรายจ่าย (บาท)	รายได้		รายจ่าย	
	จำนวน ครอบครัว	ร้อยละ	จำนวน ครอบครัว	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5,000	3	4.48	9	13.43
5,000-10,000	14	20.89	20	29.85
10,001-15,000	14	20.89	7	10.46
15,001-20,000	7	10.45	15	22.39
20,001-25,000	9	13.43	5	7.46
25,001-30,000	7	10.45	4	5.97
30,001-35,000	4	5.97	5	7.46
35,001-40,000	1	1.49	2	2.98
40,001-45,000	4	5.97	-	-
45,001-50,000	-	-	-	-
50,001-55,000	2	2.99	-	-
55,001-60,000	-	-	-	-
60,000 บาทขึ้นไป	2	2.99	-	-
รวม	67	100.00	67	100.00

ด้านความสมดุลย์ของรายรับ รายจ่าย ผลการศึกษา รายรับ รายจ่ายของกลุ่มประชากรในระดับครอบครัว พบว่ากลุ่มประชากรมีการขาดดุลย์ ดังปรากฏในตาราง 8 เรียงตามลำดับดังนี้ ขาดดุลย์ระหว่าง 0-5,000 บาท จำนวน 14 ครอบครัว (ร้อยละ 20.90) ขาดดุลย์ระหว่าง 5,001-10,000 บาท จำนวน 4 ครอบครัว (ร้อยละ 5.97) ขาดดุลย์ระหว่าง 15,001-20,000 บาท จำนวน 4 ครอบครัว (ร้อยละ 5.97) สำหรับกลุ่มประชากรที่ได้ดุลย์ระหว่าง 0-5,000 บาท จำนวน 12 ครอบครัว (ร้อยละ 17.91) ได้ดุลย์ระหว่าง 5,001-10,000 บาท จำนวน 12 ครอบครัว (ร้อยละ 17.91) ได้ดุลย์ระหว่าง 10,001-15,000 บาท จำนวน 5 ครอบครัว (ร้อยละ 7.45) เมื่อมองในภาพรวมแล้วจะเห็นว่า กลุ่มประชากรขาดดุลย์จำนวน 24 ครอบครัว (ร้อยละ 35.82) และกลุ่มประชากรที่ได้ดุลย์ จำนวน 43 ครอบครัว (ร้อยละ 64.18)

ตาราง 8 แสดงความสมดุลย์ของรายรับและรายจ่ายของกลุ่มประชากร ในรอบปี 2534 จำแนกตามระดับความสมดุลย์

ระดับความสมดุลย์ (บาท)	จำนวน	
	ครอบครัว	ร้อยละ
ขาดดุลย์ 15,001-20,000	4	5.97
ขาดดุลย์ 10,001-15,000	2	2.99
ขาดดุลย์ 5,001-10,000	4	5.97
ขาดดุลย์ 0-5,000	14	20.90
ได้ดุลย์ 0-5,000	12	17.91
ได้ดุลย์ 5,001-10,000	12	17.91

ตาราง 8 (ต่อ)

ระดับความสมดุลง (บาท)	จำนวน	
	ครอบครัว	ร้อยละ
ได้ดุลง 10,001-15,000	5	7.45
ได้ดุลง 15,001-20,000	4	5.97
ได้ดุลง 20,001-55,000	2	2.99
ได้ดุลง 25,001-30,000	4	5.97
ได้ดุลง 30,000 บาท ขึ้นไป	4	5.97
รวม	67	100.00

สำหรับที่มาของรายได้ในรอบปี 2534 ของกลุ่มประชากร ผลการศึกษาที่มาของรายได้ พบว่า รายได้ของกลุ่มประชากรส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างภายนอกชุมชน ซึ่งส่วนมากเป็นงานก่อสร้างและโรงงานเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป จำนวน 716,400 บาท (ร้อยละ 53.87) จากการขายข้าว จำนวน 193,320 บาท (ร้อยละ 14.54) จากการทำกิจกรรมอื่น ๆ (ขายที่ดิน การค้าขาย ค้าโค กระบือ และการจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ) จำนวน 104,270 บาท (ร้อยละ 7.84) ดังปรากฏในตาราง 9

ตาราง 9 แสดงที่มาของรายได้ของกลุ่มประชากรในรอบปี 2534

ที่มาของรายได้	จำนวนครอบครัว		จำนวนเงิน	
	ประชากร	ร้อยละ (ของกลุ่มประชากร)	บาท	ร้อยละ (ของรายได้ทั้งหมด)
ข้าว	38	56.79	193,320	14.54
พืชสวน	11	16.41	7,200	0.54
ปอ	23	34.32	64,200	4.83
มันสำปะหลัง	15	22.38	47,100	3.54
บ่อปลา	10	14.92	10,900	0.82
เบ็ด	5	7.46	1,780	0.13
ไก่	17	25.37	11,805	0.89
หมู	5	7.46	7,200	0.54
วัว	4	5.97	44,700	3.36
ควาย	15	22.38	87,800	6.60
ให้เช่าที่ดิน	2	2.98	2,500	0.19
ซ่อม-สร้าง	3	4.47	9,000	0.68
หัตถกรรม	15	22.38	21,650	1.63
รับจ้าง	56	83.58	716,400	53.87
อื่น ๆ	9	13.43	104,270	7.84
รวม			1,329,825	100.00

หมายเหตุ อื่น ๆ หมายถึง รายได้จากการค้าขายภายในหมู่บ้าน ขายที่ดิน จับปลาจากแหล่งน้ำ
ธรรมชาติและการค้าโค กระบือ

ทางด้านรายจ่ายของกลุ่มประชากรในรอบปี 2534 ผลการศึกษาพบว่า รายจ่ายของ
กลุ่มประชากร ซึ่งปรากฏในตาราง 10 ดังนี้ ค่าอาหาร จำนวน 374,435 บาท (ร้อยละ 35.69)
ค่าดอกเบี้ยเงินกู้และชำระหนี้ จำนวน 157,428 บาท (ร้อยละ 15.10) ค่ารักษาพยาบาล
จำนวน 106,850 บาท (ร้อยละ 10.19)

ตาราง 10 แสดงรายจ่ายของกลุ่มประชากรในรอบปี 2534

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)	ร้อยละ (ของรายจ่ายทั้งหมด)
อาหาร	374,435	35.69
เครื่องนุ่งห่ม	68,000	6.48
รักษาพยาบาล	106,850	10.19
ไฟฟ้า	17,650	1.68
เชื้อเพลิง	440	0.04
การศึกษาของบุตร	27,900	2.66
ทำบุญ	79,800	7.61
อบายมุข	52,855	5.04
การพักผ่อน	18,710	1.78
ชำระหนี้	157,428	15.01

ตาราง 10 (ต่อ)

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)	ร้อยละ (ของรายจ่ายทั้งหมด)
ค่าเช่า	3,166	0.03
ค่าลงทุนการศึกษา	91,630	8.74
อื่น ๆ (ภาษี เครื่องอำนวยความสะดวก)	50,170	4.78
รวม	1,049,034	100.00

หมายเหตุ หมายมุข หมายถึง บุหรี่ ยาสูบ เหล้า เบียร์ และการเลี้ยงโชค

เมื่อพิจารณตาราง 7 8 9 10 ประกอบกันแล้ว จะเห็นได้ว่า สมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งออกไปรับจ้างภายนอกชุมชน เพื่อหารายได้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัว ถึงแม้ว่ากลุ่มประชากรทุกครอบครัว มีอาชีพในการทำนา แต่มีรายได้จากการขายข้าว ที่เหลือจากการบริโภค จำนวน 38 ครอบครัว อีก 29 ครอบครัว ไม่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภคในครอบครัว มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ กลุ่มประชากรส่วนมากมีรายได้ที่สอดคล้องกับรายจ่าย แต่การขยายตัวในด้านสมาชิกและ เงินออมของกองทุนเงินล้าน เป็นไปอย่างเชื่องช้า

2. การผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินที่เหลือขาย การผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินเป็นเป้าหมายการผลิตของสมาชิกเพื่อบริโภคในชุมชน ถ้าพิจารณาเป้าหมายการผลิตข้าวของกลุ่มประชากรที่ปรากฏในตาราง 11 จะเห็นว่า กลุ่มประชากรมีเป้าหมายการผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัว จำนวน

65 ครอบครั้ว (ร้อยละ 97.01) ผลิตข้าวเพื่อขายสลับปี จำนวน 8 ครอบครั้ว (ร้อยละ 11.94) และผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินเมื่อมีความจำเป็นต้องการใช้เงินจึงขาย จำนวน 5 ครอบครั้ว (ร้อยละ 8.95)

ตาราง 11 แสดงเป้าหมายของการผลิตข้าว

เป้าหมายการผลิต	จำนวนครอบครั้ว	ร้อยละ
ผลิตเพื่อขาย	8	11.94
ผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน	65	97.01
ผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน ขายเมื่อจำเป็น	5	8.95

จากการที่สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ได้รับซื้อข้าวเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2535 มีสมาชิกในชุมชน จำนวน 72 ครอบครั้ว ได้ขายข้าวให้กับสหกรณ์ฯ จำนวน 25 ตัน เฉลี่ยครอบครั้วละ 347.22 กิโลกรัม ซึ่งเป็นการขายข้าวตามศตวรรษของชาวอีสานโดยทั่วไป คือ "เห็นน้องจึงขาย" (บัวศรี ศรีสูง. 2535) ถึงแม้ว่าชุมชนสามารถผลิตข้าวได้เป็นจำนวนมากจนสามารถขายผลผลิตที่เหลือได้นั้น แต่เมื่อพิจารณาตาราง 10 ประกอบแล้วจะเห็นว่า อาหารที่ชุมชนต้องนำเข้ามาจากภายนอกชุมชนมีมูลค่า จำนวน 374,435 บาท จากการสังเกตร้านค้าภายในหมู่บ้าน จำนวน 3 ร้าน พบว่า มีสินค้าประเภทอาหารที่วางขาย ได้แก่ ปลาทุ หนุ ไข่ ปลาแห้ง ผัก หอม กระเทียม ยี่ห่วย สารระเหย ปลาข้าว หนมจีน ก๋วยเตี๋ย และจากการสัมภาษณ์เจ้าของร้านซึ่งให้คำตอบที่ใกล้เคียงกันว่า มูลค่าของสินค้าที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชนมีมูลค่าประมาณ

วันละ 1,000 บาท และจะเพิ่มมูลค่าขึ้นประมาณวันละ 2,000 บาท ในฤดูกาลทำนา (จังหวัด ชนบุรี. 2535 ; นาค อุ่นดา. 2535 ; สมถวิล เจริญศิริ. 2535) แสดงให้เห็นว่าชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องข้าว แต่ไม่สามารถพึ่งตนเองในเรื่องอาหาร และพืชผักสวนครัว

3. ไม้ขาดทุน เป็นการผลิตที่มีประสิทธิภาพมีกำไรจากการลงทุน ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรของกลุ่มประชากร ดังปรากฏในตาราง 12 จะเห็นได้ว่า กลุ่มประชากรมีต้นทุนการผลิตทั้งสิ้น จำนวน 91,630 บาท สามารถเรียงลำดับมูลค่าปัจจัยการผลิตได้ดังนี้ ค่าแรงงาน จำนวน 44,000 บาท (ร้อยละ 48.02) ค่าเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช จำนวน 22,260 บาท (ร้อยละ 24.29) ค่าดอกเบี้ยเงินกู้ จำนวน 10,800 บาท (ร้อยละ 11.79)

ตาราง 12 แสดงมูลค่าการลงทุนทางการเกษตรในปีการผลิต 2534 จำแนกตามปัจจัยการผลิต

มูลค่าการลงทุน	จำนวนเงิน (บาท)	ร้อยละ
ค่าเครื่องมือการผลิต	2,070	2.26
ค่าดอกเบี้ยเงินกู้	10,800	11.79
ค่าแรงงาน	44,000	48.02
ค่าเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช	22,260	24.29
ค่าขนส่ง	10,700	11.67
อื่น (ค่าเมล็ดถั่ว และยาสมุนไพร)	1,800	1.97
รวม	91,630	100.00

เมื่อพิจารณาระดับกำไรขาดทุนของกลุ่มประชากรในปีการผลิต 2534 ที่ปรากฏใน ตาราง 13 จะเห็นว่ากลุ่มประชากรมีการผลิตที่ขาดทุน จำนวน 11 ครอบครัว (ร้อยละ 16.42) ไม่ขาดทุนและไม่ได้กำไร จำนวน 9 ครอบครัว (ร้อยละ 13.43) และกลุ่มประชากรที่ได้กำไร จากการลงทุน จำนวน 47 ครอบครัว (ร้อยละ 70.15) ในกลุ่มประชากรที่ได้กำไรจากการ ลงทุน มีกลุ่มประชากร จำนวน 34 ครอบครัว (ร้อยละ 73.06) มีกำไรจากการลงทุนระหว่าง 1-5,000 บาท

ตาราง 13 แสดงจำนวนครอบครัวที่ได้กำไรหรือขาดทุนจากการลงทุนทางการเกษตรในปีการผลิต 2534 จำแนกตามระดับกำไรขาดทุน

ระดับกำไรขาดทุน	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ขาดทุน 2,001 บาท ขึ้นไป	1	1.49
ขาดทุน 1,001-2,000 บาท	3	4.49
ขาดทุน 1-1,000 บาท	7	10.44
ไม่ขาดทุน - ไม่ได้กำไร	9	13.43
กำไร 1-1,000 บาท	6	8.95
กำไร 1,001-2,000 บาท	9	13.43
กำไร 2,001-3,000 บาท	10	14.92
กำไร 3,001-4,000 บาท	3	4.48
กำไร 4,001-5,000 บาท	6	8.95
กำไร 5,001-6,000 บาท	2	2.98
กำไร 6,001-7,000 บาท	1	1.49

ตาราง 13 (ต่อ)

ระดับกำไรขาดทุน	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
กำไร 7,001-8,000 บาท	3	4.49
กำไร 8,001-10,000 บาท	1	1.49
กำไร 10,001-20,000 บาท	5	7.47
กำไร 20,001 บาท ขึ้นไป	1	1.49
รวม	67	100.00

4. ไม่มีหนี้สิน ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกภายในชุมชนเป็นสมาชิกของแหล่งเงินทุนภายนอกชุมชน คือ สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคามจำกัด ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น สมาชิกได้กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนเหล่านี้เพื่อลงทุนในการผลิต เป็นสินเชื่อบริการระยะสั้น (1 ปี) ระยะกลาง (3 ปี) ในปีบัญชี 2534 (31 มีนาคม 2535) ประชาชนชาวบ้านดงเค็ง ได้เป็นสมาชิกแหล่งเงินทุนภายนอกชุมชนจำนวนทั้งสิ้น และความสามารถในการชำระหนี้ ที่ปรากฏในตาราง 14 แสดงให้ทราบว่า สมาชิกภายในชุมชนเป็นสมาชิกของแหล่งเงินทุนภายนอกชุมชน จำนวน 83 ครอบครัว (ร้อยละ 79.81) ได้กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนในปีบัญชี 2534 จำนวน 680,000 บาท ลูกหนี้มีความสามารถในการชำระหนี้ เมื่อสิ้นปีบัญชี 2534 เป็นจำนวนเงิน 266,400 บาท (ร้อยละ 39.18) ถ้าพิจารณาเป็นรายแหล่งเงินทุน จะพบว่า สมาชิกของสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคามจำกัดมีความสามารถในการชำระหนี้ จำนวน 173,000 บาท (ร้อยละ 30.35) แต่อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาความสามารถในการชำระหนี้ของสมาชิกสหกรณ์ กลุ่มบ้านดงเค็ง ในระหว่าง 4 ปี ที่ผ่านมา

ระหว่าง พ.ศ. 2530-2534 (ปี 2532 ไม่มีข้อมูล) จะพบว่า ความสามารถในการชำระหนี้ ในปีบัญชี 2530 ร้อยละ 33 ปี 2531 ร้อยละ 24 ปี 2532 ไม่มีข้อมูล ปี 2533 ร้อยละ 23 ปี 2534 ร้อยละ 32 ของจำนวนหนี้สินทั้งหมด (ปรีดี วรรณศิริ. 2535) เมื่อพิจารณา ในภาพรวมแล้วเห็นว่าสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ยังมีหนี้สิน

ตาราง 14 แสดงจำนวนสมาชิก แหล่งเงินทุน จำนวนหนี้สิน และความสามารถในการชำระหนี้ จำแนกตามแหล่งเงินทุน เมื่อสิ้นปีบัญชี 2534 (31 มีนาคม 2535)

รายการ	จำนวน		
	สมาชิก	หนี้สิน	ความสามารถชำระหนี้
	(ครอบครัว) (ร้อยละ)	(บาท) (ร้อยละ)	(บาท) (ร้อยละ)
สหกรณ์การเกษตรเมือง	61	570,000	173,000
มหาสารคาม จำกัด	(73.41)	(83.82)	(30.35)
ธนาคารเพื่อการเกษตรและ	15	60,000	60,000
สหกรณ์การเกษตร	(18.07)	(8.82)	(100.00)
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย	7	50,000	33,400
ขอนแก่น	(8.44)	(7.36)	(66.80)
รวม	83	680,000	266,400
	(79.81) ¹	(100.00)	(39.18)

หมายเหตุ ¹ หมายถึง จำนวนร้อยละที่คำนวณจากจำนวนประชากร 104 ครอบครัว

5. ประหยัด การประหยัดเป็นการใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างคุ้มค่า ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มประชากรได้ใช้จ่ายทรัพย์สิน เพื่อประโยชน์ด้านต่าง ๆ ดังตาราง 15 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มประชากรมีการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัย จำนวน 22 ครอบครัว (ร้อยละ 32.83) มีการออมทรัพย์สินกับสถาบันการเงินต่าง ๆ จำนวน 20 ครอบครัว (ร้อยละ 29.83) และซื้อเครื่องใช้ภายในบ้าน จำนวน 17 ครอบครัว (ร้อยละ 25.37) แต่อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณา ตาราง 11 ประกอบ จะพบว่ากลุ่มประชากรมีค่าใช้จ่ายด้านนอขายมข ซึ่งประกอบด้วยสุรา บุหรี่ หนาก พลู และการเลี้ยงโชค ในรอบปี 2534 กลุ่มประชากรมีรายจ่ายในด้านนี้เป็นเงินจำนวน 52,855 บาท มีอัตราส่วน ร้อยละ 5.04 ของรายจ่ายทั้งหมด

ตาราง 15 แสดงจำนวนครอบครัวที่ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สิน จำแนกตามกิจกรรม

รายการ	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ออม	20	29.85
ซื้อที่ดิน	1	1.49
ซื้อเครื่องใช้ภายในบ้าน	17	25.37
ซื้อสัตว์เลี้ยง	16	23.88
ปรับปรุงที่อยู่อาศัย	22	32.83
อื่น ๆ	15	22.38

หมายเหตุ อื่น ๆ หมายถึง การใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อซื้อเครื่องไฟฟ้าประเภทเครื่องอำนวยความสะดวก

6. การสร้างองค์การทางเศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านดงเต็ง ได้มีการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ในรูปแบบขององค์การประชาชน โดยมีการจัดตั้งธนาคารข้าว เพื่อให้บริการแก่สมาชิกในชุมชนที่ขาดแคลนข้าวบริโภค การจัดตั้งธนาคารโค-กระบือ เพื่อให้สมาชิกมีแรงงานไว้ใช้ในการประกอบอาชีพและเป็นการเพิ่มรายได้ของสมาชิกอีกทางหนึ่ง การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง เพื่อสร้างความมั่นใจให้สมาชิกว่าศพของสมาชิกหรือสมาชิกในครอบครัวจะต้องได้รับการจัดการตามประเพณีนิยม และป้องกันการขาดแคลนเงินทุนในการจัดงานศพ การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนภายในชุมชน จัดตั้งกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร เพื่อแก้ไขปัญหาค่าการรักษาพยาบาล กิจกรรมเหล่านี้ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจในชุมชนทั้งสิ้น นอกจากนี้ชุมชนยังได้พัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรนิติบุคคล เรียกว่า สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด เพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางด้านราคาผลผลิต กับองค์การธุรกิจภายนอกชุมชน ดังความคิดเห็นของพ่อศิริ วรไวย์ ว่าเมื่อเรามีสหกรณ์แล้ว สามารถซื้อเอง ขายเอง กำหนดราคาเอง ทำให้ชาวนาพึงพาโรงสีน้อยลง (ศิริ วรไวย์. 2535) ในปีการผลิต 2534 สหกรณ์ฯ ได้ดำเนินการรับซื้อข้าว จากสมาชิกในหมู่บ้านเครือข่ายในอัตรา ข้าวเจ้า กิโลกรัมละ 4.35 บาท ข้าวเหนียว กิโลกรัมละ 3.90 บาท ในการดำเนินงานครั้งนี้ สามารถรับซื้อข้าวจากสมาชิกในเครือข่ายได้ จำนวน 110 ตัน และสามารถขายข้าวให้กับสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด มูลค่าทั้งสิ้น 369,059 บาท นับได้ว่าชุมชนได้สร้างองค์การทางเศรษฐกิจ คือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ซึ่งสามารถสร้างหลักประกันทางด้านตลาดและราคาให้กับสมาชิกในหมู่บ้านเครือข่ายได้

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีส่วนประกอบ 4 ประการ คือ การสร้าง-ฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมขึ้นใหม่ สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้ สร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ร่วมรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

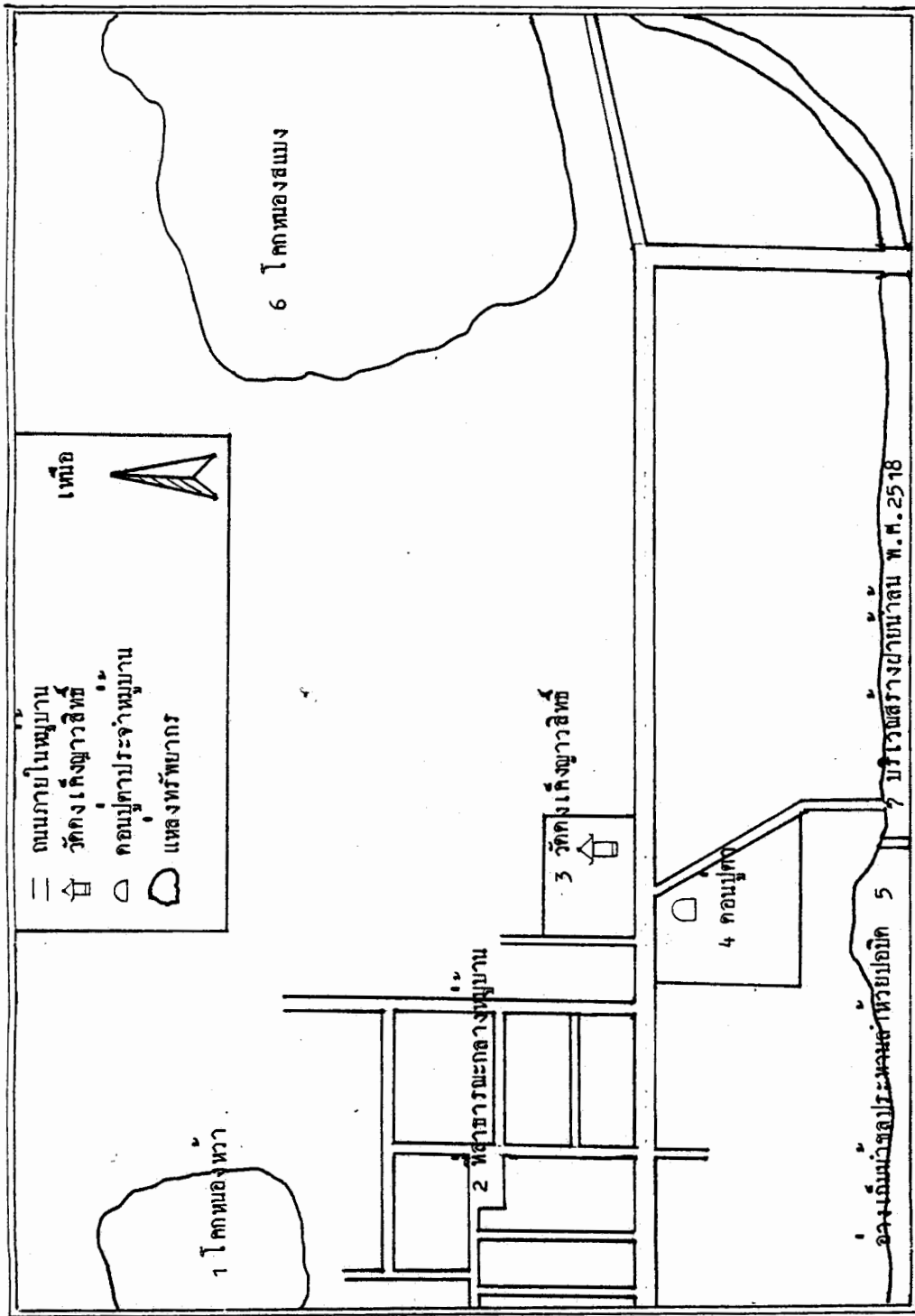
1. การสร้าง-ฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการสร้าง-ฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังต่อไปนี้

ป่าไม้ ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ชุมชนบ้านดงเค็งเคยมีอย่างมากมาช้านานในอดีต แต่จากการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้จับจองที่ดินใน พ.ศ. 2503-2505 ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นอย่างมาก ประกอบกับการปลูกมันสำปะหลัง ทำให้สภาพป่าไม้ของบ้านดงเค็งถูกทำลายจนเกือบหมดสิ้น ในปัจจุบันชุมชนจึงได้เริ่มสร้าง-ฟื้นฟูป่าไม้ขึ้นใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 ที่วัดคงเค็งญาวลิกดิ์ (ภาพประกอบ 12) โดยการปลูกไม้พันธุ์พื้นเมือง ประเภทไม้ยาง จำนวน 5 ไร่ เป็นการร่วมมือของคณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ และผู้มาปฏิบัติธรรมในวันธรรมะสวนะ ปลูกสร้างสวนป่า ยูคาลิปตัส ที่โคกหนองสแบง (ภาพประกอบ 12) จำนวน 170 ไร่ โดยความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยกรมป่าไม้สนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ นอกจากนี้มีการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ อันเป็นส่วนรวมของชุมชนแล้ว ชุมชนยังได้ดำเนินงานตามโครงการหมู่บ้านเขียวขจี ของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เป็นการปลูกไม้ผลตามคันนาเพื่อการบริโภคในครอบครัว มีสมาชิกเข้าร่วมโครงการ 40 ครัวเรือน โครงการปลูกข้าวเลี้ยงปลาในงานนาปลูกไม้ปลูกหญ้าในคันนา (คันนา) ของศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน มีสมาชิกเข้าร่วมโครงการ 60 ครัวเรือน (นัฐพงษ์ ชงไชย. 2535) แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกของโครงการยังขาดการจัดการที่ดีทางด้านการเตรียมดิน การให้น้ำ ทำให้การปลูกไม้ผลไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก

น้ำ ทรัพยากรน้ำ (แหล่งน้ำ) ชุมชนได้พยายามแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับบริโภค แต่ไม่เพียงพอับความต้องการภายในชุมชน เห็นได้จากการไปใช้น้ำที่บ่อนองอิมุนของบ้านดอนหัน (โก ธนบุรี. 2534) และได้ทำการขุดบ่อน้ำของหมู่บ้านที่วัดคงเค็งญาวลิกดิ์ เมื่อ พ.ศ. 2498 (พระเคน โฆสโก. 2534) นอกจากการหาแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคแล้ว ชุมชนได้พยายามสร้างแหล่งน้ำเพื่อเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้งและเพื่อการผลิตปอ ได้กั้นลำห้วยบอบิด (พื้นที่หมายเลข 7 ภาพประกอบ 12) เมื่อ พ.ศ. 2495 แต่เนื่องจากเทคโนโลยีการก่อสร้างไม่สูงนัก ทำให้คันดินชำรุด ต้องมีการร่วมมือกันสร้างใหม่ทุกปีหลังฤดูน้ำหลาก (หลาย เบนจันท์. 2535) ในปี พ.ศ. 2515 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากราชการ จำนวน 5,000 บาท เพื่อก่อสร้าง

ฝายกั้นน้ำลำห้วยปอบิด แต่ไม่สามารถกั้นน้ำได้ในฤดูน้ำหลาก เนื่องจากโครงสร้างของคันดินไม่แข็งแรง พ.ศ.2518 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการผันเงินสู่ชนบท จำนวน 18,000 บาท เพื่อสร้างฝายน้ำกั้นลำห้วยปอบิด ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้เพียง 3 ปี ก็เกิดการชำรุด (สอน แสนตรี. 2534) ในปี พ.ศ.2524 ผู้นำหมู่บ้านได้เริ่มขอบริจาค และขอซื้อดินที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่หมายเลข 5 (ภาพประกอบ 12) เพื่อเตรียมพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำซึ่งใช้เวลาในการเตรียมงาน 6 ปี ใช้เงินทุนของหมู่บ้านเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 160,000 บาท สำหรับการสร้างอ่างเก็บน้ำ ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานชลประทานเขต 4 ขอนแก่น จำนวน 3,844,000 บาท สามารถกักเก็บน้ำได้ 380,000 ลูกบาศก์เมตร จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนในการฟื้นฟูทรัพยากรแหล่งน้ำ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากรัชพากรน้ำได้มากขึ้น

ที่ดิน ในการฟื้นฟูทรัพยากรที่ดินสาธารณะของชุมชน ชุมชนได้มีการจัดซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพิ่มเติม จำนวน 6 ไร่ ราคา 30,000 บาท ทำให้ดอนปู่ตามีพื้นที่เพิ่มขึ้น เป็นจำนวน 9 ไร่ (พื้นที่หมายเลข 4 ภาพประกอบ 12) ซื้อที่ดิน จำนวน 1.5 ไร่ ราคา 8,000 บาท เพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับสร้างศาลากลางบ้าน (พื้นที่หมายเลข 2 ภาพประกอบ 12) ผลักดันประชาชนที่บุกรุกที่สาธารณะโคกหนองสรวงออกจากพื้นที่ และทำการปลูกป่ายูคาลิปตัส นอกจากชุมชนจะมีการซื้อที่ดินเพื่อให้เป็นที่ดินสาธารณะของชุมชนแล้ว สมาชิกในชุมชนยังได้มีการฟื้นฟูคุณภาพของดินให้สูงขึ้น โดยการใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมัก เพื่อปรับปรุงคุณภาพดินให้ดีขึ้น

ภาพประกอบ 12 แผนที่แสดงที่ตั้งแห่งที่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบ้านดงเต็ง

สัตว์ธรรมชาติ สัตว์ธรรมชาติในเขตชุมชนบ้านดงเค็ง เป็นสัตว์ขนาดเล็กที่สามารถใช้เป็นอาหารในท้องถิ่นได้ เช่น งู แย้ กิ้งก่า นก กบ เขียด อึ่งอ่าง การดำเนินงานของชุมชน ในการสร้างเสริม-ฟื้นฟูสัตว์ธรรมชาติเหล่านี้มีเฉพาะอย่าง คือ มีการประกาศห้ามจับกบ เขียด อึ่งอ่าง และปลา ในฤดูวางไข่ ส่วนการสร้างเสริมฟื้นฟูทรัพยากรประเภทสัตว์ธรรมชาติ ยังไม่มีการดำเนินงานของชุมชนแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามการดำเนินงานสร้างฟื้นฟูทรัพยากรประเภทสัตว์ธรรมชาติในระดับบุคคล ที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าที่หายากในชุมชน เช่น แย้ เต่า จิกจัน เนื่องจากชาวบ้านได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องมีการสร้าง-ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จาก แม่ใบ แสนตรี เอาข้าวแลกตุ๋น เพื่อนำไปปล่อยที่สวน (ใบ แสนตรี. 2535) แม่เนาว์ จันทะภักดิ์ เอาข้าวแลกแย้ จำนวน 30 ตัว ปล่อยไว้ที่สวนหลังบ้าน (เนาว์ จันทะภักดิ์. 2535) แม่ดอกไม้ สิงห์แก้ว เอาข้าวแลกจิกจัน จำนวน 200 ตัว ปล่อยไว้ที่วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ (ดอกไม้ สิงห์แก้ว. 2535) พ่อสูง ชื่อเต่ามาจากตลาดสด ตำบลคำเพิ่ม อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร จำนวน 3 ตัว ปล่อยไว้ที่หนองหว่า (ท่อน ศรีสูง. 2535) สำหรับเหตุผลของการปล่อยสัตว์นี้ ทุกคนได้ให้เหตุผลที่สอดคล้องกันว่า ต้องการอนุรักษ์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็น ซึ่งเป็นความเข้าใจของกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชน

2. การสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า สมาชิกภายในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมมือกันสร้าง-ฟื้นฟูขึ้น เพื่อประโยชน์ของสมาชิกในชุมชนดังต่อไปนี้

ป่าไม้ ป่าไม้ยูคาลิปตัสที่โคกหนองสแบงที่ชุมชนได้สร้างขึ้นมีจำนวน 170 ไร่ มีเป้าหมายคือ การตัดขาย เพื่อนำเงินมาพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชนได้ขายไม้จำนวน 2 ครั้ง มีมูลค่าทั้งสิ้น 240,000 บาท ได้จัดสรรเงินจำนวน 80,000 บาท เพื่อเป็นค่าซื้อที่ดินในการเตรียมพื้นที่สำหรับสร้างอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด ส่วนที่เหลือได้สมทบเป็นค่าก่อสร้างศาลาการเปรียญของวัดดงเค็งญาวสิทธิ์ทั้งหมด

แหล่งน้ำ กลุ่มประชากรได้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด ในด้านต่าง ๆ ซึ่งปรากฏในตาราง 16 ดังนี้ กลุ่มประชากรใช้ประโยชน์เพื่อ เป็นแหล่งน้ำ

ให้สัตว์เลี้ยง ร้อยละ 94.03 ใช้ประโยชน์เพื่อแช่ปออันเป็นขั้นตอนสำคัญในการผลิตปอ ร้อยละ 91.40 และเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ร้อยละ 89.55 เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มประชากรได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในการปลูกพืชฤดูแล้งน้อย เนื่องจากอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด รั่วตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2533 ปริมาณน้ำในอ่างน้อยทำให้สมาชิกในชุมชนไม่สามารถผลิตอาหาร ปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อเลี้ยงตัวเองและชุมชนได้ จึงต้องมีการนำเข้าอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ พืชผักสวนครัวจากภายนอกชุมชน

ตาราง 16 แสดงจำนวนครอบครัวที่ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด จำแนกตามการใช้ประโยชน์

การใช้ประโยชน์	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ปลูกพืชฤดูแล้ง	11	16.42
เลี้ยงสัตว์	63	94.03
แช่ปอ	61	91.04
แหล่งอาหาร	60	89.55

ที่ดิน จากการศึกษพบว่า ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากที่ดินสาธารณะของชุมชนดังนี้

1. ที่สาธารณะ โฉกหนองสแบง ซึ่งมีพื้นที่ 223 ไร่ ชุมชนได้จัดสรรพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์ของชุมชนหลายประการ คือ เป็นป่าช้าเพื่อประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของสมาชิกในชุมชนจำนวน 33 ไร่ ปลูกปายูคาลิปดัส จำนวน 170 ไร่ เพื่อเป็นทุนสำหรับการพัฒนา

หมู่บ้าน จากการให้สัมภาษณ์ของพ่อสิงห์ แสงทะรา ทำให้ทราบถึงอนาคตของป่าไม้แห่งนี้ว่า จะเก็บไว้เพื่อตัดขายจนกว่าการสร้างศาลาการเปรียญจะเรียบร้อย (สิงห์ แสงทะรา. 2535) และจัดสรรพื้นที่จำนวน 40 ไร่ สำหรับปลูกหม่อนของกลุ่มกิจกรรมหม่อนไหมเพื่อเพิ่มรายได้ และให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

2. ที่สาธารณะดอนปู่ตา มีพื้นที่จำนวน 9 ไร่ (พื้นที่หมายเลข 4 ในภาพประกอบ 12) ชุมชนได้จัดสรรพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์หลายประการ คือ ประการที่หนึ่ง จัดสรรพื้นที่จำนวน 1 ไร่ เพื่อเป็นที่ตั้งของศาลปู่ตาและประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อของชุมชน ประการที่สอง จัดสรรพื้นที่จำนวน 4 ไร่ เพื่อปลูกมะม่วงหิมพานต์ สนองโครงการหมู่บ้านเขียวชวี ของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และประการที่ 3 ได้จัดสรรพื้นที่ จำนวน 4 ไร่ ขุดคุ้ยน้ำรูปตัว L ลึก 2 เมตร กว้าง 3 เมตรยาวตลอดแนวด้านทิศใต้และทิศตะวันตก เพื่อเลี้ยงปลาสนองความต้องการด้านอาหารของชุมชน ในอนาคตถ้าชุมชนมีทุนเพียงพอจะขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลาต่อไป (สิงห์ แสงทะรา. 2535) เงินรายได้จากการขายปลาในบ่อนี้ จำนวน 5,000 บาท คณะกรรมการหมู่บ้านได้สมทบการสร้างศาลาการเปรียญทั้งหมด

3. ที่สาธารณะหนองหัว มีพื้นที่จำนวน 33 ไร่ ซึ่งได้ผลักดันประชาชนที่บุกรุกออกเมื่อปี พ.ศ.2514 คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดให้สมาชิกในชุมชน จำนวน 1 ครอบครัว คือ ครอบครัว แม่จันดี อุ่นดา เข้า มีอัตราค่าเช่า 10,000 ต่อ 6 ปี ซึ่งได้ทำสัญญาเช่าจำนวน 2 ครั้ง และจะหมดสัญญาในปี พ.ศ.2536 คณะกรรมการหมู่บ้านจะได้ประกาศให้ผู้สนใจทราบต่อไป (สิงห์ แสงทะรา. 2535)

4. ที่สาธารณะกลางหมู่บ้าน (พื้นที่หมายเลข 2 ภาพประกอบ 12) มีพื้นที่ 1.5 ไร่ ชุมชนมีโครงการสร้างศาลากลางบ้านเพื่อใช้ประโยชน์ในการประชุม หรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอื่นเป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน

3. การสร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่าชุมชนได้มีการสร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดูแลรักษาให้สมาชิกในชุมชนได้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ

การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน กฎ ระเบียบของการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ชุมชนได้สร้างขึ้นภายหลังการสร้าง-ฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแต่ละประเภท ซึ่งเป็นกฎ ระเบียบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร คณะกรรมการหมู่บ้านแจ้งให้สมาชิกในชุมชนทราบโดยการ ประชุมและการประกาศของทางหอกระจายข่าวของชุมชน

ป่าไม้ ป่าไม้ที่ชุมชนได้สร้างขึ้นคือป่าไม้ยางที่วัดคงเค็งญาวลิตซ์ และป่า ยูคาลิปตัสที่โคกหนองสแบง คณะกรรมการหมู่บ้านได้สร้างกฎ ระเบียบของการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 โดยการห้ามตัดไม้นอกจากจะได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน มีการ จัดเวรยามในการดูแลป่าไม้อย่างเข้มแข็ง สามารถทำการปรับไหมผู้ลักลอบตัดไม้ จำนวน 3 คน คนละ 1,000 บาท ส่งผลให้สมาชิกในหมู่บ้านให้ความเคารพยำเกรงแก่กฎระเบียบของการใช้ป่าไม้ มากขึ้น

แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่ชุมชนได้สร้างกฎระเบียบของการใช้แหล่งน้ำคือ อ่างเก็บน้ำ ชลประทานลำห้วยบอมิต ชุมชนได้สร้างกฎระเบียบการใช้น้ำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2529 โดยการกำหนดเขต หวงห้ามในระยะ 100 เมตร จากหน้าผาย กฎระเบียบที่สร้างขึ้นคือ ห้ามจับปลา เลี้ยงสัตว์ และ แชปอในเขตหวงห้าม เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลา ป้องกันการเหยียบย่ำของสัตว์ เช่น โค กระบือทำลาย คันดินและป้องกันน้ำเสียที่เกิดจากการแช่ปออีกด้วย ในปี พ.ศ. 2533 อ่างเก็บน้ำชลประทานรั่ว ปริมาณน้ำลดลง ทำให้สมาชิกในชุมชนบุกรุกเขตหวงห้ามเพื่อจับปลา เลี้ยงสัตว์ และแช่ปอ ซึ่งเป็น การละเมิดต่อกฎ ระเบียบของชุมชน

ที่ดิน ที่ดินสาธารณะที่ชุมชนได้สร้างกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรที่ดิน คือที่สาธารณะ หนองหว้า และที่สาธารณะโคกหนองสแบง ที่สาธารณะหนองหว้า คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดให้ ประชาชนที่ต้องการเช่าตั้งแต่ พ.ศ. 2524 โดยการทำสัญญาเช่าครั้งละ 6 ปี มีค่าเช่า 6 ปี ต่อ 10,000 บาท ในการขอเช่าที่ดินสาธารณะโคกหนองสแบงนี้ มีแม่จันดี อุ่นดา แสดงความจำนงขอ เช่าเพียงครอบครัวเดียวและจะหมดสัญญาเช่าครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2536 นี้ ซึ่งในการเช่าครั้งต่อไป คณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณากฎเกณฑ์ขึ้นเพิ่มเติม เพื่อให้โอกาสแก่ประชาชนที่ยากจนมากขึ้น (สิงห์ แสงทะรา. 2535) สำหรับที่สาธารณะโคกหนองสแบง นอกจากจะมีการสร้างป่าไม้ยูคาลิปตัส

แล้ว ชุมชนได้จัดสรรพื้นที่จำนวน 40 ไร่ เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มกิจกรรมหม่อนไหมปลูกหม่อน โดยเสียค่าบำรุง ปีละ 40 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกที่ดำเนินการปลูกหม่อนที่โคกหนองสรวง จำนวน 67 ครอบครัว (บุญเลี้ยง ราชบุรี. 2535) สำหรับที่สาธารณะดอนปู่ตา ชุมชนได้แบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ในส่วนที่ขุดบ่อเลี้ยงปลา จำนวน 4 ไร่ ห้ามจับปลาโดยเด็ดขาด เนื่องจากเป็นบ่อเลี้ยงปลาของชุมชน เพื่อเลี้ยงปลาสำหรับจับขายเป็นทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนในฤดูแล้ง จากการสัมภาษณ์ไม่พบว่ามีกรณีการละเมิดกฎระเบียบของชุมชนในด้านนี้

สัตว์ธรรมชาติ ถึงแม้ว่าชุมชนไม่ได้มีการสร้าง-ฟื้นฟูรักษาและสิ่งแวดล้อมในส่วนที่เป็นสัตว์ธรรมชาติ แต่ชุมชนก็ได้มีการสร้าง กฎ ระเบียบในการใช้รักษาทรัพยากรสัตว์ธรรมชาติขึ้นใน พ.ศ.2525 โดยการห้ามจับ กบ เขียด อึ่งอ่าง ปลา ในฤดูวางไข่ ซึ่งอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม-เดือนกรกฎาคม ของทุกปี แต่จากการสังเกตระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่ามีสมาชิกของชุมชนทำการซื้อลูกอ๊อดตามทุ่งนาและชลประทานลำห้วยบ่อปิดจำนวน 3 ครั้ง

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น เห็นว่ากฎระเบียบการใช้รักษาและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านดงเต็ง ไม่มีมาตรการลงโทษที่เป็นรูปธรรมที่เด่นชัด การลงโทษที่เป็นรูปธรรม 1 ครั้ง คือ การปรับไหมชาวบ้านแม่ใหญ่ จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นมาตรการลงโทษตามประเพณีนิยมของชุมชน ส่วนมาตรการอื่น ๆ เป็นการสร้างความเข้าใจ ประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบ ถึงแนวปฏิบัติในการใช้รักษาและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

4. การร่วมรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือกับคณะกรรมการหมู่บ้าน ในการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ป่าไม้ การร่วมรักษาทรัพยากรป่าไม้ของสมาชิกในชุมชน โดยการให้ความร่วมมือปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของการใช้รักษาของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถขายไม้ได้จำนวน 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2529 และ พ.ศ.2532 มีมูลค่าทั้งสิ้น 240,000 บาท แต่ในปี พ.ศ.2534 ชุมชนไม่สามารถขายไม้ได้ตามโครงการ เพราะปริมาณ ไม้มีจำนวนน้อย เนื่องจากมีการลักลอบตัดไม้

จากประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง (สุรศักดิ์ เบญจพันธ์. 2535) จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าสมาชิกในชุมชนไม่ได้ละเมิดกฎระเบียบของชุมชน แต่ยังมีประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านอื่นลักลอบตัดไม้ของชุมชน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในหมู่บ้านอื่นได้รับทราบ กฎ ระเบียบของชุมชน ตลอดจนการสอดส่องดูแล ป่าไม้ให้สม่ำเสมอมากขึ้น

น้ำ การร่วมรักษาทรัพยากรน้ำ เนื่องจากอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด เริ่มชำรุดเมื่อ พ.ศ. 2533 ปริมาณการเก็บกักน้ำลดลง เหลือเฉพาะในเขตหวงห้ามเท่านั้น ทำให้สมาชิกในชุมชนได้รื้อกล้าเขตหวงห้ามเพื่อใช้ประโยชน์ในการหาอาหาร เลี้ยงสัตว์ และขับป้อมมีการรื้อถอนหินบริเวณหน้าฝายเพื่อความสะดวกในการจับปลาอีกด้วย เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2535 คณะกรรมการหมู่บ้านได้ชักชวนสมาชิกในชุมชนร่วมกันพัฒนา ซ่อมแซมอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด โดยการตัดต้นไม้ ดายหญ้า บริเวณคันดิน จัดวางหินบริเวณหน้าฝาย และอุดรูรั่ว ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนจำนวน 31 ครอบครัว (ทองดำ ชันขวา. 2535) คิดเป็นร้อยละ 29.81 ของจำนวนครอบครัวทั้งหมด เมื่อพิจารณาตาราง 17 ประกอบ จะพบว่า กลุ่มประชากรมีการรับรู้กฎ ระเบียบการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำ จำนวน 17 ครอบครัว (ร้อยละ 25.37) ไม่ทราบว่ามีการละเมิดกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำ จำนวน 50 ครอบครัว (ร้อยละ 74.62) ดังนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งเป็นองค์กรหลักในการควบคุมดูแลทรัพยากรแหล่งน้ำควรที่จะสร้างความเข้าใจและประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบกฎ ระเบียบของชุมชนให้มากขึ้น

ตาราง 17 แสดงจำนวนครอบครัวที่รับรู้กฎ ระเบียบการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จำแนกตามประเภทของทรัพยากร

ประเภททรัพยากร	จำนวนครอบครัว ที่ทราบกฎ ระเบียบ		จำนวนครอบครัว ที่ไม่ทราบกฎ ระเบียบ	
	ประชากร	ร้อยละ	ประชากร	ร้อยละ
ป่าไม้	67	100.00	-	-
แหล่งน้ำ	17	25.37	50	74.62
ที่ดิน	66	98.51	1	1.49
สัตว์ธรรมชาติ	38	56.72	29	43.28

ที่ดิน ที่ดินสาธารณะของชุมชนมี จำนวน 4 แห่ง ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านได้ ร่วมมือกันสร้างพื้นที่ดินสาธารณะให้คงอยู่ในชุมชน โดยการผลักดันประชาชนออกจากพื้นที่ โศกหนองสแบง ในปี พ.ศ.2515 โศกหนองหว่า ในปี พ.ศ.2518 ชื่อที่ดินเพิ่มเติมให้ดอนปู่ตา ปี พ.ศ.2527 ชื่อที่ดินเปลี่ยนที่ดินชาวบ้านเพื่อเตรียมพื้นที่สร้างศาลากลางบ้านในปี พ.ศ.2531 ทรัพยากรที่ดินที่ชุมชนได้มาั้น ชุมชนได้ทำการวางหลักเขต (โคกหนองหว่า) ล้อมรั้ว (โคกหนองสแบง ดอนปู่ตา) เพื่อแบ่งเขตที่สาธารณะให้เห็นชัดเจน ซึ่งปรากฏการณ์ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน ในการร่วมรักษาทรัพยากรที่ดินของชุมชน

สัตว์ธรรมชาติ ชุมชนได้มีการสร้างกฎ ระเบียบการใช้ทรัพยากรสัตว์ธรรมชาติ ในปี พ.ศ.2525 แต่ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า มีการช้อนลูกอี๊ดในบริเวณทุ่งนา

ชลประทานลำห้วยปอบิดในช่วงฤดูวางไข่ของสัตว์ธรรมชาติ โดยใช้ตาข่ายสีเขียวซึ่งมีความถี่ประมาณ 1 ตร.มม. เมื่อพิจารณาตาราง 17 ประกอบ จะเห็นว่าสมาชิกในชุมชนมีการรับรู้กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรสัตว์ธรรมชาติ ร้อยละ 56.72 ของกลุ่มประชากร จากการสัมภาษณ์สมาชิกในชุมชนให้ความเห็นว่า การห้ามประชาชนไม่ให้จับสัตว์ธรรมชาติในฤดูวางไข่คงทำได้ยาก เพราะเป็นอาหารซึ่งมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต สิ่งที่เป็นไปได้น่าจะเป็นการกำหนดความถี่ของตาข่ายหรือประเภทเครื่องมือในการจับสัตว์ธรรมชาติเหล่านี้ (สิงห์ทอง หินณรงค์. 2535)

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี

การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยีมีส่วนประกอบ 3 ประการ คือ ความรู้ทางเทคโนโลยี การซ่อมแซม ปรับปรุง ดัดแปลงเทคโนโลยีได้ภายในชุมชน สมาชิกในชุมชนสามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีได้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ความรู้ทางเทคโนโลยี ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ภายในชุมชนมีปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการมีความรู้ทางเทคโนโลยีของชุมชน ดังนี้

1.1 การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การที่ชุมชนพยายามเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยการใช้ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชและพันธุ์ข้าว แต่ผลจากการใช้ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืชมาใช้ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น การนำข้าวพันธุ์ กข 6 ข้าวหอมมะลิ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวกลางและพันธุ์ข้าวเบา (อายุประมาณ 90-110 วัน) มาแทนข้าวพันธุ์พื้นเมือง เช่น ข้าวขาวกุง ข้าวปลาชีว ข้าวหมากยาง ข้าวฮากไผ่ ซึ่งมีอายุแตกต่างกัน การนำพันธุ์ข้าวที่ทางราชการส่งเสริมทำให้ระยะเวลาของการทำงานของสมาชิกในชุมชนพร้อมกัน ประกอบกับการมีแรงงานภายในชุมชนน้อย ในการปักดำซึ่งมีความต้องการแรงงานมาก ทำให้ค่าจ้างแรงงานในฤดูกาลปักดำปี พ.ศ. 2533 มีราคา 60 บาท ต่อวัน พร้อมอาหาร 2 มื้อ และประเพณีการลงแขก หรือการช่วยเหลือกันไม่สามารถนำมาใช้ได้ เพราะความเกรงใจเนื่องจากแต่ละครอบครัวก็ต้องรีบปักดำให้ทันกับปริมาณน้ำฝน (หมั่น ชันชวา. 2535) เมื่อพิจารณาตาราง 13 ประกอบ จะพบว่ามูลค่าการลงทุนการผลิตในปีการผลิต 2534 มีค่า

แรงงานสูงเป็นอันดับ 1 มีมูลค่า 44,000 บาท (ร้อยละ 48.02) ถึงแม้ว่าค่าแรงงานจะสูง แต่ที่สำคัญคือ ไม่มีแรงงานมารับจ้าง (ทองดี แสงตรี. 2535)

1.2 การหาแนวทางแก้ไขปัญหา ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชน ได้พยายามหาวิธีการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชน สมาชิกระดับแกนนำของชุมชน ได้พยายามศึกษาหาข้อมูลจากสื่อสารมวลชนประเภทสื่อวิทยุโทรทัศน์ องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานของรัฐ ซึ่งประกอบด้วยกรมส่งเสริมการเกษตร ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน (CCD) โครงการพัฒนาชนบทอีสาน (NERDEP) รวมทั้งการไปดูงานภายนอกชุมชน กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ได้วิเคราะห์จุดเด่นจุดด้อยของการทำนาดำ นาน้ำหลังธรรมชาติ และสรุปเป็นวิธีการของกลุ่ม เพื่อให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยการไถเพื่อควบคุมหญ้า หว่านข้าวเพื่อประหยัดเวลาและค่าแรงงานในการปักดำ หว่านถั่วเพื่อเป็นปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน หว่านข้าวโพดเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างฝนทิ้งช่วง ไถกลบเมล็ดพืชเพื่อรักษาความชื้น ส่วน ฟางข้าวจะเก็บไว้เลี้ยงสัตว์

1.3 การทดลอง เมื่อกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ได้สรุปวิธีการของกลุ่มในการทำนาแผนใหม่ สมาชิกกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ได้มีการทดลองทำนาหว่าน ในปีการผลิต 2534 จำนวน 15 ไร่ ผลการทดลองทำนาหว่านของสมาชิกกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ ปรากฏว่าผลผลิตใกล้เคียงกับการทำนาดำในปีการผลิต 2533 แต่ที่เห็นผลชัดเจนคือ สามารถลดต้นทุนการผลิตในด้านค่าจ้างแรงงาน ประหยัดเวลาในการทำงานของชาวนามากกว่า 1/2 ของเวลาการทำนาดำ พ่อมาบ หินณรงค์ แกนนำคนสำคัญของกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ให้ความเห็นว่า ผลการทดลองยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนเกี่ยวกับผลผลิต เนื่องจากปริมาณน้ำฝนของปี พ.ศ. 2533 กับปี พ.ศ. 2534 ใกล้เคียงกัน ถ้าปริมาณฝนแตกต่างกันผลสรุปน่าจะชัดเจนมากกว่านี้ (มาบ หินณรงค์. 2535) นอกจากนี้กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ยังได้ทดลองใช้ยาปราบศัตรูพืชที่ผลิตจากสมุนไพร ขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการศึกษาทดลองกับพืชผักสวนครัว แม่เสน ภาแก้ว ซึ่งเป็นผู้ทดลองใช้ ให้ความเห็นว่าผลของการกำจัดแมลงใช้ได้ผลดี แต่การพ่นยาลำบาก เพราะมีตะกอนอุดตันท่อกระบอกพ่นยา (เสน ภาแก้ว. 2535)

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นถึง การนำความรู้ ความสามารถทาง เทคโนโลยีมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างชาญฉลาด และสอดคล้องกับพื้นฐานการเลี้ยงสัตว์ ของชุมชนอีกด้วย

2. การซ่อมแซม ปรับปรุง ดัดแปลงเทคโนโลยีได้ภายในชุมชน จากการศึกษา พบว่าสมาชิกของชุมชน ได้รับเอาเทคโนโลยีมาจากภายนอกชุมชนแล้วนำมาปรับปรุงให้เหมาะสม กับสภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น นาหว่านของกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ ยาบราบศัตรูพืชของกลุ่ม กิจกรรมหมอสุนัขไพร นอกจากนี้ยังรับเอาวิธีการดำเนินงานของกิจกรรมอื่น ๆ มาจากภายนอกชุมชน เช่น กิจกรรมกองทุนเงินล้าน กิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง แล้วนำมาปรับปรุงวิธีการดำเนินงาน กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ของกลุ่มกิจกรรมเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของชุมชน สำหรับ เทคโนโลยีสมัยใหม่ จำนวนเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องจักรกล เครื่องมือทางการเกษตรที่ทำด้วยโลหะ สมาชิกของชุมชนต้องอาศัยความรู้ความสามารถจากภายนอกชุมชน ในการซ่อมแซม ปรับปรุง และ ดัดแปลงเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรถึงเหตุผลของการใช้เครื่องมือ การผลิตแบบพื้นเมือง ดังปรากฏในตาราง 18 กลุ่มประชากรมีเหตุผลในการเลือกใช้เครื่องมือ การผลิตแบบพื้นเมือง คือ เครื่องมือการผลิตแบบพื้นเมืองราคาไม่แพง สมาชิกในชุมชนสามารถซื้อ มาใช้เป็นเครื่องมือในการผลิตได้ จำนวน 48 ครอบครัว (ร้อยละ 71.64) เครื่องมือการผลิต แบบพื้นเมืองใช้ง่าย ไม่มีความสลับซับซ้อนในการใช้ เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่สมาชิกในชุมชน ค้นเคย จำนวน 46 ครอบครัว (ร้อยละ 68.66) และเห็นว่าเครื่องมือการผลิตแบบพื้นเมือง สมาชิกในชุมชนสามารถซ่อมแซมได้เอง จำนวน 35 ครอบครัว (ร้อยละ 52.24) เป็นที่น่าสังเกต ว่าสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งให้เหตุผลในการใช้เครื่องมือการผลิตแบบพื้นเมืองว่าโค กระบือเป็น สัตว์เลี้ยงที่ให้ผลตอบแทนในด้านมูล ราคาเพิ่มขึ้น เน้มปริมาณ และเป็นการออมทรัพย์ของผู้เลี้ยง อีกทางหนึ่งด้วย

ตาราง 18 แสดงจำนวนครอบครัวที่เลือกใช้เครื่องมือการผลิตแบบดั้งเดิม จำแนกตามเหตุผล

เหตุผล	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ราคาไม่แพง	48	71.64
ปรับปรุงซ่อมแซมได้	35	52.24
ใช้ง่าย	46	68.66
ความเคยชิน	20	29.85
อื่น ๆ	15	22.39

หมายเหตุ อื่น ๆ หมายถึง เหตุผลที่สมาชิกใช้ โค กระบือ ในการผลิต คือ ได้ปุ๋ยคอก ขยายพันธุ์ และเพิ่มรายได้

3. สามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีได้ จากการศึกษาพบว่า สมาชิกของชุมชนมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

การถ่ายทอดเทคโนโลยีภายในชุมชน เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ชุมชนได้รับเข้ามาในชุมชน และได้ปรับปรุง ประยุกต์ ดัดแปลง เลียนแบบให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน เช่น การทำเครื่องมือการผลิต (โก คราด) การตีเหล็ก การทอผ้า การเลี้ยงไหม หมอพื้นบ้าน และการทำนาแผนใหม่ การถ่ายทอดเทคโนโลยีภายในชุมชนเป็นการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการถ่ายทอดระหว่างเพื่อนบ้าน พ่อแม่กับลูก โดยการทดลองปฏิบัติจริงหลายครั้งเพื่อความชำนาญ มีผู้ถ่ายทอดคอยดูแลช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด นอกจากจะมีการถ่ายทอดโดยตรงแล้ว ภายใน

ชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการอีกด้วย

การถ่ายทอดเทคโนโลยีภายนอกชุมชน เป็นการถ่ายทอดที่เป็นทางการ โดยการบรรยาย เสวนา พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับสมาชิกที่สนใจในเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ ในระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล มีคณะกรรมการมาศึกษาดูงานที่บ้านดงเค็ง จำนวน 2 คณะ คือ

1. สมาชิกกลุ่มพันธุ์พืชพื้นเมือง ตำบลบ้านบัว อำเภอกุศุดาบ จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2535 มีการประชุมเสวนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่วัดดงเค็งญาติสิทธิ์

2. คณะนิสิตวิชาเอกการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2535 มีการบรรยายที่วัดดงเค็งญาติสิทธิ์

จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มีบุคลากรที่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ เทคนิควิธีการ การดำเนินงานให้สมาชิกภายนอกชุมชนได้ มีจำนวน 8 คน คือ พ่อสูง พ่อศิริ วรไวย พ่อมาบ ทิณณ์ พ่อไสว สิงห์แก้ว แม่บุญมา สิงห์แก้ว แม่ช่วง ราชบุรี นางสาวเพ็ญพิศ ลามพันธ์ นายรัฐพงษ์ ชงไชย คิดเป็นร้อยละ 30.92 ของคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มกิจกรรมทั้งหมด ซึ่งมีจำนวน 26 คน

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านสังคม วัฒนธรรม

การพึ่งตนเองทางด้านสังคม วัฒนธรรม มีส่วนประกอบ 6 ประการ คือ ความเอื้อเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูล การมีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง การนับถือผู้อาวุโสในชุมชน วัตถุประสงค์กลางของชุมชน และการรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนสร้างเครื่องข่ายกับชุมชนอื่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

1. ความเอื้อเฟื้อ จากการศึกษาพบว่า สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยมีปรากฏการณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมาชิกในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน ดังนี้

1.1 การให้ยืมเงินไปชำระหนี้ การที่พ่อสูง ให้สมาชิกในชุมชนยืมเงิน (ไม่มีดอกเบี้ย) ไปชำระหนี้เงินกู้ ซึ่งได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวน 4 คน เพื่อไม่ให้ธนาคารบังคับจำนอง เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้สมาชิกในชุมชน (หนุพาน ศรียศ. 2535)

1.2 สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ได้อนุมัติให้สมาชิกกู้เงินจำนวน 8,000 บาท เพื่อนำไปชำระหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ก่อนที่ธนาคารจะมีการบังคับจำนอง ในขณะที่สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ยังไม่มีนโยบายในเรื่องการกู้ยืมเงินเพื่อการชำระหนี้ของสถาบันการเงินอื่น ๆ แต่อย่างใด (เพลินพิศ ลามพันธ์. 2535)

นอกจากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาแล้ว คณะกรรมการหมู่บ้านยังได้ให้สมาชิกในชุมชนได้ยืมเงินส่วนรวมของหมู่บ้าน เพื่อแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าของครอบครัว การเอื้อเฟื้อต่อกันในระดับครอบครัวมีการแบ่งปันอาหารระหว่างเพื่อนบ้านและกลุ่มญาติ ดังปรากฏในตาราง 19 ทำให้ทราบว่า ในปัจจุบันกลุ่มประชากรมีการแบ่งปันอาหารระหว่างเพื่อนบ้านและกลุ่มญาติ ร้อยละ 76.12 และบอกว่าการแบ่งปันอาหารระหว่างเพื่อนบ้าน และกลุ่มญาติไม่มีแล้ว ร้อยละ 23.88

ตาราง 19 แสดงการแบ่งปันอาหารของสมาชิกในชุมชน จำแนกเป็นรายการกิจกรรม

สมาชิกกลุ่มกิจกรรม	มี		ไม่มี	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ธนาคารข้าว	12	80.00	3	20.00
ธนาคารโค-กระบือ	10	66.67	5	33.33
กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง	5	100.00	-	-
หม่อนไหม	5	100.00	-	-
กองทุนเงินล้าน	3	60.00	2	20.00
หมอชาสมุนไพร	2	100.00	-	-
นาแผนใหม่	4	80.00	1	20.00
หมูมาหมาหน้	10	66.67	5	33.33
รวม	51	76.12	16	23.88

2. การช่วยเหลือเกื้อกูล จากการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนมีการช่วยเหลือกัน ซึ่งมีปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังต่อไปนี้

2.1 กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือได้แบ่งปันโค กระบือให้แก่สมาชิกในชุมชนที่ยากจน ไม่มีโคกระบือเป็นแรงงานในการประกอบอาชีพ หรือไม่มีสัตว์เลี้ยง ให้บุคคลเหล่านั้น

ได้เลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นแรงงานในการประกอบอาชีพ หรือได้เลี้ยงสัตว์เพื่อการสะสมทุน และมีหลักประกันของชีวิต จำนวน 28 ครอบครัว

2.2 กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังได้ระดมทุนจากสมาชิก เพื่อให้เกิดความมั่นใจและให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิก ในการจัดงานศพซึ่งเป็นงานประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่คนในท้องถิ่นถือว่า เป็นงานที่สำคัญที่สุดของชีวิต ดังนั้นเงินทุนในการจัดงานศพจึงมีความจำเป็นต่อสมาชิกในการดำเนินงานดังกล่าว

2.3 กลุ่มกิจกรรมหมูมาฆาฆาณี ได้ให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนที่ยากจนมีโอกาสได้เลี้ยงหมูเพื่อสะสมทุนและเป็นหลักประกันชีวิต เนื่องจากกิจกรรมการพัฒนาหลายกิจกรรมไม่สามารถเข้าถึงคนจนกลุ่มนี้ได้ การให้ความช่วยเหลือของกิจกรรมหมูมาฆาฆาณี จึงเป็นการให้โอกาสกลุ่มคนเหล่านี้สามารถมีความหวังในการดำรงชีวิตต่อไปในอนาคต

2.4 สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ได้รับซื้อข้าวจากสมาชิกในชุมชนและสมาชิกของชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งสหกรณ์สามารถรับซื้อข้าวจากสมาชิกบ้างดงเค็ง จำนวน 72 ครอบครัว จำนวน 25 ตัน ในการรับซื้อข้าวของสหกรณ์ในครั้งนี้ ทำให้สมาชิกภายในชุมชนสามารถลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งข้าว ไปขายที่ตลาดรับซื้อข้าวภายนอกชุมชน ทำให้สมาชิกได้รับความยุติธรรมในด้านราคา และการชั่งน้ำหนักทำให้ชุมชนมีโอกาสต่อรองทางด้านราคากับองค์กรธุรกิจภายนอกชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีประเพณีของท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือคือประเพณีการลงแขก ประเพณีการหลอนดีข้าว (นวดข้าว) และจากการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรพบว่า กลุ่มประชากรให้เหตุผลของการช่วยเหลือกันของสมาชิกในชุมชน ดังปรากฏในตาราง 20 เรียงตามลำดับ ดังนี้ กลุ่มประชากรมีเหตุผลของการช่วยเหลือกันภายในชุมชน คือช่วยเพราะว่าเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน จำนวน 67 คน (ร้อยละ 100) เพราะว่าเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน จำนวน 66 คน (ร้อยละ 98.51) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าสมาชิกช่วยเหลือกันเพราะเป็นสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน จำนวน 37 คน (ร้อยละ 55.22) ซึ่งเป็นอันดับ 3 แสดงให้เห็นว่าสังคมหมู่บ้านซึ่ง

เป็นสังคมใหญ่และเป็นสถาบันสังคมดั้งเดิมของสมาชิก สมาชิกให้ความสำคัญมากกว่าสังคมกลุ่มกิจกรรม เนื่องจากเป็นสถาบันทางสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนและสมาชิกยังไม่มีความคุ้นเคย

ตาราง 20 แสดงจำนวนประชากรที่ช่วยเหลือกันภายในชุมชน จำแนกตามเหตุผล

เหตุผล	จำนวนคน	ร้อยละ
ญาติ	66	98.51
สมาชิกกลุ่มกิจกรรม	37	55.22
สมาชิกในหมู่บ้านเดียวกัน	67	100.00
อื่น ๆ	-	-

3. การนับถือผู้อาวุโส จากการศึกษาพบว่า มีปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับนับถือผู้อาวุโสของสมาชิกในชุมชน ดังนี้

3.1 การยอมรับมติของผู้อาวุโสในชุมชน จากการประชุมเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดงานบุญเวส (เทศน์มหาชาติ) เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 คณะกรรมการหมู่บ้าน ร่วมกับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ประกอบด้วย พ่อหน่ง พ่อแสน พ่อดอน จันทะคาม พ่อศิริ วรไวย พ่อจันทร์ ศรีสุจารย์ พ่อภู สิงห์แก้ว จากมติของผู้อาวุโสดังกล่าวถึงแม้ว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ของชุมชนหมู่บ้านจะไม่ได้เข้าร่วมประชุม แต่สมาชิกภายในชุมชนก็มาร่วมงานและช่วยเหลือกันปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการ งานบุญเวสสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

3.2 การยอมรับคำตัดสินของผู้อาวุโส ในกรณีการเกิดข้อพิพาทในชุมชน ในปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์สิน ปัญหาครอบครัว ผู้อาวุโสในชุมชนและญาติผู้ใหญ่ได้รับการบอกกล่าวให้

ช่วยระงับข้อพิพาท ซึ่งส่วนมากจะเป็นการประนีประนอม บอกกล่าว ให้อภัยซึ่งกันและกัน การชดใช้ราคาในปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์สิน ปรับใหม่ ในปัญหาที่เกี่ยวกับคดีอาญาที่ไม่มีโทษหนัก ในคดีอาญานี้ เป็น การพิจารณาร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐ การยอมรับนับถือผู้อาวุโสแสดงให้เห็นใน ตาราง 21 ในการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนให้เป็นผู้พิจารณาระงับข้อพิพาท เรียงตามความเห็น ของกลุ่มประชากรดังนี้ ผู้อาวุโสในชุมชนได้รับการบอกกล่าวให้ช่วยตัดสินข้อพิพาทในชุมชน จำนวน 63 ครอบครัว (ร้อยละ 94.02) คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 62 คน ร้อยละ (92.54) และ องค์การของรัฐคือ ตำรวจ จำนวน 8 ครอบครัว (ร้อยละ 11.94) กลุ่มประชากรให้เหตุผลเพิ่มเติม ว่า ข้อพิพาทในชุมชนคนในชุมชนสามารถจัดการเองได้ไม่สิ้นเปลือง ถ้าเรื่องถึงตำรวจจะเสียเวลา และเงินทองมาก (ทฤษฎา หินณรงค์. 2535) แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้อาวุโสจะพิจารณาข้อพิพาท ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนและกลไกของรัฐ การระงับข้อพิพาทในชุมชน จะเป็นการประนีประนอมข้อพิพาท เพื่อให้คู่พิพาทให้อภัยซึ่งกันและกัน และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ได้อย่างปกติสุข จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่า ข้อคิดเห็น ข้อตัดสิน และการปฏิบัติของ ผู้อาวุโส สมาชิกในชุมชนยังให้การเคารพและยอมรับ

ตาราง 21 แสดงความคิดเห็นของกลุ่มประชากรในการยอมรับคณะบุคคลในการระงับข้อพิพาท ในชุมชน จำแนกตามกลุ่มบุคคล

กลุ่มบุคคล	จำนวนคน	ร้อยละ
ศาลเต๋าสศาลแก่	63	94.02
คณะกรรมการหมู่บ้าน	62	92.54
ตำรวจ	8	11.94
อื่น ๆ	-	-

4. สถาบันครอบครัวที่มั่นคง จากการศึกษาพบว่า สภาพครอบครัวของชาวบ้าน ดงเค็งจะแยกกันอยู่ในฤดูว่างจากการทำนา เนื่องจากการอพยพแรงงานแบบชั่วคราว โดยมี ประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานจะอพยพแรงงานเพื่อหางานทำในฤดูแล้ง มีประชากรที่ไม่อยู่ในวัย แรงงานคือคนแก่ เด็ก และสตรีอยู่ในชุมชน เพื่อดูแลสัตว์เลี้ยง ดูแลคนชรา ตลอดจนการ ช่วยเหลือกันภายในชุมชน ในรอบปี พ.ศ. 2534 ไม่มีปัญหาการหย่าร้างหรือปัญหาครอบครัว (สิงห์ แสงทะรา. 2535) นอกจากนี้ยังมีปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงของสถาบัน ครอบครัว ดังนี้

4.1 ประเพณีการรวมญาติ ภายในชุมชนมีประเพณีที่รวมญาติคือ ประเพณี บุญข้าวสาก ลูกหลานจะนำผลผลิตต่าง ๆ มาร่วมทำบุญ เช่น มะพร้าว กล้วย อ้อย ข้าว อาหาร เป็นต้น เพื่อเตรียมทำอาหารทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษที่บ้านพ่อแม่บ้านแม่ หรือบ้านเจ้าโคตร (ต้นตระกูล) ดังนั้น วันสุกดิบจึงมีลูกหลานมาอยู่ร่วมกัน ได้ซักถามปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน แนะนำ ตักเตือนซึ่งกันและกัน ในโอกาสนี้ เจ้าโคตรหรือพ่อแม่ จะแนะนำ ตักเตือนลูกหลานให้ประพฤติตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมหรือแนวปฏิบัติของชุมชนด้วย

4.2 การช่วยเหลือกันในหมู่ญาติ ในการทำงานที่ต้องการใช้แรงงานมาก อาทิ การปักดำ การปลูกบ้าน หรืองานทำบุญต่าง ๆ สมาชิกในหมู่ญาติจะมาช่วยเหลืองานอย่าง พร้อมเพรียงกัน โดยไม่มีการจ้างแรงงาน แต่อย่างไรก็ตามในงานปักดำซึ่งแต่ละครอบครัว มีความจำเป็นในการใช้แรงงานพร้อมกัน จึงไม่ค่อยมีการช่วยเหลือกันในส่วนนี้ ซึ่งญาติจะช่วย เหลือกันได้จะอยู่ในส่วนที่อีกฝ่ายหนึ่งทำงานสำเร็จก่อนจึงจะมีการช่วยเหลือกัน

4.3 การร่วมมือกันหารายได้เพื่อครอบครัว ในแต่ละครอบครัวเมื่อว่างงาน จากการทำนาจะมีการอพยพแรงงาน ซึ่งเป็นประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานออกไปทำงานนอกชุมชน แล้วส่งรายได้มาจุนเจือครอบครัว เมื่อพิจารณารายได้ของชุมชนในรอบปี 2534 จะเห็นว่า รายได้ของกลุ่มประชากรมาจากการรับจ้าง จำนวน 716,400 บาท รายได้ส่วนนี้เป็นรายได้ ที่สมาชิกในครอบครัวได้ส่งให้พ่อแม่ได้ใช้ แม่จู ด้วงชะรา ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่เห็น เช่น ตู้ เตียง โตรกคัน เครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ ลูกซื้อมาให้แม่ใช้ ลูกไม่ให้แม่ทำนา

เขาจะหาเลี้ยงแม่เอง (จุ ด้วงชะวรา. 2535) บ้านที่ต่อเติมใหม่นี้เป็นเงินของลูกเพื่อให้พ่อแม่ อยู่สบาย (ทองดำ ชันชวา. 2535) การที่ชาวบ้านไปทำงานภายนอกชุมชน เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ตามค่านิยม "มีเฮือนใหญ่อยู่แบ่แม่แผ่นดิน" เท่านั้น (สอน แสตนตรี. 2535)

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าชุมชนจะมีการอพยพแรงงาน เป็นการออกไปใช้ แรงงานภายนอกชุมชนเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยสมาชิกในครอบครัวร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อความมั่นคงของครอบครัว แสดงให้เห็นว่าภายในชุมชนบ้านดงเค็ง สถาบันครอบครัวยังมึ ความมั่นคง

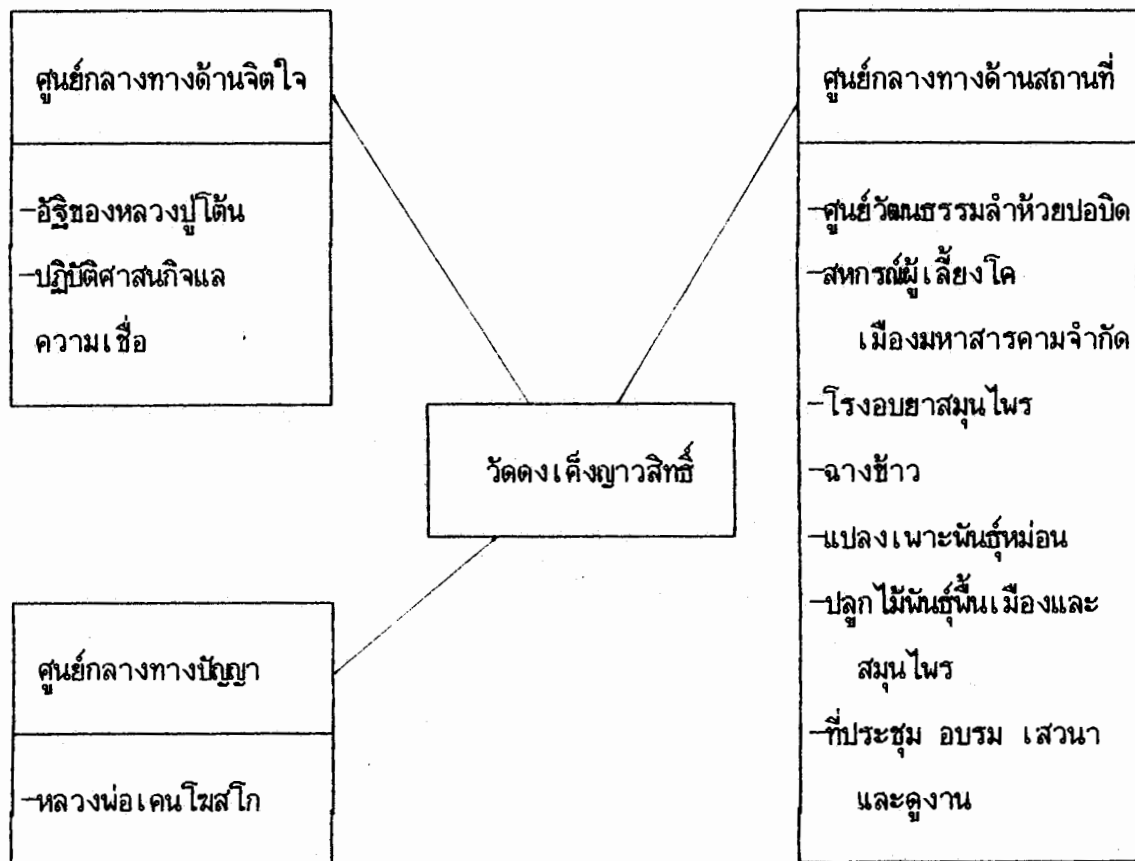
5. วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน จากการศึกษาพบว่า วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ซึ่งเป็นวัด ประจำหมู่บ้าน นอกจากเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและความเชื่อของชุมชนแล้ว วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ยังให้บริการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

5.1 เป็นศูนย์กลางทางด้านสถานที่ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ให้บริการชุมชนใน การเป็นที่ตั้งสำนักงานสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม สำนักงานศูนย์วัดธรรมลำห้วยปอบิด โรงอบยาสมุนไพรของกลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร แปลงเพาะชำหม่อนของกลุ่มกิจกรรมหม่อน-ไหม ฉางข้าวของหมู่บ้าน สถานที่รับซื้อข้าวของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม ปลูกพันธุ์ไม้ พื้นเมืองของชุมชนและเป็นสถานที่ประชุม อบรม เสวนา ดูนาน และรับแขกของชุมชนที่มาดูงาน ของหมู่บ้านในเครือข่ายหรือหน่วยงานอื่น ๆ

5.2 เป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ นอกจากจะเป็นที่ปฏิบัติ ศาสนกิจและความเชื่อของชุมชนแล้ว ยังเป็นที่บรรจุอัฐิของหลวงปู่ไต้ทัน ปุญญาโณ ซึ่งชุมชนถือว่าเป็นหลักปราชญ์ เป็นผู้รู้ เป็นครู-อุปัชฌาย์ ของผู้อาวุโสในชุมชน สังเกตได้จากการจัดกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน อัฐิของปู่ไต้ทัน ปุญญาโณ มักจะได้รับการบอกกล่าวเสมอ

5.3 เป็นศูนย์กลางทางปัญญา วัดดงเค็งญาวสิทธิ์มีพระสงฆ์ที่เป็นที่เคารพเลื่อมใส ของสมาชิกในชุมชน คือ หลวงพ่อเคน โฆสโก ซึ่งสมาชิกในชุมชนถือว่าเป็นผู้รู้ นักปราชญ์ของชุมชน สามารถให้ความรู้ คำแนะนำ ข้อชี้แนะแก่สมาชิกในชุมชนได้เสมอ แต่อย่างไรก็ตามภายในวัดยังมี วิทยุ สามแฉกรจำนวนหนึ่ง ที่มาจำพรรษาอยู่ที่วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ เพื่อเรียนหนังสือจากสำนักเรียนใน เขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น จะเห็นว่าวัดดงเค็งญาวสิทธิ์ นอกจากจะเป็นที่ประกอบพิธีศาสนกิจของชุมชนแล้ว วัดยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนทางด้านสัญลักษณ์ ทางด้านจิตใจ และเป็นที่จำพรรษาของหลวงพ่อเคน ไชสโก ซึ่งเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการของหมู่บ้านอีกด้วย จากการใช้วัดเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ นี้จะเห็นว่าชุมชนสามารถใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อความมีอยู่มีกินของชุมชนอีกด้วย ดังภาพประกอบ 13

— การใช้ประโยชน์

ภาพประกอบ 13 แผนภูมิแสดงความเป็นศูนย์กลางของวัดดงเค็งญาวสิทธิ์

6. การรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านดงเค็งได้มีการรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนในระดับชุมชน ได้แก่ กลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าว กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง กลุ่มกิจกรรมการเกษตรผู้ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม (หม่อน-ไหม) กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ กลุ่มกิจกรรมหมูมาหาหนิ ได้รวมตัวเป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่น คือ ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด มีหมู่บ้านเป็นสมาชิกในเครือข่าย 6 หมู่บ้าน คือ บ้านดอนหัน บ้านดงเค็ง บ้านหนองใหญ่ บ้านแม่ใหญ่ บ้านแม่น้อย บ้านกลาง ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ได้รวมตัวกับองค์กรประชาชนอื่น ๆ ในภาคอีสาน สร้างองค์กรประชาชนระดับภาคคือ ชมรมอ้อมชูไทอีสาน มีองค์กรสมาชิก 9 องค์กร คือ ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มอู่ได้น้อย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนา อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น ศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนา อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น กลุ่มพันธู์พืชพื้นบ้าน อำเภอกุตุบาก จังหวัดสกลนคร กลุ่มเกษตรกรทำนา ตำบลแวงนาง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มหม่อนพื้นบ้าน อำเภอภมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา บ้านคำหุ้ง อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มเกษตรพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเอง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และได้สร้างเครือข่ายกับมูลนิธิเพื่อพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (ภาคเหนือ) มูลนิธิหมู่บ้าน (ภาคกลาง) สมาคมผู้บริโภคสงขลา (ภาคใต้) นอกจากนี้ ธนาคารโค-กระบือ บ้านดงเค็ง ได้พัฒนาองค์กรประชาชนเป็นนิติบุคคล คือพัฒนาเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด มีสมาชิกในหมู่บ้านต่าง ๆ 10 หมู่บ้าน จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า บ้านดงเค็งได้มีการรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่น ระดับภาค และระดับประเทศ ตลอดจนรวมตัวเป็นองค์กรประชาชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีสถานะเป็นนิติบุคคล และได้สร้างเครือข่ายกับสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด กับชุมชนสหกรณ์ในระดับภาค และสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยในระดับประเทศ

นอกจากนี้ชุมชนยังได้สร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์ ขอสนับสนุน
เงินทุนกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน หลาย ๆ หน่วยงาน เช่น ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบท
ผสมผสาน (Community Base Integrate Rural Development) ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการ
พัฒนาหมู่บ้านอีสาน (Center for Culture and Rural Development (North East
Thailand)) โครงการพัฒนาชนบทอีสาน (North East Rural Development Project)
มูลนิธิหมู่บ้าน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดังภาพประกอบ 14

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ

การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ มีส่วนประกอบ 6 ประการ คือ ชยัน มุ่งมั่น ไม่โลก
ไม่หม่เพื่อย ตัดสินใจด้วยตนเอง การเลือกแนวทางการดำรงชีวิตด้วยตนเอง ในการวิเคราะห์
และนำเสนอผู้วิจัยได้วิเคราะห์และนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ชยัน ความชยันคือความสม่ำเสมอในการประกอบอาชีพ ความสม่ำเสมอในการ
ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ การใช้เวลาว่างของกลุ่มประชากรหลังฤดูการเก็บเกี่ยว มีการ
ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ดังปรากฏในตาราง 22 เรียงตามลำดับดังนี้ การเลี้ยงสัตว์ จำนวน
45 ครอบครัว (ร้อยละ 67.16) การทอผ้า จักสาน และทำเฟอร์นิเจอร์ จำนวน 27 ครอบครัว
(ร้อยละ 40.30) และการซ่อมแซมที่อยู่อาศัย จำนวน 20 ครอบครัว (ร้อยละ 29.85) จะเห็นว่า
กลุ่มประชากรใช้เวลากับการเลี้ยงสัตว์และหัตถกรรมเป็นอย่างมาก

ตาราง 22 แสดงจำนวนครอบครัวที่ทำงานในเวลาว่างจากการทำนาจำแนกตามประเภทของงาน

ประเภทงาน	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
เลี้ยงสัตว์	45	67.16
ปรับปรุงที่ดิน	7	10.45
หัตถกรรม	27	40.30
ซ่อมแซมที่อยู่อาศัย	20	29.85
รับจ้าง	9	13.43
พักผ่อน	3	4.48
อื่น ๆ	9	13.43

หมายเหตุ อื่น ๆ หมายถึง การค้าขายภายในชุมชน การค้าขายภายนอกชุมชน (โค-กระบือ)
การจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

เมื่อพิจารณาถึงความสม่ำเสมอของการประกอบกิจกรรมในเวลาว่างหลังฤดูกาลทำนาในรอบ 1 ปีพบว่ามีดังปรากฏในตาราง 23 เรียงตามลำดับความถี่ คือ กลุ่มประชากรได้ทำงานเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ การหัตถกรรม การซ่อมแซมที่อยู่อาศัย การค้าขาย และการรับจ้าง กลุ่มประชากรได้ทำงานเหล่านี้ได้อย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 88.06 ประกอบกิจกรรมปานกลาง ร้อยละ 10.45 และประกอบกิจกรรมเป็นบางครั้งเนื่องจากไม่ได้เป็นแรงงานหลักในการประกอบกิจกรรม แต่ประกอบกิจกรรมเพื่อผลัดเปลี่ยนกับแรงงานหลัก ร้อยละ 1.49

ตาราง 23 แสดงจำนวนและร้อยละของการประกอบกิจกรรมในเวลาว่างหลังฤดูการทำนา
ในรอบ 1 สัปดาห์ จำแนกเป็นรายกลุ่มกิจกรรม

สมาชิกกลุ่มกิจกรรม	สม่ำเสมอ		ปานกลาง		บางครั้ง	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ธนาคารข้าว	13	86.67	2	13.37	-	-
ธนาคารโค-กระบือ	13	86.67	2	13.37	-	-
กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง	4	80.00	1	20.00	-	-
หม่อน-ไหม	4	80.00	1	20.00	-	-
กองทุนเงินล้าน	5	100.00	-	-	-	-
หมอยาสมุนไพร	2	100.00	-	-	-	-
นาแทนใหม่	5	100.00	-	-	-	-
หมูมาหมาทนี่	13	86.67	1	6.67	1	6.67
รวม	59	88.06	7	10.45	1	1.49

2. ความมุ่งมั่น ความมุ่งมั่นหมายถึงความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุถึงเป้าหมาย โดยใช้วิธีการที่เหมาะสม จากการศึกษาพบว่า มีปรากฏการณ์หลาย ๆ อย่างที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยใช้วิธีการที่เหมาะสม ได้แก่ การแก้ไข ปัญหาแหล่งน้ำ ปัญหาการสร้างศาลาการเปรียญ ปัญหาการขาดหลักประกันชีวิตที่มั่นคง ซึ่งการแก้ไขปัญหเหล่านี้

ชุมชนจะต้องระดมสรรพกำลังทางด้านแรงงาน กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา ตลอดจนทรัพยากรต่าง ๆ ที่ชุมชนมีอยู่ เพื่อแก้ไขปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น เช่น การแก้ไขปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ ชุมชนต้องทุ่มเททุนของชุมชนที่มีอยู่คือ ข้าว ป่าไม้ยูคาลิปตัส เงินทำบุญ ตลอดจนทรัพยากรมนุษย์ ที่เป็นสมาชิกของชุมชนที่ได้อพยพแรงงาน นำผ้าป่ามาทอดถวายที่วัดดงเค็งญาวสิทธิ์หลายครั้ง ชุมชนใช้เงินในด้านนี้จำนวน 80,000 บาท ชุมชนต้องใช้เวลาในการเตรียมพื้นที่ ติดต่อกองหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจนสามารถดำเนินการก่อสร้างจนเสร็จเรียบร้อยต้องใช้เวลาจนถึง 6 ปี ปัญหาการก่อสร้างศาลาการเปรียญของวัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ชุมชนต้องทุ่มเททรัพยากรป่าไม้ เงินผ้าป่า กฐิน จากชุมชนต่าง ๆ และเงินทำบุญของสมาชิกของชุมชนในงานเทศกาลต่าง ๆ เพื่อเป็นค่าวัสดุ และระดมแรงงานภายในชุมชนเป็นแรงงานในการก่อสร้าง และได้ใช้จ่ายเงินไปแล้วประมาณ 500,000 บาท ปัญหาการขาดหลักประกันชีวิตที่มั่นคง ชุมชนแก้ไขปัญหาโดยการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกของแต่ละกลุ่มกิจกรรมได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และทำให้สมาชิกของชุมชนมีสวัสดิ์เลี้ยง มีการออมทรัพย์ มีเงินทุนสำหรับการจัดงานศพ ซึ่งชุมชนได้ทุ่มเททรัพยากรต่าง ๆ เข้ามาแก้ไขปัญหาในส่วนนี้ เพื่อให้สมาชิกของชุมชนมีหลักประกันของชีวิตที่มั่นคงในอนาคต จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าชุมชนได้พยายามแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายคือการมีแหล่งน้ำสำหรับชุมชน มีศาลาการเปรียญที่สมบูรณ์ สมาชิกของชุมชนมีหลักประกันชีวิตที่มั่นคง คือการมีสวัสดิ์เลี้ยง โดยมีวิธีการที่เหมาะสม คือการรวมกลุ่มให้คนในชุมชนได้ช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นวิธีการที่ชุมชนเห็นว่าเหมาะสม

3. ไมโลภ การไมโลภ หมายถึง การไม่เอาแต่ประโยชน์ส่วนตนจนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน จากการศึกษา มีปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความไมโลภ ดังนี้

3.1 การเสียสละ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนได้ทำการขายข้าวจากการดำเนินงานตามโครงการ Food for Work เพื่อแลกเปลี่ยนอาหารจำพวก น้ำปลา น้ำตาล ข้าวสาร แต่เมื่อดำเนินงานตามโครงการแล้ว สมาชิกของชุมชนได้ขอแลกเปลี่ยนค่าแรงงานเป็นข้าวสารจำนวน 85 กระสอบ ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 3, 4 และสมาชิกของชุมชนได้มอบข้าวสารจำนวนนี้ให้แก่ชุมชนเพื่อใช้เป็นทุนในการพัฒนาชุมชนต่อไป ซึ่งข้าวจำนวนนี้คณะกรรมการหมู่บ้านได้ขายไป

มีมูลค่า 34,000 บาท และได้ซื้อโคจำนวน 9 ตัว มาแบ่งปันให้สมาชิกในชุมชนที่ยากจนที่สุด เป็นผู้เลี้ยง จะเห็นได้ว่าสมาชิกในชุมชนได้เสียสละกำลังงาน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเอง แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกในหมู่บ้านบางคนยังเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ของส่วนรวม หรือผลประโยชน์ของกลุ่มหรือชุมชน โดยการลาออกจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมกองทุน ผู้ตายเพื่อผู้ยัง ภายหลังจากได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มแล้ว โดยอ้างว่าไม่มีเงินส่ง (ทอง ศรีเมือง. 2535)

3.2 การแบ่งปัน คณะกรรมการธนาคารโค-กระบือได้ดำเนินการประสานงาน กับศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสานเพื่อขอรับการสนับสนุน โดยได้รับจัดสรรเงินงบประมาณ จำนวน 50,000 บาท เพื่อให้ซื้อโค และได้แบ่งปันให้กับชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายของ ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยบ่อดิต แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกในชุมชนบางคน ยังให้ความเห็นว่า โคกระบือ ที่ได้มาน่าจะแบ่งปันให้สมาชิกในชุมชนให้เพียงพอกับความต้องการเสียก่อนจึงขยายไปยังหมู่บ้านอื่น (ชาย บุญหล้า. 2535 ; ชาญเวทย์ ศรีสูง. 2535)

3.3 การรับที่ตลาดและรู้เท่าทัน จากการศึกษาพบว่า โครงการสมาคมพัฒนา ตำบลของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านผสมผสานมีเงินเหลือจ่ายของปีงบประมาณ 2534 จำนวน 50,000 บาท ทางศูนย์ฯ ต้องการสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยบ่อดิต ทางผู้นำหมู่บ้านของหมู่บ้านในเครือข่ายศูนย์วัฒนธรรมฯ ได้มีการประชุมร่วมกันและมีข้อตกลงว่า ศูนย์วัฒนธรรมฯ จะรับการสนับสนุนถ้าเป็นเงินที่ไม่มีข้อผูกมัด โดยประชาชนจะเป็นผู้ดูแลและ จัดการดำเนินการตามเป้าหมายเอง โดยทางศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานสามารถตรวจสอบ การใช้เงินได้แต่จะเข้ามาเพื่อชี้แนะ หรือดำเนินการเองไม่ได้ (บัวศรี ศรีสูง. 2534)

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึง การเสียสละของสมาชิกใน ชุมชนที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ของชุมชน การเสียสละในครั้งนี้ชุมชน สามารถมีทุนสำหรับการพัฒนาชุมชนเพื่อความมีอยู่มีกินของชุมชนมากขึ้น และสามารถแบ่งปัน ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประสานงานกับองค์กรพัฒนาภายนอกชุมชนให้กับหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามความช่วยเหลือที่ชุมชนได้รับจากภายนอกชุมชนนั้น ชุมชนได้มีการพิจารณาวิเคราะห์ และรับอย่างฉลาด รู้เท่าทันในการรับความช่วยเหลือจากองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้

4. การไม่มุ่งเพียง การไม่มุ่งเพียง หมายถึง การใช้จ่ายทรัพย์สินที่ค้ำึงถึง

ความคุ้มค่าของผลตอบแทน จากการศึกษา การใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของกลุ่มประชากร พบว่ากลุ่มประชากรมีการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินเพื่อประโยชน์ด้านปรับปรุงที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 33.84) ออม (ร้อยละ 29.23) อื่น ๆ (ร้อยละ 27.69) และซื้อเครื่องใช้ภายในบ้าน (ร้อยละ 26.15) เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ จะพบว่ากลุ่มประชากรมีการซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าที่อำนวยความสะดวก สำหรับเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏในตาราง 24 มีดังนี้ เครื่องอำนวยความสะดวกประเภทเครื่องเสียงคือ วิทยุ เทป (ร้อยละ 100) พัดลม (ร้อยละ 92.53) โทรทัศน์ (ร้อยละ 89.55) เป็นที่น่าสนใจว่า เครื่องใช้ประเภทหุงต้ม มีจำนวนมากกว่า ร้อยละ 40 ได้แก่ หม้อหุงข้าว เต้าไฟฟ้า และกาต้มน้ำ เมื่อพิจารณาความถี่ของการใช้ประโยชน์ จะพบว่ามีการใช้ประโยชน์บ่อยครั้ง มากกว่าร้อยละ 50 มีจำนวน 4 ประเภท คือ วิทยุ-เทป ตู้เย็น พัดลม และโทรทัศน์ และมีการใช้ประโยชน์บางครั้ง มากกว่าร้อยละ 50 มี 3 ประเภท คือ เครื่องบดเครื่องปั่น หม้อหุงข้าว และกาต้มน้ำ ซึ่งเครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้ได้มาจากสมาชิกของครอบครัวที่ไปใช้แรงงานภายนอกชุมชนซื้อมาใช้

ตาราง 24 แสดงจำนวนครัวเรือนที่ใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก และความถี่ของการใช้ประโยชน์ จำแนกตามประเภท

ประเภท	จำนวน		การใช้ประโยชน์		
	ครอบครัวยุ	ร้อยละ	บ่อย ๆ	ปานกลาง	บางครั้ง
ตู้เย็น	25	37.31	25 (100.00)	-	-
พัดลม	62	92.54	40 (64.52)	13 (20.97)	9 (14.52)
โทรทัศน์	60	89.55	56 (93.33)	-	4 (6.66)
วิทยุ เทป	67	100.00	67 (100.00)	-	-
หม้อหุงข้าว	46	68.66	9 (19.57)	5 (10.87)	32 (69.57)
เตาไฟฟ้า	43	64.18	1 (2.32)	21 (48.84)	21 (48.84)
กระทะไฟฟ้า	22	32.84	8 (36.36)	5 (22.72)	9 (40.91)
กาต้มน้ำไฟฟ้า	32	47.76	-	11 (34.38)	21 (65.63)
เครื่องบด เครื่องปั่น	7	10.45	-	2 (28.57)	5 (71.42)

5. การตัดสินใจด้วยตนเอง จากการศึกษาพบว่า มีปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่แสดงถึงการตัดสินใจของชุมชนในการเลือกรับสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกชุมชน เพื่อประโยชน์สูงสุดของสมาชิกในชุมชน ดังนี้

5.1 การตัดสินใจไม่ส่งหมู่บ้านเข้าประกวด ในปี พ.ศ. 2533 ทางสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอเมืองมหาสารคาม ได้สนับสนุนให้คณะกรรมการหมู่บ้านส่งหมู่บ้านเข้าประกวดหมู่บ้าน

พัฒนา ตามโครงการหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง ของกรมการพัฒนาชุมชน แต่จากการพิจารณา วิเคราะห์ ผลได้ผลเสียในการประกวดหมู่บ้านของคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน และ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ก่อให้เกิดความคิดเห็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นว่าสมควรส่งหมู่บ้าน เข้าประกวด อีกกลุ่มมีความเห็นว่า ไม่สมควรส่งหมู่บ้าน เข้าประกวด เพราะการพัฒนาหมู่บ้านให้ถูกต้องตามหลัก เกณฑ์ของการประกวดนั้น ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณ ทรัพยากร และกำลังแรงงานเป็นอย่างมาก มติของที่ประชุมจึงเห็นว่า ไม่สมควรส่งหมู่บ้าน เข้าประกวด (สมร จันทะวักดี. 2535)

5.2 การตัดสินใจสร้างองค์การประชาชน ผู้นำการพัฒนาบ้านดงเค็งได้เริ่มขยาย แนวคิดการสร้างองค์การประชาชน โดยการพยายามผลักดันให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ก่อให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ คือ กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน กลุ่มกิจกรรมหม่อน-ไหม กลุ่มกิจกรรมหมอลำสุนไพเราะ กลุ่มกิจกรรมนาแพนใหม่ กลุ่มกิจกรรมหมูมาหาหนิ องค์การประชาชน เหล่านี้ได้ขยายตัว ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงก่อให้เกิดองค์การประชาชนระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคและ ระดับชาติ องค์การประชาชนบ้านดงเค็งได้ประสานงานเพื่อขอรับการสนับสนุน จากองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ทั้งภาครัฐและเอกชน จนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในระดับหนึ่ง

นอกจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังที่กล่าวมาแล้วเป็นการตัดสินใจในระดับชุมชน สำหรับการตัดสินใจในระดับครอบครัว กลุ่มประชากรให้เหตุผลของการตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรม ในชุมชน ดังปรากฏในตาราง 25 เรียงตามลำดับดังนี้ เพื่อช่วยเหลือกันในระหว่างกลุ่มสมาชิก จำนวน 61 ครอบครัว (ร้อยละ 91.04) เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จำนวน 59 ครอบครัว (ร้อยละ 88.06) และเพื่อการยอมรับของคนในสังคม จำนวน 11 ครอบครัว (ร้อยละ 16.42) จากตาราง 25 แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมด้วยตัวของสมาชิกเอง ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจในการเลือกแนวทางการดำรงชีวิตด้วยตนเอง

ตาราง 25 แสดงเหตุการณ์เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมของกลุ่มประชากร จำแนกเป็น
รายกิจกรรม

สมาชิกกลุ่มกิจกรรม	ช่วยเหลือกัน	ผลประโยชน์	สถานภาพทางสังคม	เพื่อนบ้าน ซึกซวน	อื่น ๆ
ธนาคารข้าว	14 (93.33)	11 (73.33)	4 (26.27)	4 (26.67)	-
ธนาคารโค-กระบือ	14 (93.33)	13 (86.67)	1 (1.49)	1 (1.49)	-
กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง หม่อนไหม	5 (100.00)	5 (100.00)	-	-	-
กองทุนเงินล้าน	4 (80.00)	4 (80.00)	-	-	1 (20) ¹
หมอยาสมุนไพร	2 (100.00)	2 (100.00)	2 (100.00)	-	-
นาแผนใหม่	4 (80.00)	4 (80.00)	2 (40.00)	-	1 (20) ²
หมูมาหมาหน้	13 (86.67)	15 (100.00)	-	2 (13.33)	-
รวม	61 (91.04)	59 (88.06)	11 (16.42)	7 (10.45)	2 (2.98)

หมายเหตุ อื่น ๆ ¹ หมายถึง ต้องการให้เกิดความสามัคคีในชุมชน

² หมายถึง ต้องการทดลองทำนาแผนใหม่

6. การเลือกแนวทางการดำรงชีวิตด้วยตนเอง จากการศึกษาพบว่า มีปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกของชุมชนได้ตัดสินใจเลือกกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้าน กลุ่มกิจกรรมหมอยาสุนัข กลุ่มกิจกรรมนาแพนใหม่ กลุ่มกิจกรรมหมูหมาหมาหนี่ ซึ่งการจัดตั้ง ความมุ่งหมาย วิธีการดำเนินงาน ได้กล่าวละเอียดแล้วในบทที่ 4 กิจกรรมเหล่านี้เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนที่ตกอยู่ในสถานภาพเดียวกัน เพื่อแก้ไขปัญหาเดียวกัน จึงได้ศึกษา รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนการจัดตั้ง การดำเนินงาน ผลได้ผลเสีย โดยการศึกษานักพัฒนา สื่อมวลชน การดูงาน แล้วมาสรุปเพื่อให้ได้รูปแบบ เทคนิค วิธีการที่เหมาะสมกับชุมชน อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำนาแพนใหม่ของกลุ่มกิจกรรมนาแพนใหม่จะเป็นการทดลองในครั้งที่ 15 ไร่ ในปีการผลิต 2534 ซึ่งมีสมาชิกของกลุ่มฯ จำนวน 3 คน ได้ทดลองทำคือ พ่อมาบ หินณรงค์ (12 ไร่) พ่อไสว สิงห์แก้ว (2 ไร่) พ่อสี แสนตรี (1 ไร่) ท่ามกลางเสียงคัดค้านของสมาชิกในครอบครัว แต่การมีข้อมูลที่เพียงพอทำให้เกิดความมั่นใจว่าเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้อง ทำให้ชุมชนได้พบเทคนิค และวิธีการทำนาแบบใหม่

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นการตัดสินใจเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยการรวมกลุ่มของคนที่อยู่ในสถานภาพเดียวกัน เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านั้นได้ช่วยเหลือกัน ให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ดังได้กล่าวในตอนต้นว่า องค์ประกอบการพึ่งตนเอง ในระดับชุมชนมี 5 ประการนั้น จะมีความเกี่ยวพัน เกื้อกูล สัมพันธ์กัน จากการศึกษาพัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้านพบว่า ชุมชนได้พยายามปรับปรุง พื้นฟูทรัพยากรให้สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน มีการปรับปรุงเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เพื่อลดต้นทุนในการผลิต ทำให้สมาชิกไม่ขาดทุน จึงส่งผลต่อสภาพสังคม วัฒนธรรม คือ มีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง การรวมกลุ่มในแต่ละกิจกรรม ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ฟื้นฟูสภาพจิตใจให้มีความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือกันในชุมชน จากการดำเนินงานการพัฒนาตามแนวทางที่ชุมชนบ้านดงเค็งเลือกใช้ เป็นการพัฒนาคนโดยการใช้องค์กรกลุ่มเป็นเครื่องมือในการรวมคนของชุมชน เพื่อให้คนเหล่านั้นได้แสดงศักยภาพที่มีอยู่ออกมา เพื่อแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนนั่นเอง

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณีบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในการศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง
2. เพื่อศึกษากิจกรรมการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะรายกรณี ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะคือ การศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนามประกอบกัน ในการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยระหว่างวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2534-วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ.2535 โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่โครงสร้าง กลุ่มประชากรที่ให้ข้อมูลมี 3 กลุ่มคือ

1. ผู้รู้เกี่ยวกับสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน พัฒนาการพัฒนาของหมู่บ้าน จำนวน 24 คน
2. คณะกรรมการการดำเนินงาน เกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรม จำนวน 26 คน
3. กลุ่มตัวอย่าง สมาชิกกลุ่มกิจกรรม จำนวน 67 คน ได้จากกลุ่มกิจกรรมที่มีสมาชิกทั้งหมู่บ้าน กิจกรรมละ 15 คน กิจกรรมที่สมาชิกเลือกสมัครเป็นสมาชิก กิจกรรมละ 5 คน และกลุ่มกิจกรรมที่สมาชิกน้อยกว่า 5 คน เลือกทั้งหมด รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลของการพัฒนา

ในการจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวม ทำการจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นของการศึกษา ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และสถิติร้อยละ นำเสนอโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการศึกษาวิจัย

สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้อพยพจากบ้านอุ่มแคน ซึ่งเป็นบ้านร้างในเขตพื้นที่ตำบลแก้งเลิงจานในปัจจุบัน มาตั้งเป็นบ้านดงเค็งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2410 ปัจจุบันมีประชากร 537 คนลักษณะภูมิประเทศแบบที่ราบลูกคลื่น ลักษณะภูมิอากาศมีฝนตกชุกในระหว่างเดือน สิงหาคม-ตุลาคม ระยะฝนทิ้งช่วงชัดเจน คือระหว่าง เดือนธันวาคม-เมษายน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1232.9 มิลลิเมตรต่อปี จำนวนวันฝนตกเฉลี่ย 73.6 วันต่อปี นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน มีภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรม ไทย-ลาว มีอาชีพทำนาโดยอาศัยน้ำฝน มีการอพยพแรงงาน ความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นแบบเครือญาติ มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนทางด้านศาสนา ความเชื่อ และการพัฒนา มีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการมีแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นที่แตกต่างกัน สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

พัฒนาการการพัฒนาหมู่บ้าน

พัฒนาการการพัฒนาของบ้านดงเค็งมี 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การพัฒนาตามแนวทางของรัฐระหว่าง พ.ศ. 2480-2524 การพัฒนาของหมู่บ้านในระยะที่ 1 นี้ ชุมชนมีการปลูกพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาด การผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงจากการ "เห็ดอยู่เห็ดกิน" เป็นการผลิตเพื่อขาย พืชเศรษฐกิจที่ปลูกในชุมชน คือ อ้อย (2480) ฝ้าย (2485) ปอ (2492) มันสำปะหลัง (2520) และข้าว การปลูกพืชเศรษฐกิจในระยะแรก ไม่มีผลกระทบต่อทรัพยากรของชุมชนมากนัก แต่ภายหลังการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้จับจองที่ดินบริเวณป่าไม้ทางตอนเหนือของหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2504-2505 ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเป็นอย่างมาก การผลิตเพื่อขายของชุมชนในการพัฒนาระยะที่ 1 นี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือการผลิตของชุมชน คือ การใช้เคียวที่ชาวบ้านเรียกว่า "เคียวปลาหลด" ในการเก็บเกี่ยวพอแทมเม็ด การขนส่งผลผลิต (ปอ)

ใช้ล้อเทียมควาย แขนเกวียนเทียมวัว นำพาลโถมาใช้แทนหัวหมูโถ ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถเตรียมพื้นที่เพื่อปลูกพืชไร่ได้มากขึ้น การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากพันธุ์พื้นเมืองเป็นข้าวพันธุ์ที่ทางราชการส่งเสริม การนำปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชมาใช้ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง การขยายพื้นที่การผลิตทำให้ป่าไม้ที่เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรคของชุมชนถูกทำลายลง ซึ่งเป็นการทำลายปัจจัยการดำรงชีวิตของชุมชนให้หมดไป ทำให้เกิดการอพยพแรงงานออกนอกชุมชนมากขึ้น

ระยะที่ 2 การพัฒนาตามแนวทางของชุมชน ระหว่าง พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน การพัฒนาในระยะที่ 2 นี้ เป็นความพยายามแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยการประสานงานสร้างเครือข่ายกับองค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง ทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรเหล่านี้ได้ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน โดยการให้ความรู้ แนวทาง เทคนิควิธีการดำเนินงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เสวนา ศึกษาดูงาน สนับสนุนเงินทุนอุดหนุน ให้กู้ยืมเงินกู้ยืมเงิน การที่ชุมชนได้รับการพัฒนาบุคลากรทำให้ชุมชนได้มีการรวมกลุ่มดำเนินงานแก้ไขปัญหาของชุมชน ในรูปกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้ ธนาคารข้าว (2526) ธนาคารโค-กระบือ (2527) กองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง (2533) กลุ่มหมอน-ไหม (2533) กองทุนเงินล้าน (2534) กลุ่มหมอยาสมุนไพร (2534) กลุ่มนาแผนใหม่ (2534) และกลุ่มหมูมาหาหนี (2534) การรวมตัวกันเป็นองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านทำให้คณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ มีโอกาสเสวนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกับนักพัฒนาจากองค์กรต่าง ๆ ส่งผลให้คณะกรรมการธนาคารโค-กระบือบ้านดงเค็งได้ขยายเครือข่ายการทำงานไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง จัดตั้งเป็นองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่นคือ ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สร้างเครือข่ายระดับภาค เป็นชมรมอู่มชู่ไถ้อีสาน และสร้างเครือข่ายกับองค์กรประชาชนในภาคต่าง ๆ คือมูลนิธิเพื่อพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (ภาคเหนือ) มูลนิธิหมู่บ้าน (ภาคกลาง) สมาคมผู้บริโภคสงขลา (ภาคใต้) ในขณะที่เดียวกันธนาคารโค-กระบือได้พัฒนาองค์กรขึ้นเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงจำนวน 10 หมู่บ้าน การพัฒนาของบ้านดงเค็งในระยะที่ 2 นี้ เป็นการสร้างศักยภาพของคนและชุมชนให้สามารถช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ เพื่อการสร้างสรรสร้างนวัตกรรมกรสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจของชุมชน เทคโนโลยีการผลิต สร้างสรรสังคมให้มีการ

เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ให้ประชาชนรู้จักเลือก รู้จักรับ อย่างรู้เท่าทัน เพื่อให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เอื้อประโยชน์ต่อความมีอยู่มีกินของคนในชุมชนให้มากขึ้น

กิจกรรม ปัญหาและอุปสรรค การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

กลุ่มกิจกรรมบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานดังนี้

กลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าวจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 มีการระดมทุนข้าวโดยใช้วัฒนธรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือ คือการสละข้าวและการทำบุญข้าวใหญ่ ธนาคารข้าวได้ดำเนินงานมาถึง พ.ศ. 2528 คณะกรรมการได้ขายข้าวของธนาคารเพื่อซื้อที่ดินสำหรับเตรียมพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด การดำเนินงานของธนาคารข้าวจึงหยุดชะงักลง พ.ศ. 2535 ธนาคารข้าวได้รับรูปแบบดำเนินงานเป็นการรับซื้อข้าวจากสมาชิกของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด การดำเนินงานของธนาคารข้าวใช้เงินจำนวน 50,000 บาท เป็นทุนหมุนเวียนรับซื้อข้าวจากสมาชิกได้ข้าวจำนวน 110 ตัน การดำเนินงานของธนาคารข้าวได้มีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับองค์กรพัฒนาภายนอกชุมชน คือ ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานและสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด ปัญหาของการดำเนินงานคือ ลูกค้าขาดคุณธรรม คณะกรรมการขาดประสิทธิภาพในการทำงาน ราคารับซื้อข้าวสูงกว่าตลาดภายนอก และเงินทุนหมุนเวียนน้อย

กลุ่มกิจกรรมธนาคารโค-กระบือ จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2527 การดำเนินงานของคณะกรรมการเป็นประสานงานขอรับการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในด้านเงินทุนหรือโค-กระบือ ผลการดำเนินงานในปัจจุบัน ธนาคารโค-กระบือ สามารถแบ่งปันให้สมาชิกได้เลี้ยงโค-กระบือ จำนวน 28 ครอบครัว มีทรัพย์สินเป็นกระบือจำนวน 21 ตัว โค จำนวน 18 ตัว และชุมชนสามารถพัฒนาธนาคารโค-กระบือเป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคามจำกัด ในการดำเนินงานของคณะกรรมการธนาคารโค-กระบือมีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับสำนักงานปศุสัตว์อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำหรับปัญหาการดำเนินงาน คือ สมาชิกไม่สนใจปรับปรุงพันธุ์โค-กระบือ ความไม่เข้าใจในการดำเนินงานของสมาชิก ความขัดแย้งระหว่าง

คณะกรรมการธนาคารโค-กระบือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโค-กระบือตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปริมาณโค-กระบือไม่เพียงพอต่อการให้บริการแก่สมาชิกในชุมชน

กลุ่มกิจกรรมกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2533 มีความมุ่งหมายเพื่อสร้างสวัสดิการในชุมชน สร้างความมั่นใจให้สมาชิกว่าศพของสมาชิกจะได้รับการจัดตามประเพณีของชุมชน การดำเนินงานของกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง เป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สามารถให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกได้ 26 ครอบครัว ครอบครัวละ 5,004 บาท ซึ่งการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยังมีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคามจำกัด ในการดำเนินงานมีปัญหาและอุปสรรคคือ กรรมการเก็บเงินไม่รับผิดชอบ สมาชิกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

กลุ่มกิจกรรมหม่อน-ไหมจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2533 เป็นกลุ่มที่แปรมาจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยการประสานงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกับคณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดตั้งกลุ่มหม่อน-ไหมขึ้น ให้สมาชิกได้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อเสริมรายได้และรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ คณะกรรมการกลุ่มหม่อน-ไหม ได้ประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้านจัดหาพื้นที่สำหรับปลูกหม่อน จำนวน 40 ไร่ ที่โคกหนองสนบง ในการดำเนินงานคณะกรรมการกลุ่มหม่อน-ไหม มีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม สำหรับปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานคือ สัตว์เลี้ยงบุกรุกแปลงหม่อน

กลุ่มกิจกรรมกองทุนเงินล้านจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2534 เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้ออมทรัพย์โดยการตั้งกองทุนขึ้นในหมู่บ้าน ในการดำเนินงานของกองทุนเงินล้าน เป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมหมู่บ้านในเครือข่ายศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด ปัจจุบันมีสมาชิก 17 คน คณะกรรมการกองทุนเงินล้านมีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับสหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด และโครงการพัฒนาชนบทอีสาน ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานคือ สมาชิกบางส่วนเข้าเป็นสมาชิกกองทุนเงินล้านเพื่อต้องการเลี้ยงโค-กระบือของธนาคารโค-กระบือมากกว่าต้องการออมทรัพย์ และสมาชิกหมู่บ้านบางส่วนไม่ไว้วางใจการดำเนินงานของคณะกรรมการ

กลุ่มกิจกรรมหมอยาสมุนไพร ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2534 เพื่อฟื้นฟูอนุรักษ์การใช้ยาสมุนไพร และเป็นการให้การรักษายาบาลเบื้องต้นแก่สมาชิกในชุมชนเป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมหมู่บ้าน ในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด การดำเนินในระยะที่ผ่านมา เป็นการรักษาพยาบาลโดยใช้ยาสมุนไพร การนวดแผนโบราณ และการอบยาสมุนไพร คณะกรรมการกลุ่มหมอยาสมุนไพรมีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับศูนย์ฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิม ศูนย์วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน โครงการพัฒนาชนบทอีสาน กลุ่มพันธู์พืชพื้นบ้าน ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน คือ การขาดแคลนตัวยาสมุนไพร ประชาชนไม่มั่นใจในความสามารถของหมอยาสมุนไพร สมาชิกของกลุ่มไม่ส่งค่ารักษาพยาบาลตามมติของกลุ่ม

กลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่เป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของสมาชิกในชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2534 เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ต้นทุนการผลิตสูง ในการดำเนินงานของกลุ่มเป็นการรวมตัวกันของสมาชิกเพื่อวิเคราะห์ปัญหา หาแนวทาง เทคนิค วิธีการทำนาของชุมชนแนวใหม่ ซึ่งสมาชิกเรียกว่านาแผนใหม่ หรือนาหวาน สมาชิกของชุมชนได้มีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน ในด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูล และงบประมาณ การศึกษาดูงานในที่ต่าง ๆ เนื่องจากการดำเนินงานเป็นการทดลองทำนาแผนใหม่ ปัญหาและอุปสรรคยังไม่ปรากฏชัดเจน

กลุ่มกิจกรรมหมูมามาหนานี้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2534 เพื่อให้สตรีได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และเพื่อให้สมาชิกได้เลี้ยงหมูไว้บริโภคในครอบครัว การดำเนินงานในระยะที่ผ่านมากลุ่มหมูมามาหนานี้สามารถแบ่งปันหมูพันธู์พื้นเมือง ให้สมาชิกได้เลี้ยงจำนวน 20 ครอบครัว ในการดำเนินงานคณะกรรมการกลุ่มหมูมามาหนานี้มีความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับศูนย์วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน โครงการพัฒนาชนบทอีสาน กลุ่มพันธู์พืชพื้นเมือง และศูนย์ฝึกอบรมและประสานงานพัฒนา อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานคือ สมาชิกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาบ้านดงเค็งมีแนวทางการพัฒนา 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 การพัฒนาตามแนวทางของรัฐโดยมีผู้นำที่เป็นทางการ (พ่อแสง) เป็นแกนนำ แนวทางที่ 2

การพัฒนาตามแนวทางของชุมชน โดยมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการของชุมชน (พ่อสูง) เป็นแกนนำ การพัฒนาตามแนวทางที่ 2 มีการดำเนินงาน 2 ส่วน คือ ส่วนของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด และ ส่วนของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด การดำเนินงานพัฒนาทั้ง 2 แนวทางนี้ มี เป้าหมายในการพัฒนาคือประชาชนกลุ่มเดียวกัน การพัฒนาของชุมชนบ้านดงเค็งมีปัญหาจำแนกได้ 2 ประเด็น คือ

1. ปัญหาภายในชุมชน มีปัญหาหลาย ๆ ประการที่เกี่ยวข้องกัน ประการที่ 1 เรื่องความขัดแย้งด้านแนวคิด กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการ (พ่อแสง) มีแนวคิดนิยมเอียงในแนวอนุรักษ์นิยม แต่กลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการ (พ่อสูง) และคณะทำงานกลุ่มกิจกรรมในเครือข่าย ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิดมีแนวคิดนิยมเอียงในแนวก้าวหน้า ประการที่ 2 เรื่องความขัดแย้งของผู้นำ เนื่องจากกลุ่มผู้นำมีแนวคิดพื้นฐานแตกต่างกัน แนวทางและเป้าหมายการพัฒนาของผู้นำจึงแตกต่างกัน การที่กลุ่มพ่อสูงคัดค้านการส่งหมู่บ้านเข้าประกวดตามโครงการหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของกรมการพัฒนาชุมชน ทำให้กลุ่มแกนนำทั้งสองกลุ่มขัดแย้งกันมากขึ้น ประการที่ 3 การช่วงชิงการเป็นผู้นำ กลุ่มพ่อสูงเคยดัดให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกกองทุนผู้ตายเพื่อผู้ยัง แต่กลุ่มพ่อแสงให้ความช่วยเหลือสมาชิกรายอื่น โดยให้เลี้ยงกระบือตามโครงการอื่นเนื่องมาจากพระราชดำริแทน ประการที่ 4 ความเข้าใจของสมาชิก สมาชิกในชุมชนบางส่วนไม่เข้าใจ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการพัฒนาไม่เต็มที่นัก

2. ปัญหาจากภายนอกชุมชน มีหลายประการคือ ประการที่ 1 ความไม่เข้าใจในเป้าหมายการพัฒนาของชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับปฏิบัติงานบางส่วนยังไม่เข้าใจในเป้าหมายการพัฒนาของชุมชน ประการที่ 2 เป้าหมายการพัฒนาที่แตกต่างกัน องค์การพัฒนาของรัฐบางหน่วยงานเป็นการพัฒนาวัตถุประสงค์หรือความสำเร็จของโครงการ แต่ชุมชนมีการพัฒนาเพื่อพัฒนาคน ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองในระดับชุมชน มีองค์ประกอบ 5 ประการคือ องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ องค์ประกอบด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบด้านเทคโนโลยี องค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรมและองค์ประกอบด้านจิตใจ ซึ่งผลการพัฒนาแต่ละองค์ประกอบ มีดังนี้

1. องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจมีส่วนประกอบ

6 ประการคือ

1.1 รายรับรายจ่ายสมดุลย์ กลุ่มประชากรส่วนใหญ่มีรายรับสมดุลย์กับรายจ่าย เพราะว่าสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด ได้ดำเนินการจัดซื้อข้าวในราคาที่เป็นธรรม ช่วยให้สมาชิกในชุมชนลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งผลผลิตออกสู่ตลาดลดน้อยลง และแรงงานส่วนหนึ่งของชุมชนได้ไปใช้แรงงานในเขตเมืองนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวได้เป็นจำนวนมาก

1.2 การผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินที่เหลือขาย สมาชิกในชุมชนสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในชุมชน มีผลผลิตเหลือจากการบริโภคภายในชุมชน และสามารถขายข้าวให้สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด จำนวน 25 ตัน แต่ชุมชนไม่สามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อความต้องการการบริโภคภายในชุมชน สมาชิกในชุมชนต้องนำอาหารจากภายนอกชุมชนมาบริโภคภายในชุมชน โดยเฉลี่ยวันละประมาณ 1,000 บาท และมีปริมาณมากขึ้นประมาณ วันละ 2,000 บาท ในฤดูกาลปักดำ อาจเป็นเพราะว่าสภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น ป่าไม้ของชุมชนซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชนมีปริมาณเหลือน้อยมาก แหล่งน้ำคืออ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิดชำรุด ปริมาณสัตว์น้ำลดลง สัตว์ธรรมชาติหายาก เมื่อสภาพแวดล้อมไม่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนได้ การอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองจึงมีมากขึ้น

1.3 การผลิตไม่ขาดทุน การลงทุนการผลิตข้าวของกลุ่มประชากรไม่ขาดทุน ต้นทุนการผลิตข้าวของชุมชนไม่สูงมากนัก รายจ่ายที่สำคัญของการผลิตข้าวคือ ค่าแรงงาน ค่าปุ๋ย การที่สมาชิกมีการผลิตที่ไม่ขาดทุน อาจเป็นเพราะว่าแรงงานส่วนหนึ่งของชุมชนกลับมาเป็นแรงงานของครอบครัวในฤดูทำนา และสมาชิกส่วนมากใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์สำหรับการเร่งความเจริญเติบโตของต้นกล้า เพื่อให้ทันกับฤดูกาลปักดำและใช้ปุ๋ยคอกสำหรับแปลงข้าวทั่วไป ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีการเลี้ยงโค กระบือ โดยทั่วไปอยู่แล้วรายจ่ายทางด้านปุ๋ยจึงไม่สูงนัก ประกอบกับสมาชิกในชุมชนมีตลาดรับซื้อข้าวที่ให้ราคาเป็นธรรม การผลิตจึงไม่ขาดทุน

1.4 การไม่มีหนี้สิน ในปีบัญชี 2534 (31 มีนาคม 2535) สมาชิกในชุมชน ได้มีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนที่อยู่ภายนอกชุมชน เป็นเงินจำนวน 680,000 บาท แต่สมาชิกสามารถชำระหนี้ได้จำนวน 266,400 บาท อาจเป็นเพราะว่าส่วนที่เหลือเป็นเงินชำระระยะกลาง (3 ปี) สมาชิกจึงผ่อนชำระเป็นรายปี แสดงว่าสมาชิกส่วนใหญ่ยังมีหนี้สิน

1.5 ประหยัด กลุ่มประชากรมีการใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างคุ้มค่า มีการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยเป็นอันดับหนึ่ง อาจเป็นเพราะว่าค่านิยมของชุมชนว่า การมีบ้านที่มั่นคงแข็งแรง เป็นความสุข 1 ใน 6 อย่างของชาวอีสาน ดังบทเพลงที่ว่า "มีข้าวกิน มีดินอยู่ มีคุ่นอนน้า (มีคูครอง) มีเงินค่าไว้ใช้ มีเสื่อใหญ่มุงบ้านแผ่นกระดาน (บ้านมั่นคงแข็งแรง) มีลูกหลานมานั่งเฝ้า"

1.6 สร้างองค์การทางเศรษฐกิจ ชุมชนได้มีการสร้างองค์การทางเศรษฐกิจ คือ ธนาคารโค-กระบือ กองทุนเงินล้าน กลุ่มหม่อน-ไหม กลุ่มหมูหมาหมาหนี่ และชุมชนสามารถพัฒนาองค์การประชาชนให้เป็นนิติบุคคลคือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคเมืองมหาสารคาม จำกัด สามารถดำเนินธุรกิจกับองค์การธุรกิจภายนอกชุมชนได้

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาการดำเนินงานการพัฒนาบ้านดงเค็ง ยังไม่สอดคล้องกับแนวความคิดการพึ่งตนเองของ เอนก นาคะบุตร (2531 : 25-31) กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองในระดับชุมชนได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น มีการจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารควาย ธนาคารปุ๋ย กองทุนร้านค้าเอนกประสงค์ มีสถาบันการเงินภายในหมู่บ้าน เพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน และเพื่อรองรับเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านเองหรือชุมชนอื่น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า กองทุนเงินล้านที่ชุมชนได้จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชนนั้นยังไม่สามารถพัฒนาให้เป็นสถาบันทางการเงินของชุมชนอย่างแท้จริงได้ ในองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจนี้ การดำเนินงานของชุมชนส่วนหนึ่งยังไม่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยและแนวความคิดการพึ่งตนเองในระดับชุมชน ของประเวศ วะสี (2531 : 72-77) กล่าวโดยสรุปว่า การพึ่งตนเองระดับชุมชนนั้น ชุมชนต้องมีการจัดองค์ประกอบทางเศรษฐกิจให้สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ให้เกื้อกูลสัมพันธ์กัน การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจสมาชิกในชุมชน

ต้องผลิตเพื่อใช้เองกินเอง รักษาความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม ไม่มุ่งเพื่อขาย รายรับรายจ่ายสมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่มีหนี้สิน มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เป็นเพราะว่าสถาบันการเงินภายในชุมชน คือกองทุนเงินล้านยังไม่สามารถพัฒนาองค์กรให้สามารถให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนแก่สมาชิกในชุมชนได้ สมาชิกในชุมชนยังมีหนี้สินแหล่งเงินทุนภายนอกชุมชน สมาชิกในชุมชนบางส่วนยังมีการอพยพแรงงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว เนื่องจากชุมชนยังไม่สามารถผลิตอาหารให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในชุมชนได้

2. องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาของชุมชนในระยะที่ 1 ทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนจึงได้มีการฟื้นฟูสร้างเสริมทรัพยากรป่าไม้ขึ้นใหม่ แต่ป่าไม้ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ยังไม่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนได้ ชุมชนมีการสร้างระเบียบการใช้ทรัพยากรป่าไม้ โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นคณะทำงานรักษากฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรแหล่งน้ำ ชุมชนได้สร้างฝายกั้นแหล่งน้ำให้มีประสิทธิภาพในการเก็บกักน้ำให้มากขึ้น เพื่อให้แหล่งน้ำสามารถอำนวยประโยชน์แก่สมาชิกของชุมชน ในด้านแหล่งอาหารและเป็นแหล่งน้ำของสัตว์เลี้ยง แต่การร่วมรักษาทรัพยากรแหล่งน้ำของสมาชิก กลุ่มประชากรส่วนมากไม่ทราบว่า ชุมชนมีกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำ ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อการรักษาทรัพยากรแหล่งน้ำให้ถาวร และการจัดสรรการใช้ทรัพยากรน้ำในอนาคตได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า กฎระเบียบการใช้อ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด ได้ประกาศใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2529 ทำให้ประชาชนลืม การประกาศย้ำเตือนซ้ำ จะทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือมากขึ้น ที่ดินสาธารณะ ชุมชนได้มีการซื้อที่ดินเพิ่มเติม เพื่อเตรียมพื้นที่ในการสร้างศาลากลางบ้าน การจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะโดยการให้เช่า ปลูกหม่อน และปลูกไม้ยูคาลิปตัส สัตว์ธรรมชาติ ชุมชนไม่ได้มีการฟื้นฟู สร้างเสริมทรัพยากรประเภทสัตว์ธรรมชาติ แต่มีการสร้างระเบียบการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำ แต่จากผลการศึกษา การควบคุมดูแลทำได้ยากเนื่องจากชุมชนมีแหล่งอาหารตามธรรมชาติเพียงแห่งเดียว คืออ่างเก็บน้ำชลประทานลำห้วยปอบิด แนวทางที่น่าจะเป็นไปได้ในการจัดสรรทรัพยากรสัตว์น้ำ คือ การปรึกษาหารือในการกำหนดชนิดของเครื่องมือจับสัตว์ และการกำหนดขนาด

ของตาข่าย แทนการห้ามจับตลอดระยะเวลาการวางไข่ของสัตว์น้ำ

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานพัฒนาของชุมชนส่วนหนึ่ง ยังไม่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติของการพึ่งตนเองระดับชุมชนนั้น ชุมชนจะต้องมีการฟื้นฟู สร้างเสริมทรัพยากรขึ้นใหม่ ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของสมาชิกในชุมชนหรือชุมชนได้ โดยการสร้างระเบียบ วินัยในการใช้ทรัพยากรของชุมชน และสมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือในการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนไม่ทราบว่า ชุมชนมีระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำ ทำให้การให้ความร่วมมือในการรักษาทรัพยากรแหล่งน้ำน้อยกว่าที่ควร

3. องค์ประกอบทางเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตของบ้านดงเค็ง นอกจากเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตแล้ว ชุมชนโดยกลุ่มสมาชิกกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่ได้สร้างวิธีเทคนิคการทำนาแผนใหม่ของบ้านดงเค็ง เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน และต้นทุนการผลิตสูง โดยการประยุกต์วิธีการทำนาหลังธรรมชาติของพ่อค้าเตี๊ยะ ภาชี ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าชุมชนมีการเลี้ยงสัตว์ การให้ฟางคลุมเพื่อรักษาความชื้นตามวิธีการของพ่อค้าเตี๊ยะ จึงไม่เหมาะสมกับสภาพของบ้านดงเค็ง นอกจากนี้ยังมีการรักษาพยาบาลโดยการใช้ยาสมุนไพร เพื่อรักษาพยาบาลขั้นต้นให้กับสมาชิก การถ่ายทอดเทคโนโลยี มีกลุ่มบุคคลที่สามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีของชุมชนได้จำนวน 8 คน

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มประชากรส่วนหนึ่งได้ดำเนินงานได้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ซึ่งได้อธิบายว่าองค์ประกอบทางเทคโนโลยีของการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองระดับชุมชนนั้น สมาชิกในชุมชนต้องมีความรู้ทางเทคโนโลยี ประชาชนสามารถนำความรู้ทางเทคโนโลยีมาซ่อมแซม ปรับปรุง ดัดแปลงเทคโนโลยีภายในชุมชนได้ และสามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีเหล่านั้นได้ แต่การดำเนินงานของชุมชนเป็นความพยายามของชุมชนที่จะพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่เทียบเคียงได้กับแนวคิดการพึ่งตนเองของ เฉลิมชัย ห่อนาค (2531 : 3-4) ได้อธิบายว่า ชุมชนที่พึ่งตนเองได้นั้น สมาชิก

ในชุมชนจะต้องมีการค้นหา วิจารณ์คัดเลือกเทคโนโลยีและสามารถปรับปรุงเทคโนโลยี ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนเองได้ แต่อย่างไรก็ตามการทำนาแผนใหม่ของกลุ่มกิจกรรมนาแผนใหม่เป็นการดำเนินงานในระยะทดลอง ผลการทดลองยังไม่ชัดเจนนัก การดำเนินงานนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของคนในชนบทที่พยายามพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี

4. องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม สมาชิกในชุมชนมีความเห็นว่าในสภาพสังคมของหมู่บ้านในปัจจุบัน ภายในชุมชนยังมีการเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันและยังมีความเคารพนับถือผู้อาวุโสของชุมชน อาจเป็นเพราะว่า ชุมชนนี้เป็นชุมชนขนาดเล็ก ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นแบบเครือญาติถือกันว่าคนภายในชุมชนนับถือผิดกันเดียวกัน ชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นที่ตั้งสำนักงานการพัฒนาของชุมชน และเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของสมาชิกในชุมชน บ้านดงเค็งได้รวมตัวกับหมู่บ้านอื่นเป็นเครือข่ายระดับท้องถิ่นคือ ศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด และเครือข่ายระดับภาคคือชมรมอู่ชุมชนอีสาน

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองด้านสังคมวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่าชุมชนมีการพัฒนาได้ใกล้เคียงกับแนวคิดการพึ่งตนเองระดับชุมชนของ เอนก นาคะบุตร (2531 : 25-30) ที่ได้อธิบายว่า การพึ่งตนเองในระดับชุมชนขององค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ชุมชนจะต้องมีระบบครอบครัวที่มั่นคง วัด พระ ผู้นำอาวุโสในชุมชนเป็นสถาบันหลักที่สามารถยึดเหนี่ยวไม่ให้สถาบันหมู่บ้านแตกสลาย และผลการศึกษาการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองยังสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ที่อธิบายว่า องค์ประกอบการพึ่งตนเองด้านสังคมวัฒนธรรมนั้น ชุมชนจะต้องมีความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน การมีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง เป็นศูนย์รวมของคนในครอบครัว ผู้อาวุโสในชุมชนได้รับการเคารพนับถือ วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านต่าง ๆ และชุมชนมีการสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่นเพื่อการช่วยเหลือกันระหว่างชุมชน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าบ้านดงเค็งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ประชากรมีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากบ้านอ้อมแคนเช่นเดียวกัน ทำให้ประชาชนที่อาศัยในชุมชนจึงเกี่ยวดองเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน และการสร้างเครือข่ายกับหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านหนองใหญ่ บ้านเม่นใหญ่ บรรพบุรุษของประชาชนในหมู่บ้านเหล่านี้ได้อพยพออก

จากบ้านอ่อมแคนเช่นเดียวกับชาวบ้านดงเค็ง ดังนั้นการสร้างเครือข่ายในปัจจุบัน จึงเป็นการรื้อฟื้น การช่วยเหลือกันของกลุ่มหมู่บ้านที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน

5. องค์ประกอบด้านจิตใจ สมาชิกในชุมชนมีความขยัน รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิด ประโยชน์ มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำ สร้างกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของ ชุมชน มีการแบ่งปันโค กระบือระหว่างหมู่บ้านในเครือข่ายของศูนย์วัฒนธรรมลำห้วยปอบิด สมาชิก ใช้จ่ายทรัพย์สินส่วนหนึ่งเพื่อซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทเครื่องอำนวยความสะดวก ใช้จ่ายทรัพย์สิน ส่วนหนึ่งเพื่อการเลี้ยงชีพ ชุมชนมีการตัดสินใจด้วยตนเองโดยการไม่ส่งหมู่บ้านเข้าประกวดตาม โครงการหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง สร้างความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและ เอกชน สมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งสามารถเลือกแนวทางการดำรงชีวิตด้วยตนเอง ด้วยการเลือกทำ นานาแผนใหม่ ที่เกิดจากการวิเคราะห์ปัญหา สรุปแนวทาง เทคนิค วิธีการของนานาวัฒนธรรมชาติร่วมกัน แล้วประยุกต์ เทคนิค วิธีการให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

ผลการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองด้านจิตใจ ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานพัฒนา ของชุมชนได้ใกล้เคียงกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย กล่าวคือ การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้นั้น สภาพจิตใจของประชาชนในชุมชนจะต้องมีความขยัน ดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายด้วยวิธีที่เหมาะสม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนจนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การใช้จ่ายทรัพย์สินที่ไม่มุ่งเพียง ประชาชนสามารถ ตัดสินใจเลือกแนวทางการดำรงชีวิตของตนเองได้ และการดำเนินงานการพัฒนายังไม่สอดคล้อง กับแนวคิดการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของ เย็นใจ เลอาหวนิช (2529 : 1-2) ซึ่งได้อธิบายว่า การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นต้องมีอุดมการณ์ว่า ขยันอย่างฉลาด ปราศจากอภายมุข พึ่งตนเองด้วยศักดิ์ศรี มีวินัย ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน เห็นความทุกข์ยากของเพื่อนบ้านเป็นภารกิจที่ต้องแก้ไข ชุมชน มีการตัดสินใจด้วยตนเองโดยการไม่ส่งหมู่บ้านเข้าประกวดตาม โครงการหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง สร้างความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและ เอกชน เลือกแนวทางการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง คือการเลือกทำนานาแผนใหม่ โดยการร่วมมือกับสมาชิกในชุมชน วิเคราะห์ปัญหา สรุปแนวทาง เทคนิคและวิธีการของนานาวัฒนธรรมชาติมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

ถ้ามองในภาพรวมแล้วการพัฒนาบ้านดงเค็งเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนา โดยการสร้างกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น เพื่อรวมคน รวมทุน รวมทรัพย์สินและรวมพลังสติปัญญา ของชุมชน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของการพัฒนา ผลการศึกษาทำให้ได้ทราบถึงความพยายาม ของชุมชนที่พยายามพัฒนาตนเอง โดยอาศัยศักยภาพของชุมชนเป็นรากฐานอันสำคัญในการพัฒนา ทำให้บ้านดงเค็งสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ใกล้เคียงกับแนวคิดการพัฒนา ของ กาญจนา แก้วเทพ (2530 : 170-172) ซึ่งอธิบายว่า การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นจะต้องถือ ชาวบ้านเป็นองค์ประธานในการพัฒนา ประชาชนต้องได้รับความรู้ มีความสำนึก มีความรับผิดชอบ ในความเจริญก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ประชาชนจะต้องมีอำนาจในการตัดสินใจเลือกการพัฒนาที่สนับสนุน และเกื้อกูลการดำรงชีวิตของประชาชนเอง เป็นการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม สังคม และการเมือง ให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ และร่วมมือกับสมาชิกของชุมชน พัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ประชาชนร่วมกันกำหนด ซึ่งอาจจะไม่ใช่เงินตรา ความเจริญก้าวหน้า ความทันสมัย แต่อาจจะจะเป็นความสมถะเรียบง่าย สันโดษ การพัฒนาที่ถือเอาชีวิตคนเป็นศูนย์กลาง ไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยี ระบบตลาด ระบบเงินตรา ถนน ไฟฟ้า แต่พัฒนาเพื่อให้คนหรือชุมชนรู้จัก เลือก รู้จักรับอย่างรู้เท่าทัน

ผลการศึกษาวิจัยการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านดงเค็ง ทำให้ทราบถึงความพยายาม แก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท โดยองค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรชาวบ้านในชนบทเอง ซึ่งแต่ละองค์กรมีหลักการ แนวทางและวิธีการที่แตกต่างกัน แต่เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาคือ ความต้องการให้ชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งสิ้น แนวทางการพัฒนาที่เป็นไปได้คือ การประสาน ความร่วมมือระหว่างองค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรชาวบ้าน ปรับปรนแนวทางการพัฒนา ของทั้งสามองค์กรให้สอดคล้องกัน โดยให้องค์กรชาวบ้านมีโอกาสเลือกรับแนวทาง วิธีการที่เหมาะสม กับชุมชนเอง องค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชนควรรีให้มีการสนับสนุนทางด้านข่าวสาร ข้อมูลที่ทันสมัย และถูกต้อง เพื่อให้องค์กรชาวบ้านสามารถตัดสินใจเลือกรับยุทธวิธีการพัฒนาที่เหมาะสม สำหรับการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในการพัฒนา องค์กรที่เกี่ยวข้องควรคำนึงถึงความแตกต่างของแต่ละชุมชน

ในแต่ละด้านคือ สภาพจิตใจของประชาชน สภาพทางสังคมวัฒนธรรม สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และความรู้ความสามารถของแต่ละชุมชน การวางแผนพัฒนา ความมุ่งพัฒนาองค์ประกอบของชุมชนในแต่ละด้านให้สมดุลย์และสัมพันธ์กัน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่องการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท เป็นการศึกษาถึง แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน และผลของการแก้ไขปัญหามุมชน ผลการศึกษาที่ได้สรุปไว้แล้วนั้น เป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมีประเด็นสำคัญใคร่เสนอแนะไว้ดังต่อไปนี้

1. จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้าน เป็นการค้าเงินงานระหว่าง ผู้นำในชุมชน ประชาชนบางส่วน และองค์กรพัฒนาจากภายนอกชุมชนก็ให้การสนับสนุน การพัฒนา ในอนาคตควรที่จะระดมสรรพกำลังบุคลากรในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากขึ้น เช่นครู พระสงฆ์ และกลุ่มเยาวชน
2. การให้การศึกษามุมชนอย่างต่อเนื่อง สมาชิกในชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงานของการพัฒนา กลุ่มแกนนำการพัฒนาน่าจะสร้างความเข้าใจ และ ปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากขึ้น
3. ปัญหาความขัดแย้ง ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำทั้ง 2 กลุ่ม ควรที่จะได้รับการ แก้ไขให้ความร่วมมือในดำเนินงานพัฒนา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือความมีอยู่มีกินของประชาชน ผู้ที่สามารถประสานความขัดแย้งได้น่าจะเป็นผู้อาวุโสในชุมชน คือพ่อแสน พ่อตรี และพ่อมาบ หินหน่
4. ความขัดแย้งในแนวคิด ถึงแม้ว่ากลุ่มผู้นำแต่ละกลุ่มจะมีแนวคิดที่แตกต่างกัน แต่การดำเนินงานของทั้ง 2 กลุ่มมีเป้าหมายเพื่อประชาชนในชุมชนเดียวกัน แต่ละกลุ่มสามารถดำเนินงาน ตามแนวทางของกลุ่มเพื่อเป้าหมายเดียวกันได้ ตามหลักการที่ว่า แยกกันเดิน ร่วมกันดี

5. การประสานงาน การพัฒนาในระยะที่ผ่านมา ชุมชนได้ประสานงานกับองค์กรของ
รัฐน้อย เจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติงานของรัฐ บางคนยังไม่มั่นใจในเป้าหมายอันแท้จริงของพ่อสูง
ทำให้ขาดความเข้าใจที่ดีต่อกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐควรมีแนวคิดที่เปิดกว้างกว่าที่เป็นอยู่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

1. ควรมีการศึกษาวิจัย การพึ่งตนเองในระดับชุมชน เพื่อทราบถึงแนวทาง เทคนิค
วิธีการ การดำเนินงานพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง ของชุมชนต่าง ๆ ที่มีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน
2. ควรมีการศึกษาวิจัยปัจจัยการพึ่งตนเองในระดับชุมชน เพื่อทราบถึงปัจจัยที่ทำให้
ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ อารีย์พัฒนาไพบูลย์. การวิเคราะห์ชื่อหมู่บ้านในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.
ปริญญาโท กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
2534.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- กาญจนา แก้วเทพ. มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท.
กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสำนึกการพิมพ์, 2530.
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท.
กรุงเทพฯ : สมาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530.
- กาสัก เต๊ะซันหมาก. "หมู่บ้านวัฒนธรรม : รูปแบบการพัฒนาชนบทที่เน้นการพัฒนาจิตใจ
ควบคู่กับการพัฒนาด้านวัตถุ," วัฒนธรรมไทย. 26 (6) : 73-80 ; มิถุนายน. 2530.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ.2530-2534. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530.
- _____. สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539).
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2534.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน และจังหวัดนครราชสีมา. "หลวงพ่อนาน สุกสีโล,"
ใน ภูมิปัญญาชาวบ้าน. หน้า 127-147. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ และจังหวัดนครราชสีมา, 2533.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และอดิน วนิพัฒน์. สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ของทิวเขาภรรยา.
กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- เฉลิมชัย ห่อหนาด. โครงการวิจัยการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท. กรุงเทพฯ : สถาบัน
วิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2531.

- โฉมสมร เหลือโกศล. ค่านิยมพื้นฐานเรื่องการพึ่งตนเองกับการอบรมเลี้ยงดู. วิทยานิพนธ์
 สด.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531. อัดสำเนา.
- ชบ ยอดแก้ว. "ผู้นำต้องมีคุณธรรม เสียสละสร้างสวัสดิการจากกองทุน," ใน วิกฤตหมู่บ้านไทย.
 หน้า 65-70. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2532.
- ชิต นิลพานิช และกุลชน ธนาพงศธร. เอกสารการสอนรายวิชา ความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนา
ระดับตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
 2532.
- ดำรง จรัสวัฒน์. "อุทกภัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2521," จุลสารดาวเทียม. 2(5) :
 20-24 ; มกราคม-เมษายน 2522.
- ดิเรก ฤกษ์ห่อราย. การพัฒนาชนบทเน้นการพัฒนาสังคมและแนวความคิดจำเป็นพื้นฐาน.
 กรุงเทพฯ : โครงการตำราพัฒนาชนบท สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัย
 เกษตรศาสตร์, 2523.
- ธวัช มกรพงศ์. แนวความคิดบางประการเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ :
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- บุญทัน ดอกไธสง และชเนศ ต่วนชะเอม. กระบวนการและวิธีการพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาสังคมไทย.
 กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, ม.ป.ป.
- ประเวศ วะสี. พุทธเกษตรกับค่านิยมของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2533.
- . "ศาสนธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. หน้า 71-77.
 กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- พระไพศาล วิสาโล. "พุทธเกษตรกรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย.
 กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- พัฒนาที่ดิน, กรม. แผนที่ดินจังหวัดมหาสารคาม. ระวัง 5660 II. กรุงเทพฯ :
 กองสำรวจที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2515. ชุดแผนที่ที่ดิน
 จังหวัด ฉบับที่ 13.

- นิเขียน ลิมป์หวังอยู่. การพึ่งตนเองของประชาชนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูป อําเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ สค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- นิฉิน ลากษานานนท์. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- "ภาวการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน : ข้อโต้แย้งและการแสวงหาทางออกเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน," วิจัยสังคม. 9(2) : 1-5 ; กรกฎาคม-ธันวาคม 2529.
- เย็นใจ เลาหวนิช. ทำอย่างไรชนบทไทยจึงพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529.
- ระพี สาคริก. แนวคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529.
- วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. "กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทยากจน," ทางเลือกการพัฒนา. 6(1) : 41-65 ; มกราคม-เมษายน 2531.
- . แนวคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529.
- วิทยากร เชียงกุล. "วิจารณ์แผนพัฒนาชนบทแนวใหม่ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5," สังคมพัฒนา. 10(7) : 52-56 ; มกราคม-กุมภาพันธ์ 2526.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. "วนเกษตร : ทางเลือกใหม่ของเกษตรกรไทย," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. หน้า 165-182. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- วิวัฒน์ชัย อัดถากร. อุดมการณ์พึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. "การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทย : ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม," สังคมศาสตร์. 25(1) : 72-91 ; เมษายน 2531.

- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และสุวิชัย หวันแก้ว. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย สภาวิจัยแห่งชาติ, 2530. ๓๓๓ หน้า.
- สำราญรัตน์, กอง. แผนที่ที่ดินจังหวัดมหาสารคาม. กรุงเทพฯ : กองสำราญรัตน์ กรมที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2525.
- สุธรรม รัตนโชติ. รายงานการวิจัยการประเมินผลโครงการพัฒนาองค์กรประชาชน : ศึกษาเจาะลึกเฉพาะกรณีผู้ยากจน. กรุงเทพฯ : กองวิจัยและประเมินผล กรมพัฒนาชุมชน, 2531.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. "แนวคิดทางทฤษฎี และการวัดความพยายามพึ่งตนเองระดับบุคคล," นิตยสารบริหารศาสตร์. 26(4) : 500-525 ; ตุลาคม 2529.
- เสวี พงศ์นิศ. ความหวังใหม่ของสระคุณ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2532.
- "หลากหลายทัศนะในการพัฒนาประเทศ," สังคมพัฒนา. 6/2533 : 14-18 ; 2533.
- อเนก นาคะบุตร. "ชนบทไทย สามทศวรรษที่ผ่านมา กับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ทิศทาง การพึ่งตนเองของชนบทในอนาคต," การเลือกการพัฒนา. 6(1) : 41-65 ; มกราคม-เมษายน 2531.
- อภิชาติ ทองอยู่. "วิกฤติหมู่บ้านไทย," ใน ชุมชนพัฒนาฉบับพิเศษ. หน้า 57-63. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2532.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : พรศักดิ์แอนด์แอลโซซิเอท, 2525.
- อยู่ สุนทรชัย. แนวคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทแบบเกษตรผสมผสานพึ่งตนเอง.
 ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2530.
- อรทัย อาจอ่ำ. ชุมชนแข่งกีฬา : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531. (เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 117).
- อุทัย ดุลยเกษม. "การพึ่งตนเองระดับปัจเจกบุคคล," ทางเลือกการพัฒนา. 5(1) : 84-86 ; มกราคม-เมษายน 2530.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน พัฒนาการการพัฒนาของหมู่บ้าน กลุ่มกิจกรรมการพัฒนา ผลการพัฒนา ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ระหว่างวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ถึงวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2535

ชื่อ	ชื่อสกุล	สถานที่สัมภาษณ์
โก	ชนบุรี	วัดบ้านดอนหัน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
จันฉาย	ชนบุรี	บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
จันดี	อุ้นดา	บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
จันท์	ศรีสุจารย์	บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
จู	ด้วงชะรา	บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ช่วง	ราชบุรี	บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ชาญเวทย์	ศรีสูง	บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ชาย	บุญหล้า	บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ณัฐพงษ์	ธงไชย	บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ดอกไม้	สิงห์แก้ว	บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เดชา	เปรมฤทัยเลิศ	องค์การนาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา บ้านสองนางโย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เดือน	คำหลง	บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทองดำ	ชันขวา	บ้านเลขที่ 35 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทองดี	แสนตรี	บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทองศรี	ศรีเมือง	บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทองศรี	ศรีสูง	วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ หมู่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ท่อน	ศรีสูง	วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
นาค	อุ้นดา	บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เนา	จันทะภักดิ์	บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
บัวศรี	ศรีสูง	บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อ	ชื่อสกุล	สถานที่สัมภาษณ์
บุญเลี้ยง	ราชบุรี	บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
บุญหลาย	เบญจพันธ์	วัดคงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
บุญเหลือ	ผาผง	บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ใบ	แสนตรี	บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ปทุมรัตน์	แสงซ้าย	ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ปรีดี	วรรณศิริ	สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด ถนนริมคลองสมถวิล ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
พระเคน	โฬสโก	วัดคงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
พินัดน์	ทิ่ง โคตร	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เพลินนิศ	ลามพินัดน์	บ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
มงคล	เพชรสุวรรณ	สำนักงานปศุสัตว์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
มนต์สัน	สุโพธิ์	ศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อ	ชื่อสกุล	สถานที่สัมภาษณ์
มาบ	หินนท์	วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
มี	แสงทะรา	บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เล็ก	กมลรัตน์	บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สนั่น	ผาผง	บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สมถวิล	เจริญศิริ	บ้านเลขที่ 51 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สมร	จันทะภักดิ์	บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สอน	แสนตรี	บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สำรวย	ไปวันเสาร์	บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สิงห์	แสงทะรา	บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สิงห์ทอง	หินนท์	วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สุรศักดิ์	เบญจพันธ์	บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

เส้น	ภาแก้ว	บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เส็งข่ม	วิสาภารถ	วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
เสริมศักดิ์	แสง โน้ตดา	โรงเรียนบ้านดงเค็ง-ดอนหัน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ไสว	สิงห์แก้ว	บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
หนูนา	หินนงษ์	บ้านเลขที่ 65 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
หนูบาน	ศรียศ	บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
หนูเฟียร	ธนบุรี	บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
หมั่น	ชันชวา	วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ไหม	จันทาสี	บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
อภิวัฒน์	จงเรียน	บ้านพักข้าราชการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
เอ็ด	ด้วงชะรา	บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
โฮม	จันทะคาม	บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณีบ้านดงเต็ง ตำบลท่าสองคอน

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์ผู้รู้

ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับ สภาพทั่วไป และการพัฒนาหมู่บ้าน

หมวดที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ - สกุล ..... อายุ.....ปี

บ้านเลขที่ ..... หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด .....

หมวดที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

หมู่บ้านนี้เกิดขึ้นเมื่อใด

อพยพมาจากที่ใด

สาเหตุที่ต้องอพยพมาจากที่เดิมคืออะไร

สาเหตุที่เลือกสร้างหมู่บ้านในสถานที่ปัจจุบันนี้คืออะไร

ผู้มาตั้งหมู่บ้านนี้มีตระกูลใดบ้าง

หมู่บ้านในอดีตมีปัญหาอะไรบ้าง

ในแต่ละปัญหา หมู่บ้านมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร

2. ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน

ลักษณะภูมิประเทศเป็นอย่างไร

สภาพป่าไม้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างไร

สภาพแหล่งน้ำตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 การใช้ที่ดินสาธารณะตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 ในหมู่บ้านมีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร
 มีการปลูกสร้าง ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อใด (แหล่งน้ำ ป่าไม้)
 มีการปลูกสร้างฟื้นฟู ทรัพยากรอย่างไร
 มีการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (แหล่งน้ำ
 ป่าไม้ ที่ดินสาธารณะ)

การจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ผลอย่างไร
 มีการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างไรบ้าง
 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มตั้งแต่เมื่อใด
 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ผลอย่างไร

3. สภาพทางเศรษฐกิจ

เกณฑ์วัดคนจน คนรวย ในหมู่บ้านเมื่อไรบ้าง
 เริ่มมีเกณฑ์เมื่อไร
 แหล่งเงินกู้ของหมู่บ้านมีที่ใดบ้าง
 แหล่งเงินกู้ภายในมีใครบ้าง
 หนี้สินของประชาชนในหมู่บ้านจากแหล่งภายในประมาณเท่าใด
 หนี้สินของประชาชนในหมู่บ้านจากแหล่งภายนอกประมาณเท่าใด
 จุดมุ่งหมายในการกู้เงินมีอย่างไรบ้าง
 หนี้เศรษฐกิจที่ปลูกมีอะไรบ้าง (อดีตถึงปัจจุบัน)
 หนี้เศรษฐกิจจะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรบ้าง
 เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างไร
 มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจอย่างไรบ้างและมีกลุ่มใดบ้าง

กลุ่มเศรษฐกิจของหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเศรษฐกิจภายนอกอย่างไร
 การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจมีผลต่อสมาชิกอย่างไร
 แหล่งรายได้ต่อบีของประชาชนในหมู่บ้านมาจากที่ใดบ้าง (ภายนอก/ภายใน)
 แหล่งละประมาณเท่าใด
 รายจ่ายของประชาชนในหมู่บ้านมีด้านใดบ้าง
 ในแต่ละด้านมีเท่าไร และมีช่วงเวลาใด

4. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ระบบเครือญาติในอดีตมีความผูกพันแน่นแฟ้นเพียงไร
 ระบบเครือญาติมีความผูกพันแน่นแฟ้นเพียงใดในปัจจุบัน
 ความสัมพันธ์ของเครือญาติมีอิทธิพลต่อระบบการผลิตอย่างไร (ยกตัวอย่าง)
 ในรอบปี มีการปฏิบัติตามฮีต 12 อย่างไร และมีผลเป็นอย่างไร
 ประเพณีใดบ้างที่แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อต่อกัน
 ประเพณีใดบ้างที่แสดงให้เห็นถึงการแบ่งปันต่อกัน
 ในชุมชนมีการจัดแบ่งระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนจน คนรวยอย่างไร
 ในชุมชนมีการแบ่งปันผลผลิตในครอบครัวและชุมชนอย่างไร
 ในการกระทำกิจกรรมพัฒนา สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างไร
 ในการกระทำกิจกรรมทางศาสนา สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างไร
 ผู้นำใช้วิธีการอย่างไร
 สมาชิกภายในหมู่บ้านออกไปทำงานนอกหมู่บ้านที่ไหนบ้าง
 การออกไปทำงานนอกหมู่บ้านในช่วงระยะเวลาใด

5. พัฒนาการ การพัฒนาของหมู่บ้าน

มีถนนเชื่อมกับถนนใหญ่เมื่อใด
 ก่อนมีถนนติดต่อกับเขตเทศบาลอย่างไร

ไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อใด มีผลต่อหมู่บ้านอย่างไร
 ก่อนมีไฟฟ้าสภาพหมู่บ้านเป็นอย่างไร (สภาพจิตใจ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม
 เทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติ)
 พืชเศรษฐกิจเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อใด
 พืชเศรษฐกิจเหล่านี้ใครเป็นผู้นำเข้ามาครั้งแรกและมีผลอย่างไร
 การปลูกพืชเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบการผลิตอย่างไร
 พืชเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเทคนิคการผลิตอย่างไร
 การปลูกพืชเศรษฐกิจส่งผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนอย่างไร
 การรวมกลุ่มของประชาชนมีกลุ่มอะไรบ้าง
 แต่ละกลุ่มเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้นำ ได้รับแนวคิดจากที่ใด
 กลุ่มเหล่านี้ก่อให้เกิดผลต่อ จิตใจของประชาชน ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ
 สังคมวัฒนธรรม และเทคโนโลยีอย่างไร
 องค์กรของรัฐได้สนับสนุนการพัฒนาของหมู่บ้านจากอดีต-ปัจจุบันอย่างไร
 องค์กรพัฒนาเอกชนได้สนับสนุนการพัฒนาของหมู่บ้านอย่างไร
 ผลของการพัฒนาหมู่บ้านเป็นอย่างไร (เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม เทคโนโลยี
 ทรัพยากรธรรมชาติ และจิตใจของประชาชน)

การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณีบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์ ผู้รู้ และคณะกรรมการกิจกรรมพัฒนา

ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนา ปัญหาอุปสรรค และการแก้ไขปัญหา

หมวดที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ - สกุล ..... อายุ..... ปี

สถานภาพในกลุ่มกิจกรรม .....

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ต. ท่าสองคอน อ. เมือง จ. มหาสารคาม

หมวดที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรม

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มกิจกรรม

ชื่อกิจกรรม .....

จัดตั้งขึ้นเมื่อใด .....

มีขั้นตอนในการจัดตั้งอย่างไร .....

ใครเป็นผู้ริเริ่ม .....

ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรของรัฐอย่างไร .....

ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างไร .....

กิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์อย่างไร .....

มีการดำเนินการอย่างไร .....

มีใครบ้างที่เป็นกรรมการ .....

การดำเนินงานมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร .....

- คณะกรรมการมีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอย่างไร .....
- กรรมการแต่ละฝ่ายมีหน้าที่อย่างไร .....
- มีความสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ ในหมู่บ้านอย่างไร .....
- มีความสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ นอกหมู่บ้านอย่างไร .....
- กลุ่มมีระเบียบปฏิบัติสำหรับสมาชิกหรือไม่ และได้มาอย่างไร .....
- การเลือกกรรมการ/การเพิ่มจำนวนกรรมการ/การลาออกของกรรมการ/
จะทำอย่างไร .....
- การฝึกอบรมหรือการเพิ่มความรู้ ทำอย่างไร .....
- ผลตอบแทนคณะกรรมการจำนวนเท่าใด .....
- ในการดำเนินงานมีข้อขัดแย้งหรือไม่ อย่างไร .....
- บทบาทของกลุ่มเอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มอื่น ๆ เพียงใด .....
- กลุ่มมีบทบาทต่อกิจกรรมพัฒนาของหมู่บ้านอย่างไร .....
- การดำเนินงานของกลุ่มได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากน้อยเพียงใด .....
- .....
- กลุ่มได้รับความร่วมมือจากประชาชนอย่างไร .....
- กิจกรรมนี้มีผลทางด้านเศรษฐกิจอย่างไร (เป้าหมายการผลิต การประหยัด
การสร้างองค์กรทางเศรษฐกิจ) .....
- กิจกรรมนี้มีผลทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร (การรวมตัวเป็นองค์กรประชาชน
การสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลในหมู่สมาชิก สภานครอบครัวที่มั่นคง
การนับถือผู้อาวุโส) .....
- กิจกรรมนี้มีผลทางจิตใจอย่างไร (ความขยัน ใฝ่โลก ใฝ่หมู่เพียง การเลือกรูปแบบ
การผลิต) .....
- กิจกรรมนี้มีผลทางเทคโนโลยีอย่างไร (การซ่อมแซม ดัดแปลง ปรับปรุง การถ่ายทอด
เทคโนโลยีในชุมชน) .....

- กิจกรรมที่มีผลทางทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อมอย่างไร (การสร้างระเบียบวินัยในการใช้ทรัพยากร สร้างหรือฟื้นฟูทรัพยากรขึ้นใหม่ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการร่วมรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน) .....
- ปัญหาในการดำเนินกิจกรรมมีอย่างไรบ้าง .....
- คณะกรรมการมีการแก้ไขปัญหาอย่างไร .....
- ผลของการแก้ไขปัญหาคณะกรรมกรามีผลอย่างไรบ้าง .....

การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : ศึกษากรณีบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์ประชากรในหมู่บ้าน

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และผลของการพัฒนา
เพื่อการพึ่งตนเอง

หมวดที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ - สกุล .....อายุ.....ปี
บ้านเลขที่.....หมู่ที่ 10 ต.ท่าสองคอน อ.เมือง จ.มหาสารคาม
สถานภาพในกิจกรรม .....

- ( ) สมาชิก
( ) คณะกรรมการ
( ) ผู้รู้

หมวดที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับผลของการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

ก. ผลทางด้านเศรษฐกิจ

1. เป้าหมายของการผลิตมีอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) ผลิตเพื่อขาย
( ) ผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน
( ) อื่น ๆ ระบุ .....

2. รายได้ของครอบครัวในรอบปีมาจากที่ใดบ้าง

ทำนา.....บาท ทำสวน.....บาท ขายปลา.....บาท
ขายเบ็ด.....บาท ขายหมู.....บาท ขายไก่.....บาท

ชายวีว.....บาท   ชายควาย.....บาท   ไร่ป่อ.....บาท
 มันล้มปะหลัง.....บาท   ไม้เข้าที่ดิน.....บาท   ไม้เข้าสัตว์.....บาท
 โรงสี.....บาท   ซ่อม-สร้าง.....บาท   รับจ้าง.....บาท
 หักกรรม.....บาท   อื่น ๆ .....บาท
 รวมรายรับทั้งหมด.....บาท

3. รายจ่ายของครอบครัวในรอบปีจากข้อไหนบ้าง

ค่าอาหาร.....บาท   ค่าเครื่องนุ่งห่ม.....บาท
 ค่ารักษาพยาบาล.....บาท   ค่าไฟฟ้า.....บาท
 ค่าเชื้อเพลิง.....บาท   ค่าการศึกษาของบุตร.....บาท
 ค่าทำบุญ.....บาท   ค่าอบายมุข.....บาท
 ชำระหนี้.....บาท   ค่าใช้จ่ายในการพักผ่อน.....บาท
 ค่าเช่า.....บาท   ปัจจัยการผลิต.....บาท
 อื่น ๆ .....บาท   รวมรายจ่ายทั้งหมด.....บาท

4. รายได้ส่วนเกินจะทำประโยชน์ด้านใด (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) ออมโดยการฝากเงินที่ (ระบุ).....
 ( ) ซื้อที่ดิน
 ( ) ซื้อเครื่องใช้ภายในบ้าน (ระบุ).....
 ( ) ซื้อสัตว์เลี้ยง (ระบุ).....
 ( ) ปรับปรุงที่อยู่อาศัย
 ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....
 เพราะ.....
 .....

5. ในครอบครัวสามารถผลิตอะไรได้บ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
- ( ) อาหาร (ระบุ).....
  - ( ) เครื่องนุ่งห่ม (ระบุ).....
  - ( ) ยารักษาโรค (ระบุ).....
  - ( ) ที่อยู่อาศัย (ระบุ).....
  - ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....
6. ในการผลิตมีรายจ่ายในด้านใด (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
- ( ) ค่าเครื่องมือการผลิต มูลค่า .....
  - ( ) ค่าดอกเบี้ยเงินยืม มูลค่า .....
  - ( ) ค่าแรงงาน มูลค่า .....
  - ( ) ค่าเทคโนโลยี (ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช) มูลค่า .....
  - ( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....
7. การรวมกลุ่มก่อให้เกิดประโยชน์อย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
- ( ) ช่วยเหลือกัน
  - ( ) มีอำนาจต่อรอง
  - ( ) ปั่นผล
  - ( ) กู้ยืม
  - ( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....
๗. ผลทางด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
8. ในหมู่บ้านมีการสร้างระเบียบในการใช้ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่
- ( ) มี ( ) ไม่มี
- ทำอย่างไร.....
- .....

9. หมู่บ้านได้มีการจัดระเบียบในการใช้ทรัพยากรน้ำหรือไม่

( ) มี ( ) ไม่มี

ทำอย่างไร.....

.....

10. ในหมู่บ้านได้มีการจัดระเบียบในการใช้ที่ดินสาธารณะหรือไม่

( ) มี ( ) ไม่มี

ทำอย่างไร.....

.....

11. หมู่บ้านได้มีการฟื้นฟูทรัพยากรอะไรบ้าง

( ) ป่าไม้ ทำอย่างไร .....

( ) แหล่งน้ำ ทำอย่างไร .....

( ) ที่ดิน ทำอย่างไร .....

( ) สัตว์ธรรมชาติ ทำอย่างไร .....

( ) อื่น ๆ ทำอย่างไร .....

12. หมู่บ้านได้จัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างไร

( ) ป่าไม้ ทำอย่างไร .....

( ) แหล่งน้ำ ทำอย่างไร .....

( ) ที่ดิน ทำอย่างไร .....

( ) สัตว์ธรรมชาติ ทำอย่างไร .....

( ) อื่น ๆ ทำอย่างไร .....

13. หมู่บ้านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้เพื่อทำอะไร (ตอบได้มากกว่า

1 คำตอบ)

- ( ) สร้างสาธารณสมบัติ
- ( ) ฟื้นฟูแหล่งน้ำ
- ( ) ช่วยเหลือสมาชิกในหมู่บ้าน
- ( ) อื่น ๆ

ทำอย่างไร .....

14. หมู่บ้านใช้ประโยชน์จากที่ดินสาธารณะเพื่อทำอะไร (ตอบได้มากกว่า

1 คำตอบ)

- ( ) ปลูกไม้
- ( ) ฟื้นฟูแหล่งน้ำ
- ( ) ปลูกหม่อน
- ( ) อื่น (ระบุ).....

ทำอย่างไร .....

15. หมู่บ้านใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) เพาะปลูกพืชในฤดูแล้ง
- ( ) เลี้ยงสัตว์
- ( ) แห่ปอ
- ( ) แหล่งอาหาร
- ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

.....

ค. ผลทางสังคมและวัฒนธรรม

16. เมื่อสมาชิกในหมู่บ้านขัดแย้งกัน ใครเป็นผู้ไกล่เกลี่ย (ตอบได้มากกว่า

1 คำตอบ)

- ( ) ศาลเต๋าสาลแก่   ( ) ผู้นำหมู่บ้าน
 ( ) ตำรวจ   ( ) อื่น ๆ ระบุ.....
 ทำอย่างไร .....

17. หมู่บ้านนี้ ได้รวมตัวกับหมู่บ้านอื่นเป็นกลุ่มหรือไม่

- ( ) รวมเป็นกลุ่ม   ( ) ไม่ได้รวมเป็นกลุ่ม
 ถ้ารวมเพื่ออะไร .....

18. การช่วยเหลือกันภายในหมู่บ้าน เกิดจากอะไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) ญาติ   ( ) สมาชิกในกลุ่ม
 ( ) คนบ้านเดียวกัน   ( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....

19. ในชุมชนมีการแบ่งอาหารระหว่างเพื่อนบ้านหรือไม่

- ( ) มี   ( ) ไม่มี
 ถ้ามีทำอย่างไร .....

20. ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวเป็นอย่างไร (ตอบได้มากกว่า

1 คำตอบ)

- ( ) กลมเกลียวกัน   ( ) เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่
 ( ) การแบ่งงานตามวัย-เพศ   ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

ง. ผลทางจิตใจของประชาชนในชุมชน

21. ในสถานการณ์ปัจจุบันสมาชิกในหมู่บ้านจะช่วยเหลือกันได้หรือไม่

- ( ) ได้   ( ) ไม่ได้
 ถ้าไม่ได้เพราะว่า .....

22. ท่านเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมเพราะอะไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) การช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิก
 ( ) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
 ( ) สถานภาพทางสังคม
 ( ) เพื่อนบ้านชักชวน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

23. ผลเป็นไปตามความคาดหวังหรือไม่

- ( ) ตามความคาดหวัง   ( ) ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง
 เพราะอะไร .....

24. ระยะเวลาหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวท่านทำอะไร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) เลี้ยงสัตว์   ( ) ปรับปรุงที่ดิน
 ( ) หัตถกรรม   ( ) ซ่อมแซมที่อยู่อาศัย
 ( ) รับจ้างนอกชุมชน   ( ) พักผ่อน
 ( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....

25. กิจกรรมในข้อ 24. (อันดับ 1) .....ท่านประกอบ

กิจกรรมอย่างไรในรอบ 1 สัปดาห์

- ( ) สม่่าเสมอ   ( ) ปานกลาง
 ( ) อื่น ๆ .....

26. สิ่งที่ยากมีเพิ่มขึ้นในครอบครัว (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) เครื่องใช้ไฟฟ้า เพื่อ.....
 ( ) รถยนต์ เพื่อ.....
 ( ) เครื่องจักรกล เพื่อ.....
 ( ) เครื่องมือการเกษตร เพื่อ.....

( ) ที่ดิน เพื่อ.....

( ) สัตว์เลี้ยง เพื่อ.....

( ) อื่น ๆ ระบุ เพื่อ.....

27. คิดว่าจะได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้หรือไม่

( ) ได้ ( ) ไม่ได้

เพราะ .....

จ. ผลทางด้านเทคโนโลยี

28. รูปแบบการทำนาทำนทำอย่างไร

( ) นาหว่าน ( ) นาดำ

เพราะว่า .....

29. ในการเลือกรูปแบบการผลิตในข้อ 28 ท่านเลือกเพราะเหตุผลข้อใด

(ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

( ) ได้ปริมาณมาก ( ) เวลาในการทำนาลดลง

( ) ลดรายจ่าย ( ) ทำตามบรรพบุรุษ

( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....

30. ท่านใช้เครื่องมือการผลิตแบบพื้นบ้านเพราะเหตุผลใด (ตอบได้มากกว่า

1 คำตอบ)

( ) ราคาไม่แพง ( ) ปรับปรุง ซ่อมแซมได้เอง

( ) ใช้ง่าย ( ) ความเคยชิน

( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....

31. เคยคิดว่าจะใช้เครื่องมืออื่นนอกเหนือจากนี้หรือไม่

( ) เคย (ระบุ) .....

( ) ไม่เคย

เพราะอะไร .....

32. การใช้แรงงานวิธีใดที่ครอบครัวของท่านใช้ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) การลงแขก เพราะ.....
- ( ) การจ้างแรงงาน เพราะ .....
- ( ) การแลกเปลี่ยนแรงงาน เพราะ.....
- ( ) ใช้แรงงานในครอบครัว เพราะ.....
- ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

33. เทคโนโลยีใดบ้างที่ท่านใช้ในชุมชนของท่าน (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

เครื่องมือการเกษตร

- 1..... เพราะ.....
- 2..... เพราะ.....
- 3..... เพราะ.....
- 4..... เพราะ.....
- 5..... เพราะ.....

เครื่องใช้ภายในบ้าน (ความถี่การใช้ประโยชน์ บ่อย ปานกลาง น้อย)

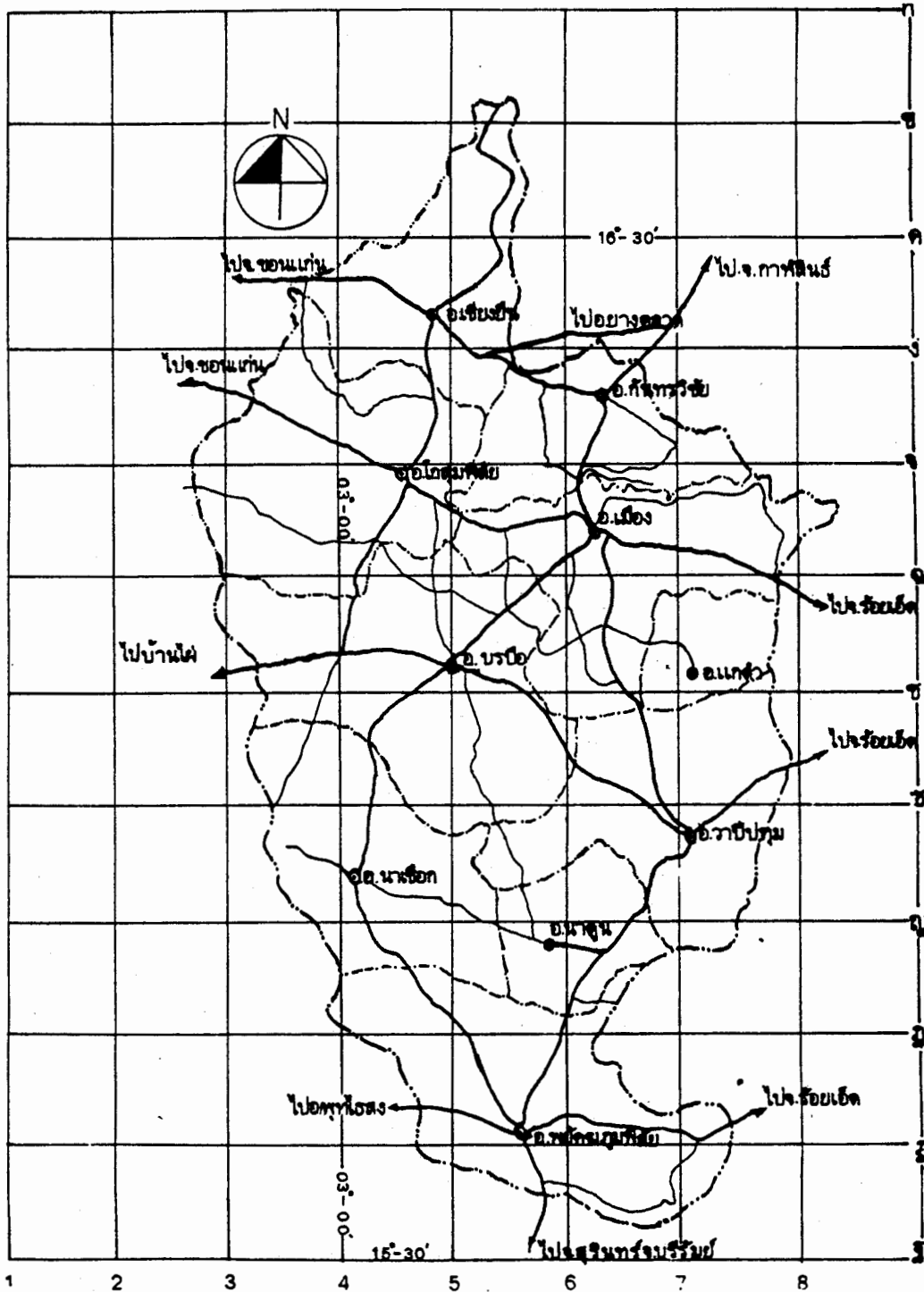
- 1..... ความถี่.....
- 2..... ความถี่.....
- 3..... ความถี่.....
- 4..... ความถี่.....
- 5..... ความถี่.....

34. ในหมู่บ้านนี้มีปัญหาอย่างไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ( ) เศรษฐกิจ (ระบุ).....
- ( ) เทคโนโลยี (ระบุ).....
- ( ) ทรัพยากร (ระบุ).....
- ( ) สภาพจิตใจ (ระบุ).....

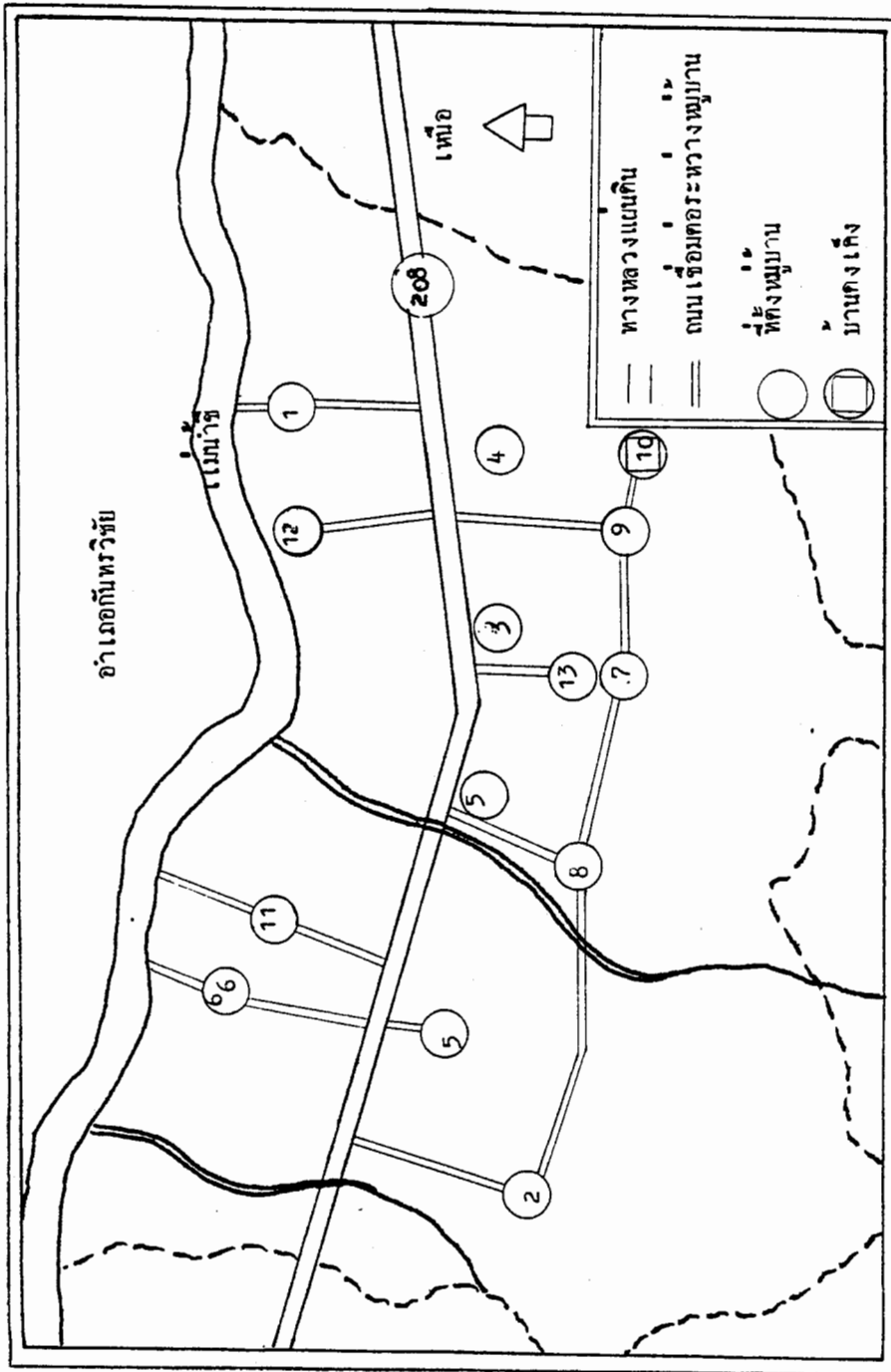
ภาคผนวก ค

แผนที่

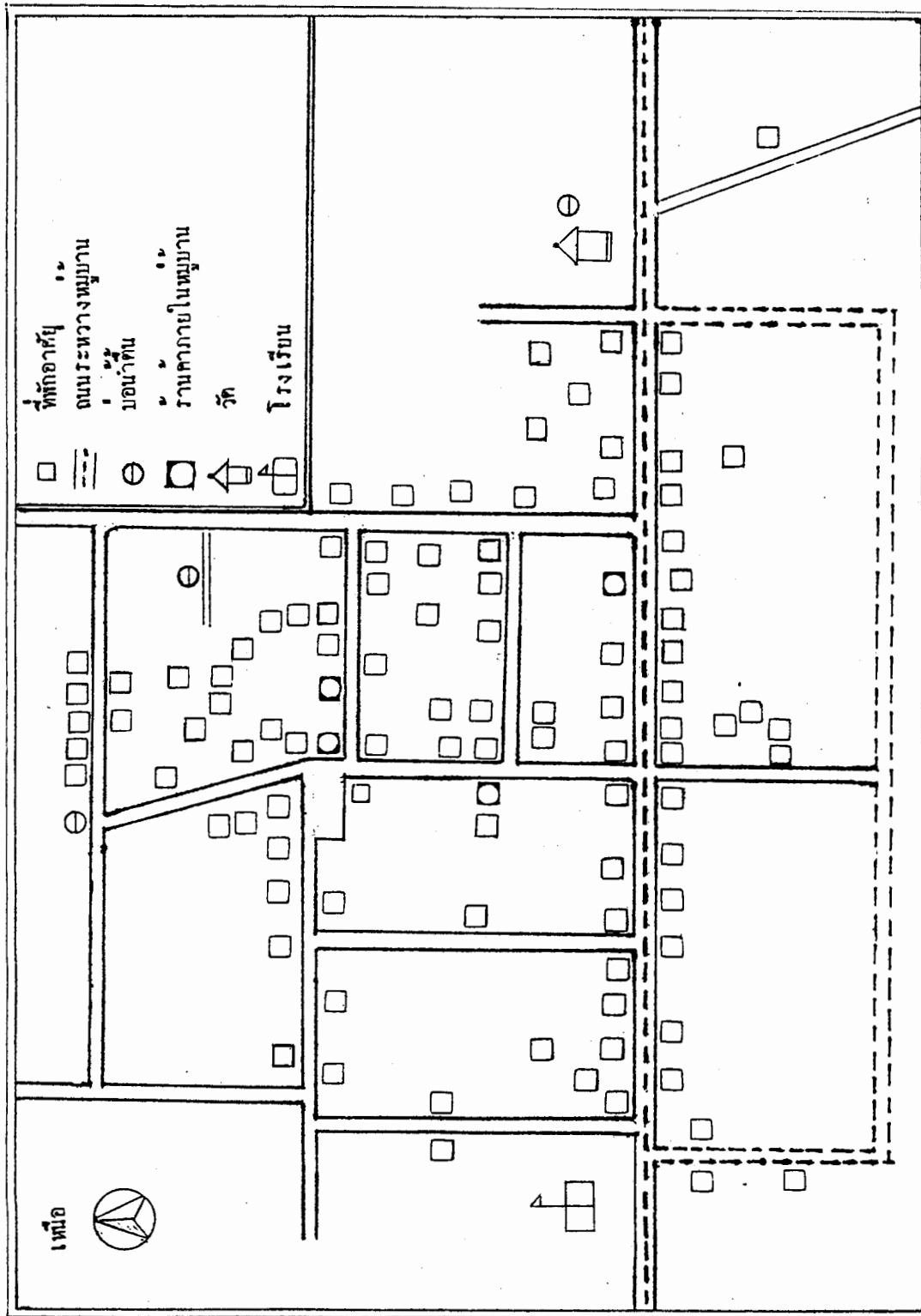

ภาพประกอบ 15 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม

ภาพประกอบ 17 แผนที่ตำบลท่าสองคอน อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

ภาพประกอบ 18 แผนผังแสดงบ้านดงเค็ง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

